

SAMULI PAULAHARJUN SÄÄTIÖN VUOSIKIRJA 2009

SAMULI PAULAHARJUN SÄÄTIÖN
VUOSIKIRJA 2009

SÄÄTIÖ SAMULI PAULAHARJUN SÄÄTIÖ

Julkaisija: Samuli Paulaharjun Säätiö
Kansikuva Pentti Yli-Karjanmaa
@ Samuli Paulaharjun Säätiö ja kirjoittajat
Edita Prima, Helsinki 2009

ESIPUHE

Samuli Paulaharjun Säätiöllä on ollut aihetta juhlaan. Viime vuonna tuli kuluneeksi 10 vuotta siitä, kun Kurikan kaupunki sai luvan perustaa säätiön. Juhlavuoden kunniaksi säätiö järjesti 15.11.2008 Kurikassa seminaarin, jonka teemana oli *Pohjalaisen sielun maisema*.

Perinteiseen tapaan seminaarin esitelmöijien puheet, kuvia tapahtumasta sekä säätiön keväällä 2008 järjestämän valtakunnallisen *Kylässä* - perinteenkeruukilpailun parhaimmistoa on koottu uuteen vuosikirjaan.

Esitysten järjestys vuosikirjassa noudattaa juhlaseminaarin ohjelmaa. Hallinto- ja kuntaministeri Mari Kiviniemi toi seminaariin valtiovallan tervehdyksen. Avaussanat lausui valtuuskunnan puheenjohtaja Kalevi Kivistö. Samalla hän jakoi säätiön tunnukset sekä julkisti perinteenkeruukilpailun tulokset. Emerituspiispa Jorma Laulaja pohti puheessaan kurikkalaista heräämistä otsikolla *Pohjalaisen oikea ja väärä*. Yleisradion kanavapäällikkö Riitta Pihlajamäki käsitteli eteläpohjalaista mediavaikuttamista puheessaan *Ilikka pilikkaa ja Vaasa valehteloo?* Dosentti Osmo Rinta-Tassi selvitti Kyrönjoen vaiheita esitelmässään *Kyrönjoki – Meirän joki*. Kirjailija Antti Tuuri kertoi *Pohjalaisesta huumorista*. Kouluneuvos Kirsti Mäkinen esitteli eteläpohjalaisia kōlli- eli pilkkanimiä otsikolla *Lapuan laiskat, Ilmajoen ilikiät*. Arkkitehti Kaila ei päässyt pitämään esitelmäänsä seminaarissamme, mutta olemme saaneet hänen esityksensä *Kaksifooninkinen – maakunnan tunnusmerkki* vuosikirjaan. Seminaariosuuden juonsi tieto- ja viestintäjohtaja Marjo Timonen.

Seminaari päättyi eteläpohjalaisten ja savolaisten väliseen hengenmittelöön, jossa Kalevi Kivistö ja Jorma Laulaja puolustivat eteläpohjalaista näkökantaa europarlamentaarikko Lasse Lehtisen ja kunnanjohtaja Kalevi Juntusen edustamaa savolaisuutta vastaan. Toimitusjohtaja Heikki Rinta-Rahko jakoi puheenvuoroja.

Vuosikirjaan on otettu mukaan myös professori Pekka Laaksosen Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa toukokuussa 2009 pitämä esitelmä Samuli Paulaharjun keväällä 2009 uusintapainoksena ilmestyneestä *Kolttain mailta* -teoksesta, jonka alkuperäinen ilmestymisvuosi oli 1921.

Kylässä -perinteenkeruukilpailussa pyrittiin keräämään muisteluksia sekä entisaikojen kyläilykulttuurista että kylistä persoonallisuuksineen. Perinteenkeruukilpailusta palkittiin viisi parasta työtä, joista kaksi on otettu tähän vuosijulkaisuun. Kilpailun voitti Ulla Piazzan ja Maija-Kaisa Paanasen Pihtiputaan kirkonkylään sijoittuva muistelu. Kolmannelle sijalle yltänyt Raija Nybergin muistot sijoittuvat Pirttimaanperälle. Toiseksi tullutta Antti Laitilan kilpatyötä Ilmajoen Opistonmäeltä ei voitu ottaa vuosikirjaan työn laajuuden vuoksi.

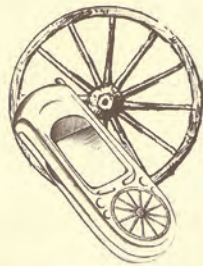
Kaikki työt tallennetaan kansanrunousarkistoon tutkimuskäyttöön. Perinteenkeruukilpailun parhaista töistä säätiö kokoaa oman erillisjulkaisun.

Säätiö kiittää Ilkan lehtimiesseuraa, joka mahdollisti vuosikirjan julkaisemisen.

Marjut Paulaharju
hallituksen puheenjohtaja

Kärrynpyörästä vännykkään

Eteläpohjalaisen yrittämisen tie
maailmalle - mitä siitä voi oppia?

Samuli Paulaharju
Symposiumi
9.8.2003 Kurikka

Murretta ja Sanataidetta

Samuli Paulaharju Seminaari
16.10.2004 Kurikka

Mäntvärkistä maailmanmarkkinoille

Samuli Paulaharju Seminaari
11.2.2006 Seinäjoki

Pohjalaisen Sielun Maisema

Samuli Paulaharjun
Säätiön Juhlaseminaari
15.11.2008

Sisällys

Aluksi		
Mari Kiviniemi	Valtiovallan tervehdys	5
Kalevi Kivistö	Juhlaseminaarin avaus	9
Jorma Laulaja	Kun pohjalainen herää - pohjalaisen oikea ja väärä	12
Riitta Pihlajamäki	Ilikka pilikkaa ja Vaasa valehteloo?	16
Osmo Rinta-Tassi	Kyrönjoki - meirän joki	19
Panu Kaila	Kaksfooninkinen – maakunnan tunnusmerkki	29
Antti Tuuri	Pohjalaisesta huumorista	37
Kirsti Mäkinen	”Lapuan laiskat, Ilimajoen ilikiät” - Eteläpohjalaiset köllinimet	42
Pekka Laaksonen	Kolttain mailla	52
Ulla Piazza - Maija-Kaisa Paananen	”Muistatko kun...?”	57
Raija Nyberg	Elämmää ja ihmisiä 50 ja 60-luvun Pirttimaanperällä	71
Marjut Paulaharju	Säätiön kymmenen vuotta	80
Säätiön hallinto		85
Säätiön yhteistyötahot		85

Samuli Paulaharjun Säätiön 10-vuotisjuhla

Hallinto- ja kuntaministeri Mari Kiviniemi

Arvoisa seminaariväki,

Kiitokset mahdollisuudesta tulla tuomaan valtiovallan tervehdys tähän arvokkaaseen seminaariin. Ihailen sitä intensiteettiä ja sitoutumista, millä säätiö vaalii Samuli Paulaharjun muistoa sekä edistää kotiseututyötä ja kansankulttuuria hänen jalanjäljillään.

Kansankulttuurilla on ollut erityinen merkitys juuri meidän suomalaisten identiteetin rakentajana. Fennomaanit eivät voineet syntymänsä aikoihin ylpeillä historian suurteoilla eikä kirjoitettua historiaa oikein ollutkaan. Voi sanoa, että juuri kansan kulttuuri antoi Suomelle historian ja identiteetin. Ne olivat pohjana sille, että aika huimakin ajatus itsenäisestä Suomen kansasta syntyi. Samalla alkoi juurtua ajatus siitä, että kansa voisi hallita itse itseään kansanvaltaisain menetelmin.

1800-luvun kansallinen herätys muokkasi Suomea tavalla, josta me jälkipolvet saamme olla kiitollisia. Suhtautuminen kansaan, kansan kieleen ja kansankulttuuriin muuttui tuolloin pysyvästi. Kansalainen ei enää ollut halveksittu moukka tai ryysyläinen, jolla oli merkitystä vain työnteon, verotulojen tai sotaväenottojen kannalta, vaan entisestä rahvaasta, joka kelpasi korkeintaan sivistyksen kohteeksi, tulikin sivistyksen lähde. Kansan henkinen ja aineellinen kulttuuri nousi kiinnostuksen, ihailun ja tutkimuksen kohteeksi ja vähitellen luovan työn esikuvaksi ja innoittajaksi.

Kansan henkisen ja aineellisen kulttuurin keräämisestä saamme kiittää niitä oman aikansa sankareita, jotka Elias Lönnrotin jalanjäljissä kokosivat ja julkaisivat pitkien, Suomenniemen lisäksi kauas Ruijan rannoille ulottuneiden tutkimusmatkojensa tuloksia. Sellaisia henkilöitä syntyi myös Etelä-Pohjanmaalle ja yhtä heistä olemme täällä tänään kunnioittamassa.

Ne pohjoisen Suomen ihmiset, jotka muut-

tivat Jäämeren rannikolle nälkää pakoon ja opettelivat hyisellä ja arvaamattomalla merellä kokonaan uuden toimeentulon ovat historiamme kiehtovimpia ryhmiä. Ilman Samuli Paulaharjua tietomme näistä maanmiehistämme olisi puutteellinen. Paulaharjun tarkkuus ja hänen kirjallinen kykynsä mahdollistavat meille edelleen eläytymisen suomalaisten Jäämeren kalastajien elämään. Moni suomalainen pitää Pohjois-Norjan matkoillaan edelleen matkalukemisena Ruijan suomalaisia, teosta jolla on pysyvä arvo.

Eteläpohjalaisten ja erityisesti kurikkalaisten onni on, että Paulaharju käytti harjaantunutta silmäänsä ja kynäänsä myös oman kotiseutunsa kuvaamiseen. Rintakylä ja larvamaita antaa kuvan vielä maatalousvaltaisesta, mutta vähitellen teollistuvasta maakunnastamme. Kirja on paikallisen kulttuurin poikkileikkaus ja sellaisena uuden kehittämisen hyvä pohja.

Hyvät kuulijat,

Meille jokaiselle on tärkeää kuulua johonkin, olla osa omaa paikallisuuttaan ja sen yhteisöjä aktiivisena ja arvostettuna jäsenenä. Oli tuleva maailma kuinka globaali tahansa, ihmiset asuvat ja elävät jossakin paikassa. Globalisaation on myös päinvastoin veikkailtu vain vahvistavan paikallisuutta.

Siksi on tärkeää pohtia, mitä voisivat olla sellaiset paikalliset yhteisöt ja sellaiset paikalliset rakenteet, joihin ihmiset voivat kuulua, joissa he voivat toimia ja joiden avulla he voivat vaikuttaa myös jatkossa.

Suomalaiselle maaseudulle ja kylille on aina ollut tyypillistä yhteisön keskinäinen naapuriapu, välittäminen ja aito kiinnostus toisten arkista hyvinvointia kohtaan. Julkisessa keskustelussa monia pieniin yrityksiin tai paikallisiin yhdistyksiin perustuvia kehittämistoimia pidetään silti marginaalisina. Kuitenkin nimenomaan näitä toimia lisäämällä saadaan tuloksia sillä omalla alueella. On tärkeää, että alueellisten kehittämistoimien perustana on ruohonjuuritason tietämys. Ennustankin, että paikallisen

kehittämisen merkitys maaseutu-, elinkeino- ja aluepolitiikassa kasvaa tulevaisuudessa.

Paikallinen kulttuuri ei ole pelkästään perinteisiin rakentuvaa, vaan myös uutta luovaa. Tarkasteltaessa kulttuuria elämäntapana tällöin perustana on prosessi, jolla ihmiset ja yhteisöt ovat aikojen kuluessa sopeutuneet erilaisiin elinympäristöihin. On paikoille ominaisia elinkeinoja, sosiaalisen vuorovaikutuksen tapoja, paikallista yhteisöllisyyttä ja kulttuurimaisemia. Näiden tietojen ja taitojen välittämällä uusille sukupolville turvataan paikallisen omaleimaisuuden säilyminen. On kysymys paikallisuudesta voimavarana, kuten näillä lakeuksilla hyvin tiedetään.

Kulttuurin parissa toimivien taitoja ja tietoja, harrastustoimintaa, kulttuuriperintöä, muinaismuistoja, murteita, paikallisia rituaaleja, vanhoja työtapoja ja aluetta koskevia mielikuvia ei välttämättä heti tule resurssiksi ajatelleeksikaan. Kyse on kuitenkin nimenomaan asukkaiden taidoista ja tiedoista sekä paikallisista ominaispiirteistä, jotka saavat ilmiänsä hyvinkin monenlaisissa muodoissa. Tällaiset seminaarit ovat omiaan vahvistamaan näitä voimavaroja.

Vahva paikalliskulttuuri lisää myös elinvoimaa, viihtyisyyttä ja asukkaiden elämänlaatua. Kulttuurin merkitys hyvinvointinäkökulmasta toteutuikin osallistumisen sekä itsensä toteuttamisen kautta. Kulttuuri vahvistaa yhteisöjen sosiaalista pääomaa eli kykyä toimia yhteisten päämäärien hyväksi.

Maaseutualueet voisivat hyvin toimia luovien alojen yritystoiminnan kasvualustoina ja mahdollistajina. Maaseudun luovien alojen työpaikkojen syntymistä pitäisi kyetä edistämään paitsi yrityksissä myös kolmannella sektorilla ja julkisen palvelutuotannon yhteydessä. Potentiaalia paikalliseksi bisnekseksi olisi esimerkiksi käsi- ja taideteollisuudessa sekä kulttuuri- ja elämysmatkailussa.

Kulttuuri on myös imagollinen tekijä, sillä se auttaa alueita, seutuja ja kyliä profiloitumaan. Kulttuuripalvelut ja kulttuuritapahtumat hou-

kuttelevat myös uusia asukkaita ja sitouttavat alueen ihmisiä omaan kotiseutuunsa.

Hyvä juhlaväki,

Kotiseututyöllä on haasteena myös pitää yllä tietoa ja yhteyttä perinteeseen, säilyttää vanhoja työtapoja, kieltä, esineitä ja tapakulttuuria elävänä. Siinä työssä suuri merkitys on teidän kaltaisillanne toimijoilla. Te edustatte sitä antaumuksellista ja tinkimätöntä joukkoa, joka vapaaehtoisuuden pohjalta antaa aikaansa ja energiaansa paikallisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön vaalimiseen.

Kulttuuriperintö tallentuu paitsi esineisiin ja muuhun aineistoon, myös vaalijoihinsa: puhetapaan, perimätietoon ja paikallistuntemukseen, jota mikään ulkopuolinen asiantuntemus ei korvaa. Iso merkitys on sillä, miten kotiseuturakkautensa kantaa. Lopulta katseet kohdistuvat kuitenkin persooniin ja omalla elämällään vaikuttaneisiin ihmisiin.

Nykyisin eteläpohjalaisuus näyttää olevan kilpailuetu myös viihdeteollisuudessa. Senkin menestyksen seurauksena näyttää syntyneen tarve yrittää selittää ja tulkita maakuntamme ihmisten ominaisuuksia ja henkeä.

Eteläpohjalaisuus ei ole mielestäni sitä yksiniittisyyttä, jota se on saatettu edustamaan, kun halutaan luoda tyyppieroja Suomen eri maakuntien ihmisten välille. Useinhan meitä kuvataan luonteeltamme suoriksi ja suorapuheisiksi. Ajatuksen mahdollisesta myönteisyydestä huolimatta herkkä eteläpohjalainen korva kuulee tässä arviossa pienen viittauksen myös yksinkertaisuuteen, ikään kuin monimutkaisempi ajattelu ja viestintä olisi meille jotenkin muita vaikeampaa. – Kiistan tämän jyrkästi.

Saattaa olla niin, että viisaat sosiologit ovat arvioineet kansanluontemme perustan osuvammin. Eteläpohjalaisten ihmisten taloudellinen ja sosiaalinen historia on, termiä käyttäkseni, ”tasarakeisempi” kuin muualla Suomessa. Tunnettuahan on, että kartanot ja torpparit ovat häviävän pieni osa maakuntamme historiaa.

Maakunnan symboli on ollut vapaa talonpoika ja itsellinen ihminen.

Tästä tasavertaisuudesta ja yhteisön tasarakaisuudesta on varmaankin syntynyt myös porukalla tekemisen mahdollisuus. Kun ei ole ollut suuria pääomia eikä toisaalta aivan totaalisin köyhiäkään, on ollut välttämätöntä, ja on myös kyetty tekemään yhdessä nuorisoseuroissa, kökkäporukoissa ja lukuisissa muissa kansalaisaktiivisuuden riennoissa. Näin syntynyt perintö elää täällä yhä.

Paikallismuseoiden, kulttuurin ja kulttuuriperinnön merkitys tulisikin tiedostaa entistä vahvemmin paitsi paikallisen identiteetin rakentumisessa, myös yleisen hyvinvoinnin ja elinvoimaisuuden lisäämisessä sekä oman alueensa vetovoimaisuuden lisääjänä. Käden taitoihin perustuvan yrittäjyyden ja kulttuurimatkailun kehityksessä kulttuuriperinnöllä on keskeinen rooli.

Opetusministeriö tukee muun muassa kotiseutumuseoiden ja pienten erikoismuseoiden toimintaa Museoviraston kautta myönnettävillä avustuksilla. Myös kulttuuriperinteen tallentamishankkeisiin (historiikit, kotiseutuarkistojen järjestäminen yms.) myönnetään pieniä avustuksia. Kulttuuriympäristön hoitoa ja rakennusperinnön kunnostusta tuetaan Museoviraston ja ympäristökeskusten avustuksilla. Määrärahat ovat tarpeisiin nähden pieniä, mutta niillä voi nähdä laajempia kerrannaisvaikutuksia ja kannustavaa merkitystä.

Laajemmin luovan työn edellytyksistä huolehtiminen on hallituksen kulttuuripolitiikan ydintä. Apurahansaajien sosiaaliturvaa parannetaan ensi vuoden alusta niin, että apurahansaajille turvataan työskentelyyn myönnettyjen apurahojen määrän perusteella eläke-, sairausvakuutus-, työtapaturma- ja työttömyysturva.

Uutena asiana hallitusohjelmassa on verovapaan kulttuurisetelijärjestelmän toteuttaminen. Kulttuurisetelijärjestelmä muistuttaa liikuntasetelijärjestelmää. Esitys on parhaillaan eduskunnassa ja seteli saadaan kaikella toden-

näköisyydellä käyttöön jo ensi vuoden alusta. Kulttuurisetelin avulla työnantaja voi verovapaasti tukea työntekijöidensä taideharrastuksia ja kulttuuripalvelujen käyttöä ja samalla edistää työntekijöidensä hyvinvointia ja työkykyä. Muutenkin kulttuurin soveltavaa käyttöä pyritään edistämään. Kulttuurin terveydellisiä vaikutuksia on vaikea mitata, mutta ne ovat joka tapauksessa merkittäviä – tällaiset tilaisuudet saavat osallistujat hyvälle tuulelle pitkäksi aikaa.

Hyvät kuulijat,

Samuli Paulaharjun aikana oltiin monessa mielessä yhtä kansainvälisiä kuin nykyään. Vaikutteiden imemistä muilta kansoilta pidettiin luontevana. Paulaharjuun sopii loistavasti yksi tämän päivän sloganeista think global – act local. Paulaharjun hengessä toivotan teille menestystä sekä perinteiden vaalimisessa että uuden etsimisessä.

Juhlaseminaarin avaus 15.11.2008

Valtuuskunnan puheenjohtaja ministeri Kalevi Kivistö

Kunnioitettu ministeri Kiviniemi!

Arvoisa seminaariyleisö!

Hyvät Samuli Paulaharjun elämäntyön tutkijat ja ystävät!

Samuli Paulaharjun Säätiö perustettiin vuonna 1999, ja se tulee tulevana vuonna toimineeksi kymmenen vuotta. Paulaharjun elämäntyötä kunnioittaen säätiön tarkoituksena on keskittyä hänelle tärkeiden asioiden vaalimiseen ja kehittämiseen. Olemme pyrkineet jatkamaan Paulaharjun työtä pyrkimällä omalta osaltamme huolehtimaan kansanperinteen keräämisen jatkuvuudesta ja keruutulosten julkistamisesta. Tässä tarkoituksessa olemme järjestäneet kouluille suunnattuja perinteen keruukilpailuja, joista viimeisimmän tuloksiin palaamme vielä tässä seminaarissa. Seminaareja järjestämällä olemme halunneet tukea erityisesti Pohjanmaan kulttuurielämää ja maakunnan kulttuuriarvojen vaalimista mm. kiinnittämällä huomiota Kyröjoen jokivarren maisemallisten arvojen säilyttämiseen. Samuli Paulaharjun elämäntyö ulottui koko Suomeen ja suomalaisen väestön asuma-alueille myös naapurimaissamme, siksi olemme määrätietoisesti pyrkineet tekemään Samuli Paulaharjun työtä tunnetuksi valtakunnallisesti. Seminaariemme ohjelmat on laadittu valtakunnallisiksi, olemmekin käsitelleet aikaisemmissa seminaareissa mm. murrekirjallisuutta, tosin tähän asti lähinnä länsimurteilla kirjoitettua ja puhuttua. Myös kulttuuri on ymmärretty laajasti, esimerkiksi pohjalaisen yrittäjyyden juuria etsiessämme.

Tässä 10-vuotisjuhlaseminaarissamme syvennämme edelleen pohjalaisen kulttuurin näkökulmaa mm. huumoriin ja joukkotiedotukseen. Käsittelemme edelleen myös maisemaa, niin jokivarsien, niiden uljaitten kaksfooninkisten rakennusten, hoovrätien, kuin pohjalaisen

sielunmaisemaankin. Ja mikäli äskeiset uutiset pitävät paikkansa, kohotamme katseemme yli geneettisen rajan ja ulotamme sen kauas itään, aina Savon raukoille rajoille saakka.

Säätiön yhtenä keskeisenä tavoitteena on Pohjanmaan kulttuurielämän tukeminen. Yksi pohjalaisen musiikkikulttuurin tärkeistä vaikuttajista viime vuosikymmenien aikana on ollut musiikkineuvos Lasse Lintala. Pohjan Lasse Lintalan toiminnalle on luonut hänen oma musiikillinen aktiivisuutensa, laaja sävellystuotanto ja aktiivinen toiminta kuoronjohtajana, mm. Marit ja Mikot -kuoron perustajana. Musiikkineuvos Lintala on ollut tärkeä hahmo mm. Ilmajoen musiikkijuhlien ja Seinäjoen tangomarkkinoiden perustamisessa ja tapahtumien saattamisessa maailmanmaineeseen. Pohjalaisten tapahtumien lisäksi hän on perustanut myös Vihreät Niityt -tapahtuman Kiuruvedelle. FM Arja Toivonen Seinäjoelta on ryhtynyt kokoamaan musiikkineuvos Lasse Lintalan elämäntarinaa teokseksi, joka kiinnostaa kaikkia pohjalaisesta musiikkikulttuurista kiinnostuneita. Kiitokseksi ja kannustukseksi haluaa säätiö ojentaa kannustuspalkintonsa maisteri Arja Toivoselle samalla kun haluamme tällä tavoin kiittää musiikkineuvos Lasse Lintalaa suuriarvoisesta työstä pohjalaisen musiikkikulttuurin hyväksi.

Meille, jotka nuoruudessamme 1950- ja 1960-luvulla kuljimme tanssilavoilla, tuli Seppo Tairan nimi tutuksi. Seppo soitti trumpettia ja silloin tanssiorkesterieissa varsin harvinaista vibrafonia ja hän yritti kehittää meidän musiikkimakuamme ymmärtämään tavallista tanssimusiikkia vaativampaa jazzia. Sitten Seppo on tehnyt todellisen kulttuuriteon tallentamalla piirroksillaan vanhaa Kurikkaa, sitä josta suurin osa on olemassa vain meidän ikääntyneempien muistikuvissa – ja nyt onneksemme Sepon laatimissa piirroksissa. Tunnustukseksi mittavasta työstä Kurikan historiallisen ilmeen tallentamisessa haluaa Samuli Paulaharjun säätiö luovuttaa Seppo Tairalle säätiön kunniakirjan.

Säätiö on säännöllisin väliajoin järjestänyt

lähinnä koululaisille kirjoituskilpailuja kansanperinteen tallentamiseen liittyvistä teemoista. Tällä kerralla teemana oli ”Kylässä” ja kilpailu järjestettiin yhteistyössä Paikallislehtien liiton kanssa. Kilpailu tuotti ilahduttavan runsaan sadon, töitä lähetettiin kaikkiaan 226 eri puolilta Suomea. Parhaiksi töiksi raati, johon kuuluivat Kaija Jäppinen, Marjut Paulaharju, Marjo Timonen, Jouko Tuomisto sekä lehdistön edustajana päätoimittaja Jaakko Ujainen, arvioi seuraavat viisi työtä.

Voittajaksi kilpailussa tuli jyvaskyläläisten Ulla Piazzan ja Maija-Kaisa Paanasen työ ”Muistatko kun ...?” Työssä kerrotaan Pihtiputaan kirkonkylän elämästä lasten silmin nähtynä 1950-luvulla ja vähän myöhemminkin.

Toiselle sijalle tuli keravalisen Antti Laitilan työ ”Pyrypellihousut”. Hajakuvia varhaislapsuudesta 1940- ja 50-lukujen Rannanmäeltä eli Opistonmäeltä.”

Kolmanneksi tuli Ruotsista, Falunista lähetetty Raija Nybergin työ ”Elämää ja ihmisiä 50- ja 60-luvun Pirttimaanperällä”.

Raati jakoi myös kaksi kunniamainintaa. Ensimmäisen niistä sai Saima Myrskykari Naantalista työstään ”Lapsuuteni maisemissa”. Toisen kunniamaininnan sai Käylästä kotoisin oleva Ebba Ahonen työstään ”ASKA – kotikyläni”.

Tänä vuonna, säätiön ensimmäisen kymmenvuotistaipaleen tullessa täyteen, olemme olleet aktiivisia myös julkaisurintamalla.

Yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa olemme julkaisseet Samuli Paulaharjun jokaisen kurikkalaisen henkiseen perintöön kuuluvan teoksen *Rintakylä ja larvamaita* äänikirjana. Lukijana on FT Osmo Rinta-Tassi, ja voin vakuuttaa, että tämä kouluaikojemme mestarilaisuja esittää todella hienon, elävän ja aidon tulkinnan mestarin teoksesta. Äänikirjaa on saatavissa myös seminaarin yhteydessä 30 euron hintaan. Samuli Paulaharjun säätiö haluaa ojentaa tohtori Osmo Rinta-Tassille kunniakirjan kiitokseksi ilmeikkään äänen antamisesta Paulaharjun tekstille.

Olemme myös koonneet Samuli Paulaharjun elämästä kertovan multimedia DVD:n, jossa kerrotaan Paulaharjun elämästä sanoin ja kuvin. Tallenne on tehty pääosin vapaaehtoisin, paikallisin voimin. Mukana on myös otteita mm. Yleisradion ja Kansallisen audiovisuaalisen arkiston kokoelmista, joissa kuulemme mestarin äänen autenttisenä. DVD, josta on otettu suhteellisen pieni painos ja joka ei tule yleiseen myyntiin, tulee tulevaisuudessa olemaan arvokas keräilykappale. Tässä seminaarissa jokainen osallistuja saa DVD:n tilaisuuden päättyessä tilaisuuden käsiohjelmaa vastaan.

Haluan järjestäjien puolesta lausua vielä lämpimän kiitokseni Kurikan yhteiskoulun opilaille, jotka ovat laittaneet salin juhlakuntoon ja koristaneet sen seinät piirroksillaan, hoitavat tarjoilun kahvitaun aikana, hoitavat nuorelle sukupolvelle ominaisella kätevyydellä tarvitsemamme tietotekniikan ja vastaavat osaltaan myös ohjelmasta. Lämpimät kiitokset koululle ja kaikille mukanaoleville opilaille!

Kunnioitettu Ministeri!

Historian siivet havisevat. 48 vuotta sitten tämän yhteiskoulun rappusilla otettiin kuva koulun historian toisista ylioppilasta. Mukana oli myös jalasjärveläisiä, jonne lukio tuli myöhemmin, ja yksi heistä oli Antti Kiviniemi. Nyt olemme iloisia siitä, että Kiviniemen perhe muistaa juurensa ja että Teillä, arvoisa ministeri Mari Kiviniemi, on tilaisuus osallistua seminaariimme ja tervehdiä tapahtumaa valtiovallan puolesta.

Arvoisa seminaariyleisö!

Olette kaikki lämpimästi tervetulleita Samuli Paulaharjun säätiön 10-vuotisjuhlaseminaariin.

Kun pohjalainen herää - pohjalaisen oikea ja väärä

Piispa Jorma Laulaja

Ymmärrän ”pohjalaisen heräämisen” tämän seminaarin yhteydessä paitsi uskonnollisena uudistumisena myös sivistyksellisenä ja yhteiskunnallisena uudistamispyrkimyksenä. Kysyn, miten tämä laaja-alaisesti tulkittu herääminen on vaikuttanut eteläpohjalaiseen yhteisöön? Lakeuden asukas ei ole tyypiteltävissä vain puukko vyöllä rehvas-televaksi junkkariksi tai edes vanhaksi, viisaaksi pohjalaisemännäksi. Mielikuva jää yksipuoliseksi, vaikka sitä täydennettäisiin vielä entisen pohjalaisnaisen ”tokaasulla”. Kantaessaan kukkoa toisessa ja kirvestä toisessa kädessään kohti puuliiterin mestauspölkkyä tämä nainen tiivisti elämänsä tunnot seuraavaksi ajatelmaksi: ”Mä vihaan kaikkia miehiä, kukoosta ruveten.”

Pohjalaiskulisheet elävät kuitenkin sitkeästi. Vuosia sitten satuimme vaimoni kanssa lentokoneessa puheisiin englantilaisen miehen kanssa. Kuultuaan, että olimme Suomesta ja että asuimme Lapualla, hän lateli suoralta kädeltä vihtori kosolat, hilja riipiset ja iivari koivistot. Kun emme voineet olla hämmästelemättä asiaa, hän selitti olevansa Cambridgen yliopiston tutkija. Hänen tutkimusalanansa oli Euroopan fasistiset liikkeet, ja hän oli matkalla Tukholmaan alan konferenssiin.

Totta, pohjalaista heräämistä edustavat eri näkökulmista Lapuan liike, IKL, körttiläisyys ja nuorisoseuraliike, mutta ne eivät ole koko kuva. Mitä Lapuaan tulee, siellä on herännäisyyden ohella vaikuttanut myös vahva evankelinen herätysliike, ja Lapua oli 1980-luvulla helluntailaisen Niilo Ylivainion hengellisen herätyksen keskuspaikka. Lapualla on toiminut vuodesta 1902 myös vahva työväenyhdistys, vain nämä totunnaisia mielikuvia rikkovat esimerkit mainitakseni.

Kun pohjalainen herää? Keskityn tässä rajoitetussa ajassa noin sadan vuoden takaiseen kurikkalaiseen heräämiseen. Kurikka on teemani

kannalta edustava paikkakunta. Täällä varhainen kulkuväylä, Kyrönjoki, haarautuu kahtaalle. Kurikka on Hämeestä tulevien ja rannikolle joutavien vanhojen teiden solmukohdassa. Rautatie on halkonut Kurikkaa vuodesta 1911. Liikenneväylät olivat sata vuotta sitten tärkeä tausta tämän paikkakunnan henkisellemme liikkuvuudelle. Ilmajoen sivukylänä ja kappeliseurakuntana Kurikassa oli oma-aloitteisuutta ja uuteen kurottamista enemmän kuin emäpitäjän suurten tilojen vakiintuneissa oloissa. Täällä oli myös paljon tilatonta väkeä. Neljässä vuosikymmenessä, vuodesta 1880 vuoteen 1920, Kurikan väkilukumelkein kaksinkertaistui. Lähdettiin Amerikkaan, mutta moni myös palasi tuoden tuliaisina uusia, toimeenpantavia virikkeitä. Työttömyyden paine notkisti asenteita uusille elinkeinoille. Lukuisia eri aloilla toimivia kurikkalaisia siivitti sata vuotta sitten voimakas uuden kehittämisen henki. Mainitsen heistä aluksi kolme voimahahmoa: Kaarlo Saaren (1857-1927), Berndt Israel Södermanin (1850-1909) ja Kaarlo Anttilan (1874-1962); ohitan tällä kerralla vain maininnalla seminaarimme tunnetun nimihenkilön, Samuli Paulaharjun (1875-1944).

Kansakoulunopettaja Kaarlo Saari toimi vuosikymmeniä kurikkalaisten nuorten taitavana ja arvostettuna kasvattajana. Ennen Kurikkaan tuloaan hän oli ollut urkurin opissa, ja hänet pestattiin heti seurakunnan sivutoimiseksi urkuriksi lähes 30 vuoden ajaksi. Kirkko-kuoron ja mieskvartetin perustaminen merkitsi Kurikan kuorolauluharrastuksen alkua. Hän toimi hämmästyttävällä aktiivisuudella muusakin kansansivistystyössä. Hän aloitti iltakoulun käsityöläisille. Hän toimi ensimmäisenä kirjastonhoitajana. Hän oli perustamassa raitiusyhdistystä ja nuorisoseuraa johtaen pitkään viimeksi mainitun puhujakerhoa. Saari perusti käsityöläisyhdistyksen ja toimi Kurikan työväenyhdistyksen ensimmäisenä puheenjohtajana. Siitä hän eteni käsityöläisten osuuskassan perustamiseen, ja pian sen yhteyteen liitettiin käsityöläisten tuotanto- ja myyntiorganisaatio. Tästä

oli poliitikoksi enää lyhyt askel. Saaren vaikutuksesta sosialidemokraattien kannatus oli Kurikassa esimerkiksi vuonna 1916 43 % vaaleissa annetuista äänistä. Saari toimi sosialidemokraattisena valtiopäivämiehenä useaan otteeseen vuosien 1910 ja 1927 välillä.

Käsityöläisten asiain ajaminen johti myös yritysmaailmaan. Saari teki aloitteen ajokalutehtaan perustamista. Ehdotus toteutui myöhemmin, ja Saari toimi vapaussodan jälkeen, kansalaisoikeudet menetettyään, kaksi vuotta tehtaan toimitusjohtajana. Ajokalutehtaasta avautui puolestaan väylä hänen ja hänen poikiensa Viljon ja Armaksen kautta Kurikan Pyörä Oy:öön, Velsaan ja nykyiseen Ruukkiin.

Kauppias Kaarlo Anttila toimi vuosikymmenet kirkkoneuvostossa, kirkkovaltuustossa ja kirkolliskokouksessa. Hän oli kunnallispoliitikko, lautamies ja lopulta 1930-luvulla kokoomuspuolueen kansanedustaja. Hän toimi kotikylänsä raittiusyhdistyksessä ja oli evankelisen liikkeen keskeinen hahmo Kurikassa. Hän oli liikkeellä puhujana, perusti useita uusia Evankeliumiyhdistyksen paikallisosastoja ja oli aikaansaamassa Kauhajoelle evankelista kansanopistoa. Maltillisena persoonana hän vaikutti siihen, että evankelisuus limittyi täällä tiiviisti seurakunnan elämään, toisenlaisiakin pyrkimyksiä esiintyi. Vielä vuosikymmeniä myöhemmin oli usein vaikea erottaa, missä oli evankelisen liikkeen ja seurakunnan toimintojen välinen raja.

Anttila oli aktiivisesti mukana kauppiaiden yhteisessä toiminnassa edeten valtakunnallisiin luottamustehtäviin asti. Kotikyläänsä hän perusti sairaanhoitoyhdistyksen ja yksityisen terveystalon. Vuonna 1919 oli vuorossa Punttukosken Sähköyhtiö, joka myi sähköä Lohiluomalle, Harjankylään ja Miedonkylään. Tämä firma muuttui sitten Lohiluoman Sähkö Oy:ksi, ja se taas luovutettiin johtoineen ja paaluineen Jyllinkosken Sähkölle. Jyllinkosken Sähkön kautta historia päättyi Fortumiin ja Neste Oiliin, joiden kurikkalaisista osakkeista osa siis juontuu Lohiluoman Punttukoskeen ja Kaarlo Anttilaan.

Kirkkoherra B.I. Söderman osoittautui heti virkakautensa alusta, vapusta 1898, toimeliaaksi viranhaltijaksi. Hän kulki ahkerasti kodeissa ja piti kylissä seurakunnan tilaisuuksia. Hän oli kansanomainen, asenteiltaan avara ja monitaitoinen pappi. Kurikan seurakunnan myöhempi hengellinen ja toiminnallinen vahvuus kasvoi paljolti Södermanin aikana istutetuista siemenistä. Seurakuntaelämän ohella pappilasta muodostui uusien maanviljelystaitojen – esimerkiksi apulannan käytön ja vuoroviljelyn – ensimmäinen soveltaja. Kurikkalaisten puutarhaharrastus sai monia virikkeitä kirkkoherran ja ruustinnan antamasta mallista.

Söderman oli perustamassa Kurikkaan ensimmäistä maamiesseuraa ja osuusmeijeriä. Hän puuhasi tänne ensimmäisen kunnanlääkärin, keuhkotautisairaalan ja kuuromykkäkoulun. Hän sai aikaan osuuskuntapohjaisen osto- ja myyntiorganisaation, osuuskaupan esimuodon, kunnes pian päätettiin perustaa Kurikan osuuskauppa. Söderman oli perustamassa Kurikkaan myös säästöpankkia, ja hän pyrki parantamaan tilattoman väen lainansaantimahdollisuuksia.

Södermanin erityinen taito oli toimia yhdessä, viritellä uusia hankkeita ja olla taustatukena. Merkittävää oli myös vaikuttajakolmikkomme yhteistyö. Niin erilaisia ja eri-ikäisiä kuin nämä miehet olivatkin, heidän ajatteluaan luonnehti laaja-alaisuus ja kokonaisvaltaisuus. Heillä oli syvä kristillinen elämäntähtämys. Heitä yhdisti sosiaalisten epäkohtien taju ja tahto toimia niiden korjaamiseksi. Seurakunta oli heidän toimiensa yhteinen alue. Sieltä he etenivät yhteiskunnallisen ja sivistyksellisen uudistamisen suuntaan. Sekin huomio voidaan tehdä, että kurikkalaiset heräsivät, mutta muualta tulleet herättelivät. Saari oli sepän poika Mynämäeltä ja Söderman Vesilahden kanttorin poika.

Viime vuosisadan alun henkinen ja aineellinen kehittyminen vaatii vielä vähemmistöryhmien tuoman lisäyksen. Evankelisuuden lisäksi Kurikassa vaikutti 1900-luvun alussa lestadiolainen uusheräys ja vapaakirkollinen herätys.

Lisäksi oli itsenäisiä ajattelijoita, jotka omista lähtökohdistaan liittyivät paikkakunnan kehittämiseen. Sellainen oli esimerkiksi Hermann Nummi, Kalevi Kivistön isoisä ja pohti, joka ei tuntenut omakseen paikkakunnan valtakenteita. Hän kirjoitti elämäkerrallisissa mietteissään, että ”uskonnosta kaikki riippuu” ja että ”koko yhteiskunta lepää uskonnon pohjalla”. Kirkko oli hänen mielestään kuitenkin vääristänyt Jeesuksen opin – Jeesuksessa oli tärkeintä hänen korkea etiikkansa. Teosofisen ajattelutavan mukaisesti Hermann Nummi katsoi, että todellinen ”jumala löytyy meidän sisikunnastamme, kun tulemme tietoisiksi korkeammasta minästämmme”. Teosofiset ajatuksensa Hermann Nummi oli saanut ilmeisesti Amerikasta palanneen veljensä kautta, mutta Kurikassa, nuorisoseuran talossa, vieraili noina vuosina muutenkin teosofisen liikkeen puhujia.

Hermann Nummen yhteiskunnallisiin näemyksiin vaikuttivat todennäköisesti myös hänen kokemuksensa kirkkonummelaisen kartanon työmiehenä. Kartanon metsistä oli annettu lupa hakata kuivuneita puita omiin tarpeisiin. Kartanon työnjohtaja kuitenkin valvoi lupaa tiukasti: ”Pitä hakka hoonompi puu.” Kun Nummi loukkaantui vakavasti metsässä ja hänen isänsä meni pyytämään kartanosta hevosta, jotta poika saataisiin lääkäriin, sitä ei tälle työväenyhdistystä perustamassa olleelle kartanon työmiehelle annettu.

Kurikkaan palattuaan Hermann Nummesta kehittyi taitava ja tunnustettu ajelukärkyjen ruututoppaaja ja Kurikan Ajokalutehtaan alihankkija. Hän kouluttautui myös itsenäiseksi satulasepäksi ja huonekalujen verhoilijaksi. Lapset oppivat siinä sivussa yrittämisen taidon, ja he perustivat Nummen sementtivalimon. Se laajeni Betoninummeksi, ja nykyisin katolla näkyy Lohja Ruduksen logo.

Kurikassa herättin myös radikaaleiksi – oli äärievankelinen Sameli Lohikoski, olivat oikeistoradikaalit Matti Reinikka ja Leideniuksen veljekset. Heitä kestävämpi vaikutus oli kuitenkin

maltillisilla rakentajilla, joiden pontimena oli hengellinen, sivistyksellinen ja yhteiskunnallinen herääminen.

Kuinka mitata tätä vaikutusta? Osmo Rinta-Tassi valaisee Kurikan historiassaan erinomaisella tavalla 1900-luvun alun Kurikan voimakasta kehittämistä. Nykyiset mittaamistapamme kuvailevat sitä vain kalpein tunnuslukuin. Mainitsen kuitenkin kaksi asiaa. Ensiksikin Kurikassa lienee edelleen, koko Suomi huomioon ottaen, eniten teollisia työpaikkoja suhteessa väkilukuun. Täällä on maakunnan alhaisin kunnallinen veroprosentti. Kurikka on neljänneksi suurin osakkeenomistaja Fortumissa ja Neste Oilissa; osakesalkun arvo oli ennen käsillä olevaa notkahdusta noin 145 miljoonaa euroa ja vuosittaiset osingot noin 7,8 miljoonaa euroa. Toisen esimerkin todistajana olin henkilökohdaisesti 1980-luvulla. Kurikan seurakunta oli tuolloin yksi Lapuan hiippakunnan ja luultavasti koko kirkon toimeliaimmista seurakunnista. Sunnuntain päiväjumalanpalveluksiin osallistui keskimäärin 400–450 henkeä tammikuun pyryt ja pakkaset mukaan lukien. Toimintapiirejä oli noin 60, ja seurakunnan toimintaan osallistui yhden viikon aikana noin 3000 seurakuntalaista lapsista aikuisten kautta eläkeikäisiin. Vasta viime vuosikymmenellä tilanne on muuttunut koko kirkossa ja myös Kurikassa. Kunnallisten ja seurakunnallisten tunnuslukujen takaa erotuvat Saari, Söderman, Anttila, Nummi ja koko joukko muita kurikkalaisia, jotka ”heräsivät”.

Ilikka pilikkaa ja Vaasa valehteloo?

Eteläpohjalainen mediavaikuttaminen

Kanavapäällikkö Riitta Pihlajamäki

Arvoisa ministeri,
hyvät seminaarin osallistujat !

Kiitos minulle annetusta otsikosta! Sen sävy rohkaisee minua lähestymään pohjalaista mediaa henkilökohtaisten kokemusten ja oman ammatillisen taustan kautta.

Ja kiitos kutsusta tähän seminaariin. Viimeisestä käynnistäni Kurikassa onkin kulunut jo viikko! Ramppaan Pohjanmaalla tiuhaan, sillä vanhempi tyttäreni on asettunut käymään lukiota Ilmajolle.

Heti alkuun tunnustan, etten ole aiemmin kuullut sanontaa ”Ilikka pilikkaa ja Vaasa valehteloo?”. Kotini seinällä Koskenkorvalla, muutaman kilometrin päässä, kyllä roikkuu tämä pilapiirros. Tekstissä sanotaan, ”taas on Koskenkorvalta pata varaastettu, sanoo Valee ku Ilikkaa luki” ...

On tosiasia, että eteläpohjalainen mediavaihtaminen on ollut kahden vahvan sanomalehden, *Ilkan* ja *Pohjalaisen* varassa. Maakuntaradioiden ja muun printtimedian vaikutus mielipiteenmuokkaajana ja keskustelun käynnistäjänä ei yllä samaan vaikuttavuuteen.

Ilkan ja Vaasan, nykyisin *Pohjalaisen*, osuus maakunnan poliittisen ja kulttuurisen historian tekijänä ja peilaajana on ollut kiistaton. Päätoimittajasatraappien ääni on kaikunut kovaa paitasi näillä lakeuksilla myös pääkaupungissa asti.

Omaehtoista toimittajakokemusta minulla on Pohjalaisesta, jonka kesätoimittajana olin kesällä 1977. Opettelin lehdentekoa päätoimittaja Erkki Malmivaaran alaisuudessa. Jokainen ensikertalaisena tehty juttu oli suuren ponnistuksen tulos ja siihen nähden palaute – hiljaisuus – tuntui tyrnäykseltä. Elämänkokemusta oli ylioppilasvuosien verran, kielitaito oli kohentunut hanttihommissa maailmalla ja työläiskodin perimä toi oman lisähaasteensa kun

yritin löytää paikkani maakunnan porvarillisen äänenkannattajan rivitoimittajana.

Kesä -77 meni enkä sen koommin ole ollut vakituisesti työssä pohjalaismediassa. Ei ole ihan kauheasti myöskään perään kysely. Ainut sitkeä kontaktini on ollut oman pitäjäni Ilmajoen paikallislehti, jossa olen saanut kolumnoida jo vuosien ajan. Liki kolmenkymmenen Yleisradiovuoden jälkeenkin voin sanoa, että eniten suoraa palautetta tulee *Ilmajoki*-lehden lukijoilta. Varmin paikka palautteelle on Koskenkorvan osuuskupan kassajono.

Pohjalainen media vaikuttaa tietysti ensisijaisesti siellä missä sitä julkaistaan ja käytetään. Lehtien lukijat ja maakuntalähetysten katsojat hakevat sisällöstä yhtymäkohtia omaan elämänsä, tietoa ja elämyksiä jotka liippaavat heidän arkeaan.

Pohjalainen ja Ilkka ovat lisänneet keskinäistä yhteistyötään, viimeisin osoitus on kahden lehden yhteisponnistus, viikonloppuliite MURU. Osin Vaasassa ja osin Seinäjoella toimiva toimitus tekee yhdessä liitettä, joka tekijöiden mukaan tarjoaa ”ilon pirskahduksia ja rentouttavia lukuelämyksiä viikonlopun luppohetkiin”. Murun synnyttäminen kuvastaa hyvin tätä aikaa. Arjen vastapainoksi haetaan selkeästi elämyksellisiä ja rentouttavia asioita, jotka auttavat jaksamaan ja selviämään työn ja perhe-elämän kasvavien vaatimusten puristuksessa.

Myös sanomalehdistö joutuu etsimään uusia keinoja nuorempien lukijasukupolvien houkuttelemiseksi. Digitalisoituneessa televisiomaailmassa tarjolla on kymmeniä ellei satoja kanavia, netin kautta avautuu kokonainen uusi maailma, täynnä mahdollisuuksia. Internet on muutamassa vuodessa haastanut perinteisen median nopeudessaan ja interaktiivisuudessaan. Netin myötä kansalaisista on tullut yhä useammin sisällön tekijöitä, ei pelkästään passiivisia vastaanottajia.

Informaation tulva kasvaa ja samalla ihmiset ovat entistä mustasukkaisempia omasta vapaa-ajastaan, omista mieltymyksistään. Koko

mediamaailma on myllerryksessä, sekä sisällön että tekniikan osalta. Kilpailu kovenee kaikilla rintamilla.

Minkälaista on tulevaisuuden eteläpohjalainen mediavaikuttaminen! Onko se, että Koskenkorvalta on pata varaastettu, jatkossakin uutinen, kiinnostaako se ketään?

No, ehkä ei pata kiinnosta, mutta mopon varastaminen varmasti kiinnostaa!

Mitä läheisemmästä uutisesta tai tapahtumasta on kyse, sitä merkityksellisempi se on vastaanottajalleen. Oman maakunnan menestyminen tai vaikeudet ovat kiinnostavia, koska niillä on vaikutusta arkeen ja omaan elämään.

Toisaalta yhä globaalimmat ja isommat asiat tulevat entistä lähemmäksi. Napajäätiköiden sulaminen puhuttaa Ilmajoen lukiossa tyttäreni kaveripiirissä ehkä enemmän kuin Metsä-Botnian Kaskisten tehtaan lakkautusuhka.

Sisäänpäin kääntyneelle omaan napaan tuijottavalle maakuntajournalismille ei ole enää tilaa. Yhtä vähän kuin Suomelle on mahdollista käpertyä nukkumaan talviunta ja odottaa, että muu maailma seuraa horrostamme vieressä, yhtä vähän hyvässä maakuntajournalismissa on tilaa ahdasmieliselle nurkkakuntaisuudelle tai uholle. Mitä isompi vaikuttaja lehti on alueellaan, sitä monipuolisemmin sen pitää heijastaa lukijoidensa tunteja. Vapaaseen tiedonvälitykseen kuuluu erilaisten mielipiteiden esittäminen. Tiedotusväline on vastuussa siitä, että julkaisu on synnytetty hyvän journalistisen tavan mukaisesti, lähteitä kunnioittaen, mitään pelkäämättä ja mitään salaamatta. Vastaanottajalle jää vapaus muodostaa oma kantansa asioihin.

Minusta eteläpohjalainen media on tarttunut ajan haasteisiin. Ilkan ja Pohjalaisen yhteistyö menee eteenpäin ja se toimii maakunnan hyväksi. Yhteistyö voisi ulottua vielä pidemmälle. Jos pohjalainen media haluaa tuoda kansalliselle agendalle aiheita, jotka edesauttavat maakunnan hyvinvointia ja kehitystä, on tehtävä vielä paljon enemmän yhteistyötä. Kauhajoen tragedian

jälkeen täällä jos missä voi kysyä mitä me voimme tehdä nuoremme hyväksi. Onko koulu nykyään sellainen kuin sen pitäisi olla, jotta nuoret kasvaisivat ja voimistuisivat ottamaan vastuuta itsestään ja toisistaan. Entä miten vanhusten asiat on järjestetty, onko heidän hyvä olla. Maakunnissa isoiksi nousevat puheenaiheet ovat tärkeitä koko suomalaiselle yhteiskunnalle. Poliittisen agendan sijasta uskon siihen, että maakunnan asia edistyy yhteisten tavoitteiden ja yhdessä tekemisen kautta. Vahvoilla tiedotusvälineillä on mahdollisuus nostaa pintaan asioita ja saada aikaan muutoksia. Muutos edellyttää herkkyyttä maakunnan ihmisten suuntaan, heidän kuuntelemistaan ja arvostamistaan.

Pohjalaisen median pitää nähdä yhtä aikaa lähelle ja kauas. Vähän niin kuin Samuli Paulaharju aikoinaan. Hän tunnisti oman kotiseutunsa kauneuden ja haasteet, mutta oli aina myös utelias vieraiden ihmisten ja maisemien edessä.

Kyrönjoki – meirän joki

Fil.tohtori Osmo Rinta-Tassi

Samuli Paulaharju kertoo kurikkalaisten “kansalliseepoksessa”:

Pitkän pitkä, pian parinkymmenen-penninkulmainen Kyröönjoki, joka on lähtöisin Kauhajoen metsäperiltä, ajelee kautta aukean maan. Joki se vain on Kurikassa, ja jokainen tietää ilmankin, että se on meirän joki, Kurikan-joki, johon muilla ei ole näillä vainioilla mitään sanomista. Tulkoon vain Kauhajoelta, menköön vain Ilmajoelle ja Kyrönmaille, omana jokena se kumminkin kulkee Kurikassa.

Totta kai Paulaharju tiesi, että Kyrönjoen haarat saivat alkunsa Kauhajoelta ja Jalasjärveltä ja että haarojen yhdistyttyä Kurikassa virta kulki, sivujoista lisävoimaa saaden, Kyrönjokena kautta Ilmajoen, Nurmon, Ylistaron, Ison- ja Vähäkyron sekä Mustasaaren laskien vetensä lopulta mereen Koivulahdessa. Kyrönjoki, eteläpohjalaisen sielun maiseman pohjavirta kulki uomassaan, kuten satoja vuosia oli kulkenut, raviten sen varrella asuvia ihmisiä aineellisesti ja henkisesti.

Ja suuri joki hoitaa virkansa, vyöryilee hiljalleen pitkin lakeutta ja toisinaan taas kohisee koskena korkeitten nyrkkien törmien välissä. Maassa maan tavalla. Vanhojen väätyrien vainioilla tasamaitten hiljainen vaeltaja joutuu helposti samaan henkeen. Se paiskelehtii kivikoissa pauhaten ja

ärjähdellen. Rannan raataja kuulee sen möyryävän, että samoja väkipäitä ollaan. Kaivetaan hartiavoimin ja huutamatta suurta ja väkevää maankamaraa, mutta kun kova kohta sattuu eteen, pusketaan sen kimppuun, että paikat ryskyvät. (Paulaharju s. 18)

Oliko joki sittenkään ollut aikojen alusta lähtien “meirän kurikkalaasten” tai muiden rannalla asujien joki. Eipä ollut. Merenlahti ulottui viisi-kuusi vuosituhatta sitten Kurikkaan. Sen rantoja asuttivat silloin kivikauden ihmiset, ehkäpä suomalaisten kantaisät. “Jumalanluomia he toki olivat”, kertoo Paulaharju, “sielullisia karvapakanaita, jotka kiertelivät erämaissa ja söivät mitä saivat - tulivat joskus itsekkin syödyiksi.”

Merenlahti vetäytyi vähitellen maannousun myötä jättäen jälkeensä joen uoman. Minne “*sielulliset karvapakanat*” sitten kaikkosivatkaan, heidän jälkeensä tulivat hämäläiset ja satakuntalaiset eränkävijät ensimmäisen kristillisen vuosituhannen lopulla. He olivat silloin pakanoita, kuten muutkin suomalaiset. Heitä tuli Suur-Sastamalasta eli Karkusta, Tyrväältä ja Hämeenkyröstä sekä Ylä-Satakunnasta eli Pirkkalasta, Lempäälästä, Vesilahdelta ja Kangasalalta. He suuntasivat kulkunsa *Pohjaan*, jolla he tarkoittivat asuinpaikkansa pohjoispuolella sijainneita alueita. Eränkävijät talsivat Hämeen kangasta pitkin Kauhajoen latvoille tai etsiytyivät vesitei-

Kyrönjoki 1652 välillä Kauhajoki-Mieto. Claes Claeson. KA MH 110.

tä seurailen Jalasjoen ja Seinäjoen alkulähteille. Kaikki reitit yhdistyivät *Pohjan suussa*. Syntyi käsite *Suupohja*, jolla tarkoitettiin aina 1990-luvulle saakka laajasti Kauhajoen, Jalasjärven, Kurikan ja Ilmajoen aluetta.

Miksi erämiehet tulivat? He tulivat hakemaan riistaeläinten nahkoja; he tulivat kalastamaan Kyrönjoesta lohta ja järvistä haukea kapakalaksi kuivattamiseksi; he tulivat etsimään majavia, joista sai voimakastuoksuisia eritettä, *haustaa*. Kaikki tuotteet olivat kysyttyjä eteläisissä maissa.

Kyröläiset jättivät pysyvän muiston itsestään nimeämällä joen *Kyrönjoeksi* ja ensimmäisen joen varren asutustihentymän *Pohjankyröksi*. Honkajoelta ja Kurikasta *Jyllinkosket* vallannut *Jylli* sekä Pukarankosken vallannut *Pukara* olivat ilmeisesti lähtöisin nykyisistä Hämeenkyrön *Jyllin* ja *Pukaran* kylistä. Samoilta seuduilta lieinee ollut kotoisin *Ikari*, jonka nimi on säilynyt Ikarintaipaleessa.

Jalasjärvellä, Kauhajoella, Kurikassa ja Ilmajoella on säilynyt vahva perimätieto *lempääläisten* eräretkien ulottumisesta Luopajärvelle ja muille Suupohjan järville. Se kertoo myös, että Ilmajoen kirkkoherra riiteli puolet Luopajärven kalastuksesta lempääläisiltä.

Joka tapauksessa lempääläisten eränauttinta lienee ulottunut aina 1500-luvulle saakka Jalasjärvelle. Tämä selittäisi sen, miksi Luovankylän ensimmäinen talo, Luopajärven talosta asutettu Luopa, syntyi vasta 1500-luvun puolivälissä, vaikka Kyrönjoen rantamat olivat samaan aikaan tiheästi asuttuja. Vuoden 1689 kartta kertoo, että kylää asutettiin vielä 1600-luvun jälkipuoliskolla. Seuraavan sivun kartasta ja ajan muistakin kartoista voimme havaita, että taloilla oli kytoalueiden ohella tuolloin vielä kaskialueitakin. – Luovankylä on syntyhistoriansa ohella myös hallinnon historian kannalta poikkeava alue: se kuului aina 1800-luvulle kruunun hallinnossa Jalasjärveen mutta oli kirkollisesti osa Kurikkaa. Se näkyi myös asenteissa: ”Saatei Luovankylästä kirkolle muuta vierä ku rumihia ja niitaki jalaat erellä.”

Maannousun takia Luopajärvi, Ponsijärvi, Ikkelnjärvi, Ohmeronjärvi, Lehtijärvi, Niinistönjärvi ja muut ruohottuivat aikaa myöten. Vain Nummijärvi on jaksanut sinnitellä. Lohen nousu joessa tyrehtyi 1700-luvun puolimaissa – erään aikalaisen arvelun mukaan tervahaudoista vuotanut tervankusi pilasi joen veden. Lain säättämä kuninkaan väyläkin saatettiin tukkia lohypadolla, mikä rajoitti kalan nousun yläjuoksulle.

Eräliikenne muuttui pysyväksi asutukseksi toisen vuosituhannen alkupuolella. Professori Armas Luukon suorittamat nimivertailut osoittavat Kyrönjoen asutuksen saaneen alkunsa Suur-Sastamalasta ja Suur-Pirkkalasta.

Kylän- ja talonnimien yhdenmukaisuus ei kelpaa aina aukottomaksi todistukseksi, mutta todistusvoimaisuus syntyy yhtäläisyyksien pal-

joudesta. Pysyvä asutus oli lähtöisin Suur-Sas-
tamalasta ja Suur-Pirkkalasta. Sekä Hämeenky-
röstä että Suur-Pirkkalasta tulleet asuttajat olivat
juuriltaan hämäläisiä. He saattoivat sanoa: ”Joki
on meirän joki.”

Uudisasutukset kuuluivat hallinnollisesti
lähtöpitäjiinsä. Kansanperinteen mukaan ihmi-
set kävivät kristinuskon tulon jälkeen Karkun
kirkossa. Koko Kyrönjoenvarren kirkollinen
hallinto - rannan ruotsalaisasutusta lukuun ot-
tamatta - siirtyi Isollekyrölle, joka lienee saanut
ensimmäisen kirkkonsa vuonna 1304.

Ensimmäiset asutustihentymät syntyivät Ky-
rönjoen alajuoksulle. Asutus taajentui vähitellen
mutta erityisen voimakkaasti hyvän kuninkaan
Kustaa Vaasan aikana 1500-luvun puolivälin
tienoilla. Asutuksen leviämistä auttoivat myös
poikkeuksellisen hyvät sääolot. Rannan asutus
taajentui sekä tilojen jakautumisen että joen
alajuoksulta lähtöisin olleiden uudisraivaajien
ansiosta. Sitten tulivat savolaiset. Heidän asu-
tusvirtansa jakaantui Järviselälle ja Ruoveden
suunnalle, sillä Kyrönjoen varrella ei juuri tilaa
ollut. Muutamia savolaisia tavataan Kyrönjo-
en alajuoksulla. Kurikan Miedonkylään tulivat
Kiiskinen ja Tolonen, mutta näille kaskenkaa-
tajille ei ollut sopivaa aluetta käytettäväksi tai
he eivät sitten kestäneet pohjalaisen peltovilje-

lytalouden tiukkaa hallinto- ja kyläkulttuuria.
Huonosti kävi myös Pieti Hokkaselle, joka yritti
asettua Kalajaisjärven äärelle. Vain Korhonen
juurtui Kauhajoelle.

Oli pian pieniä kuokkamiehiä ison perässä, ja
kaikkien ase heilui, iso keskellä harvaan, mutta
kovasti, pienet sivuilla sukkelina. Toinen polvi
köykytti samalla lailla, sitten kolmas ja neljäs.
Metsäperän ympärille revittiin peltomaa toisensa
viereen, raastettiin rantapuolet, myllerrettiin
mäkipuolet aina kivikkoihin ja Kissikallioihin,
Loukajanvuoriin ja Luirunmäkiin asti, puskettiin
lopulta luomanrantojakin pitkät matkat. (Paula-
harju s. 55)

Peltojen ohella raivattiin niityt. Osa niistä saa-
tiin omasta rannasta, mutta ei aina siitäkään,
sillä vanhimmat talot olivat vallanneet rantoja
asumattomalta joen yläjuoksulta. Esimerkiksi
ilmajokelaisten niityt ulottuivat aina Reinikan-
rantaan ja Kurikan kirkonrantaan sekä Jalasjoen
varteen saakka.

Jokseenkin joen kaikki rannat olivat niittyi-
nä, minkä lisäksi niitä raivattiin luomien varsil-
ta. Suuret nevat, kuten Kainasto sekä Ilmajoen
Alajoki ja muut vastaavat alueet olivat laajasti
talojen käytössä.

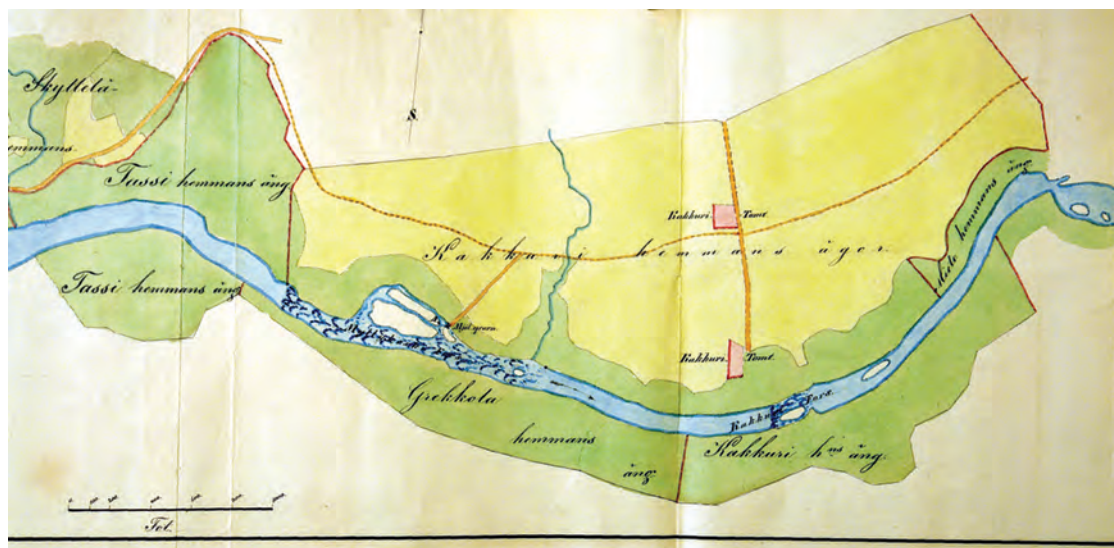
Suotuisa kehitys päättyi
1500-luvun jälkipuoliskolla.
Ruotsi alkoi pyrkiä suurvallaksi.
Siinä ohessa käytiin Nuijasota.
Isonkyrön kirkolta se alkoi mar-
raskuussa 1596 ja Kurikkaan se
päätyi.

Helmikuussa 1597 Klaus
Fleming hakkasi huoveineen
maahan Hannu Krankan joh-
taman talonpoikaisjoukon joen
jäällä ja rannoilla Kurikankyläs-
tä Kapalankankaalle ulottuvalla
alueella.

Nuijasodalla ja sen ensim-
mäisen vaiheen päälliköllä Jaak-

Isonkyrön kirkko 2008. Valok. H.Rantatupa.

Miedon kylän rantaniittyjä. Myllykoski 1851. VMA Kartat.

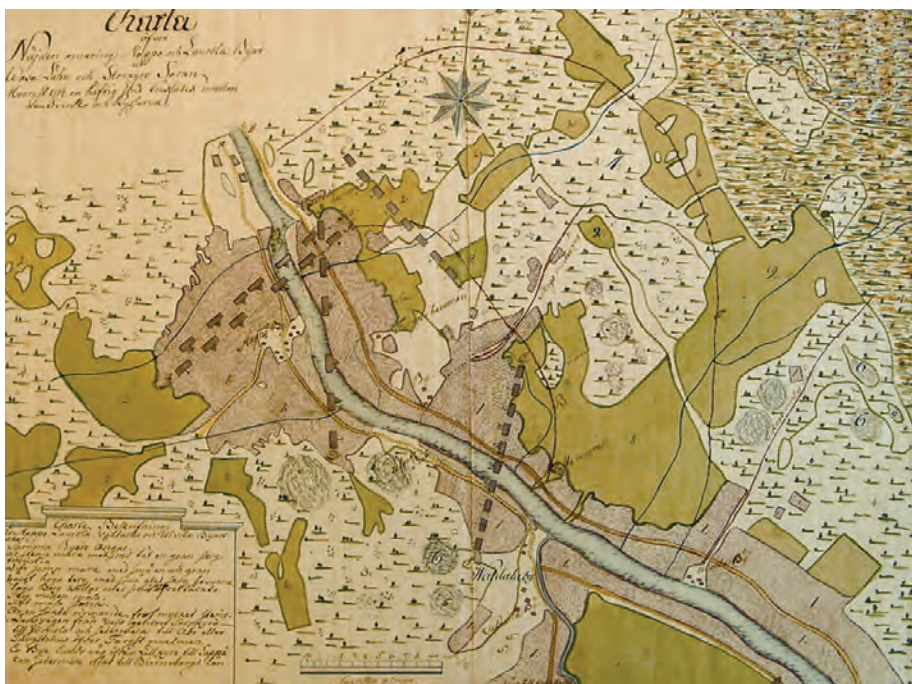
ko Ilkalla on ollut eittämättä merkittävä osa Kyrönjokilaakson sielunmaisemassa. Jaakko Ilkasta jäi vahva veren perintö ainakin ilmajokelaisille ja kurikkalaisille. Se lieene jyllännyt heissä esimerkiksi 1800-luvun alkupuolella helluntain aikana heidän kokoontuessaan Nenättömän sillalle ottamaan yhteen.

Kanget ja koippurat alkoivat heilua ja kalahdella vastakkain, kalahdella miesten kalloihin ja kopsahdella hartioihin. Luoman silta ohi täynnä ähkymistä ja ähelleystä, miehiä ja heiluvia koippuroita. Molemmilta töyriältä kuului naisten, ämmien ja äijien kova yllytyshuuto: 'Lyökää kun vierasta sikaa!' 'Lyökää kun sutta selekähän!' [...] Kun sutta selekähän, kuului aina Santavuoreen asti, joka harmaana komotti joen takana, nuijamiesten hautamaan, Kapalan männikön, tuolla puolen. Totisena vuori katseli ja kuunteli - siellä tapeltiin eikä vääkästetty. Joko taas on klupusota jokirannoilla? Joko Ilkanmiehet jälleen ovat joutuneet tappelemaan Suitian herran huovien kanssa? Samanlaiset sarkatakit siellä taas riehuvat kanki kourassa. (Paulaharju s. 358)

Olivat Ilkan perillisiä tai eivät, väätyreitä ja vänkääjiä kumminkin. Nuijasota ja Ilkan perintö säilyi kansan muistissa. Kuten Aulis J. Alanen kertoo, rahvas uhkasi 1600-luvulla nuijasodalla useaan otteeseen yrittäessään puolustaa oikeuksiaan kruunun ja kreivikunnan veronkerääjiä vas-

Nuijasodan muistomerkki Kontsaan saaren edustalla. Valok. H. Rantatupa 2008.

Napuen taistelun kartta 1714.
Sveriges krig 13:83.

taan. Juho Koivisto palautti nuijasodan mieleen perustettaessa Kurikan maataloustuottajien yhdistystä toukokuussa 1917. Hän siteerasi Kaarlo Kramsun runoa todeten ”Ei oikeutta maassa saa, ken itse sit ei hanki”. Nuijasodan ja Jaakko Ilkan muistolla nostatettiin henkeä itsenäisyyden ajan alkuvuosina pystytettäessä muistomerkit Ilmajoen kirkolle ja Kapalankankaalle.

Uusi vuosisata, 1600-luku, oli täynnä suuria kuolonvuosia, katoa, nälkää, sotaa ja muuta kärsimystä. Asekuntoiset miehet vietiin meren taakse sotiin, ja Kyrönjokilaaksosta ja muualta Suomesta kiskotuilla verorahoilla paikkailtiin Ruotsin kruunun kyltymätöntä rahantarvetta. Asutus taantui, taloja autioitui. Ruotsin kruunu pani vuosisadan lopulla maanmittari Jonas Gäddan etsimään Kyrönjoen varrelta paikkoja uudisasutukselle – tuskin auttaakseen Itämaan oloja, pikemminkin verotuloja kartuttaakseen.

Ihmisillä oli ikaiaikaisena tapana panna ruokaa varastoon, purnuun eli maakuoppaan ja aittaan. Sen sijaan ikaiaikainen ei ollut ilmaisu ”panna pankkohon”, sillä sen juuret ovat sanassa

’pankki’ (banco). Käsite lienee tullut suomalaisen korviin aikaisintaan 1600-luvulla mutta itse alkuperäiseen toimintaan liittyvänä vasta pari vuosisataa myöhemmin. Joka tapauksessa *pankkoon panemisen* eli varastoinen, säilyttämisen ja säästämisen tarve lisääntyi katoaikoina. Ainakin Kurikassa on elänyt aikoinaan sananparsi: ”Ei niin hyvää vuotta tuu, nottei ylivuotinen vilija kelepää.” Pankkoon panemisesta tuli halanaroilla peltoviljelyalueilla tärkeä toiminta- ja ajatusmalli. Sillä on ollut merkittävä sija pohjalaisten sielunmaisemassa.

Eipä ollut 1600-luvun vaatimattomista elvytysyrityksistä paljon apua, sillä suuri Pohjan sota ja isoviha sen seurauksena imivät jälleen Kyrönjokivarren elinvoimaa. Napuella koettiin helmikuussa 1714 raskas tappio ja Isonkyrön asutuksen osittainen hävitys. Isoviha kaikkine kauheuksineen muistettiin pitkään. Vihollinen palasi vielä 1741 ja viimeisen kerran vuonna 1808, jolloin pahimman hävityksen koki Kauhajoki. Ei ole ihme, että eteläpohjalaisten maakuntalaulua uhotaan marssin tapaan. Sitä on

myös eräänä aikana täydennetty Heikki Klemenin laululla Kytösavun aukeilla mailla. On silti todettava, että siinä laulussa puhuu ennen muuta Lapuanjokilaakso, ja sen syntyessä oli vuosi 1918 tuoreessa muistissa. Muiden maakuntien lauluissa ihaillaan letkeästi ”männikkömetsiä ja rantojen raitoja” ”Suomen suloisuutta” tai ”lulun laajaa kotimaata” – maanpuolustustahtoaan toki unohtamatta.

Asutus elpyi ja tihentyi 1700-luvulta lähtien, väkiluku nousi kasvuun. Lisäarvoa haettiin kytöviljelystä ja tervanpoltosta. Kyrönjoen rannoille syntyi tiheä kyläasutus uudisasutuksen ja talojen jakautumisen myötä. Rintamaiden vauraudesta kertoivat komeat kaksifooninkiset asuinrakennukset. Uudet talonosat nimettiin kantatalon nimen johdannaisina. Joen yläjuoksun puolikas oli Yli- ja alapuolinen Ala-Antila. Kun jakautuminen jatkui, syntyivät Rinta-Antila, Latva-Antila, Keski-Antila, Mäki-Antila ja Mäkys-Antila. Nimeämisperusteena oli myös tilan manttaaliluku tapauksissa Iso- ja Vähä-Kurikka tai Iso- ja Vähä-Koivisto.

Mistähän johtuu pohjalainen joukkohenki: ”lähäretähän sakilla”. Kurikassakin sanottiin en-

nen: ”Sakki sen päättää koska Kainaaston asemalta juna lähtö.” Sanonnan taustalla oli se tosiasia, että asemanhoitajana oli Kustaa Sakki. Mitä joukkohenkeen tulee, kai sen juuret ovat ainakin osittain tiheässä asutuksessa ja kiinteissä kyläyhteisöissä. Mahdollisesti tästä joukkohen-
gestä versoi myös paljon puhuttu pohjalainen itsetunto, ominaisuus, joka liiaksi korostuneena saattaa johtaa helposti katteettomaan uhoami-
seen ja ännkkäämiseen eli vastaanpanemiseen. ”Älä höpötä, ei niin oo koskaa ollu, se on aiva maharotoonta!” – Kuulostaako tutulta. MTK:n puheenjohtaja, ministeri Heikki Haavisto totesi erään kerran keskusteltaessa Suomessa ilmene-
vistä kansankulttuurin eroista, että Pohjanmaal-
la on vaikea saada aikaan päätöksiä. Aina on jollakin jotakin vastaan panemista. Kun päätös lopulta saadaan aikaan, alkaa myös tapahtua. Itä-Suomessa on toisin, hän sanoi. Päätös saadaan helposti aikaan, mutta toimeenpano kangertelee.

Väkimäärän lisääntyessä ruoan tarve kasvoi. Ryhdyttiin asuttamaan metsäperiä, mäensyrjiä ja nevanlaitoja. 1700-luvun puolivälissä aloitettiin maakunnassa isojako, jota voidaan pitää

Ilmajoen Kokkolan kylää 1758. Anders Colleen. KA MH Uudisteet E46.

Vähäkyrön Merikaarron kylä 1750. Nils Ejmeleus. KA MH Uudisteet E30.

suuntainen yrityshistoria on muutamalla muullakin Kyrön-jokivarren alueella, esimerkiksi Fyrrykyröillä eli Vähälläkyröillä.

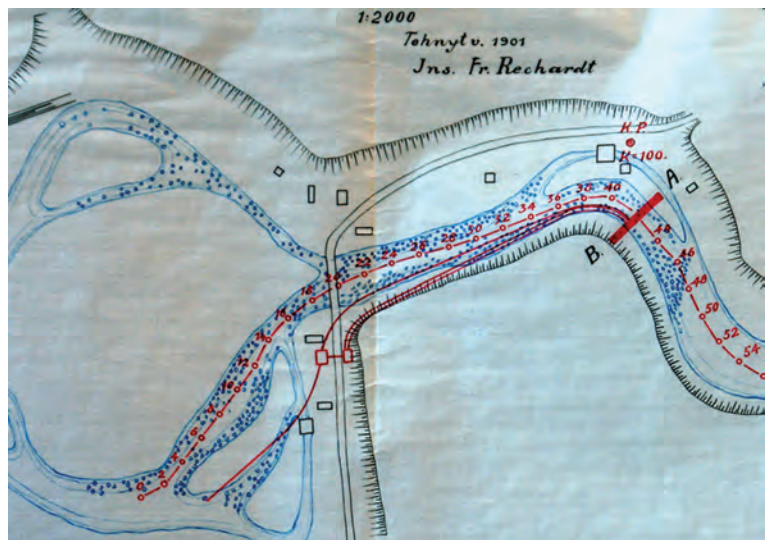
Samuli Paulaharju on kuvannut larvakylä verrattomalla tavalla teoksessaan *Rintakylä ja larvamaita*.

aikojen suurimpana maassamme yhdellä kertaa toteutettuna yhteiskunnallisena uudistuksena. Sen ohella, että toimenpide loi pohjan maatalouden kehittymiselle, se avasi mahdollisuuden torppien perustamiseen yksityisiksi muuttuneille jakolohkoille ja metsäsaroille.

Torpat perustettiin peltosarkojen ulkopuolelle mäensyrjiin, luomien varsille ja nevojen laitamille. Larvamaihin syntyi torpparikylä ja torpparikulttuuri. Kun torpparit saivat huonekunnilleen vain niukan elannon, jos saivat, heidän oli etsittävä potaskankeitosta, vakkojen teosta, tuohitöistä ja muista askareista lisäansiota. Hyvä esimerkki niukkuuden synnyttämästä yritteliäisyydestä on Kurikan Kampinkylän ja Viitalankylän sekä Ilmajoen Nopankylän kärryteollisuus. Kurikan teollistuminen ja nykyinen yritystoiminnan intensiteetti lepäävät paljolti juuri kärryteollisuuden perinteessä. Saman

maailmasodan aikana. Kylistä kehittyi ajan myötä omaleimainen kulttuurialue. Esimerkkejä Kyrönjoen varresta riittäisi.

Kyrönjoessa oli vanhastaan jokaisen pitäjän koskissa useita kotitarvemyllyjä. Ne olivat jalkamyllyjä eli tamppimyllyjä, joissa pystytampppia pyörittivät vaakatasoiset siivekkeet ja myllyn-

Jyllinkoski 1912. VMA Kartat.

kivet jauhoivat tampin yläpäässä. Merikaarron koskissa oli ilmeisen vanhakantaisia kotitarve-mylyjä vuonna 1854 peräti kymmenkunta ja Ylistaron Köykänkoskessa 1891 viisi.

Yksiraamisia karkateräisiä kotitarvesahoja oli 1700-luvulla joessa muutamia. Kurikassa niitä oli vuosisadan jälkipuoliskolla kaksi. Ensimmäinen varsinainen vientisaha perustettiin Vähänkyrön Kolkkiin 1780-luvulla.

Mylly- ja sahateollisuus valtasi koskipaikat suurimittaisesti kuitenkin vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Sen aiheuttivat sahauskiintiöiden poistuminen, lautojen ja lankkujen viennin kasvu, ohuiden sahanterien tulo käyttöön sekä siirtyminen voimansiirrossa alkeellisista myllyn-tampeista hiuluihin eli vesirattaisiin. Seuraavan vuosisadan alussa tuli turbiini, jollainen otettiin muun muassa vuonna 1912 perustettuun Jyllin-

Ylistaron Kirkonkoski. Valok. H.Rantatupa 2008.

kosken sähkölaitokseen, suurenmoiseen inno-vaatioon.

Pitkien laivanrakennuksen tarvitsemien mastopuiden uitto alkoi 1700-luvun alkupuoliskolla. Uiton helpottamiseksi alettiin puuhata koskien perkaamista laivanrakentajien tahtomana ja kruunun tukemana. Joen varren talonpojat kuitenkin vastustivat hanketta myllyjensä pelastamiseksi, joten suurta vahinkoa ei ehtinyt tapahtua. Tukinuittojen huippukausi sattui 1900-luvun puolivälin tienoilta ja päättyi sahate-

ollisuuden hiipumisen ja autoistumisen myötä.

Kyrönjoella on monivaiheinen historia. Se on toiminut kalavetenä; se on antanut talousveden; se on ravinnut tulvillaan alavien paikkojen rantapeltoja ja niittyjä; se on toiminut liikenne- ja uittoväylänä; se on pyörittänyt myllyjä ja sahoja; se on toiminut virkistytymisen lähteenä. Muuan säästynyt historiasta kertova kohde on maineikkaan itseoppineen rakennusmestarin Sameli Hakolan Lohiluoman koskeen rakentama mylly. Löytyisiköhän Kurikasta sellaista aloitteisuutta kuin Ylistarossa, jossa on suojeltu Kriikun mylly.

Kyrönjoen veden sietokykyä on koeteltu milloin enemmän milloin vähemmän. Varsinainen saastuminen alkoi toisen maailmasodan jälkeen. Viime sotien jälkeiset vuosikymmenet kokeneet sukupolvet muistavat, miten joen vesi sameni,

vatajapaikkoihin alkoi kerääntyä pohjalietettä, ravut hävisivät ja kalakanta heikkeni. Syitä oli monia: tukinuitto, sahajauhojen ”karkaaminen” sahoilta ja jätevedet. Suurimman muutoksen aiheutti metsien ja soiden ojitus ja valtaojien ohjaaminen jokeen. Ilmiö lisäsi myös tulvia. Ainahan tulvia on keväisin ja sadekesinä ollut, varsinkin Lapionella ja Ilmajoen Alajoella. Ojitukset Kyrönjoen lähes 500 000 hehtaarin valuma-alueella tekivät kuitenkin tulvista alinomaisen riesan.

Kyrönjoki voi huonosti. Rantojen vanha kulttuuri- ja luonnonympäristö on suurelta osalta hävinnyt, puskittunut tai sen uhkana on historiallisesti ja ympäristöllisesti sopimaton rakentaminen. Joen veden laatu on asiantuntijoiden tutkimusten mukaan heikko.

Joen ja sen arvokkaan kulttuuriympäristön pelastamiseksi on kuitenkin herätty. Ympäristöministeriö julisti vuonna 1992 Kyrönjoen yhdeksi 27:stä kansallismaisemasta. Tällä päätöksellään se tavallaan omi joen ympäristöineen

“meidän joeksi” eli kansallisomaisuudeksi. Erityisiksi maisemakohteiksi ministeriö määritteli Hyypänjokilaakson, Luopajärven alueen, Alajoen sekä joen juoksun rantamaisemineen Ylistarosta mereen.

Tarvittaisiin alan asiantuntija kertomaan, mitä kaikkea joen veden laadun parantamiseen on tehty ja ollaan tekemässä. Luettelen tässä silti eri tahoilta saamiani tietoja. Länsi-Suomen ympäristökeskus julkaisi 1999 laajaan yhteisymmärrykseen pohjautuneen Kurikan-Ilmajoen jokimaisemasuunnitelman. Sen mukaisia ympäristöhankkeita on toteutettu kummassakin kunnassa. Vastaava suunnitelma on valmistunut ainakin Ylistarosta. Hyypänjokilaakson maisemahoitoalueen käyttö- ja hoitosuunnitelma on laadittu tänä vuonna. Kaksi viikkoa sitten valmistui ympäristökeskuksen ehdotus Kyrönjoen vesistöalueen vesienhoidon toimenpideohjelmaksi vuoteen 2015. Toimijoina ovat ympäristökeskuksen ohella Kyrönjoen neuvottelukunta, Kyrönjoki-rahasto, Pohjanmaan vesiensuojeluyhdistys - ja tietenkin alueen kunnat. Esimerkkinen on yksityiseen aloitteisuuteen perustunut hanke Pukarankosken padon korottamiseksi. Ilman sitä - kuten olen kuullut kerrottavan - Kyrönjoen pohja voitaisiin Jokienhaaran ja Pukarankosken välillä kuivana aikana tervata.

Samuli Paulaharjun säätiö katsoi keväällä 2007 aiheelliseksi esittää vetoomuksen Kyrönjoen jokivarsimaiseman puolesta. Siinä esitettiin aikaisempaa tarkempaa kulttuuriympäristön inventointia ja ehdotusten laatimista. Tavoitteena tulisi vetoomuksen mukaan olla tärkeimmiksi luokiteltujen kohteiden suojelu mutta perusajatuksena olisi silti joen varren ympäristön *säilyttävä kehittäminen*.

Vetoomus sai heti julkistamisen jälkeen kossoli myönteistä palautetta. Sitä

on näköjään käytetty työkaluna kaavoituksen yhteydessä myös Lapuanjokilaaksossa.

Melojat ovat käyttäneet muutamia vuosia Kyrönjokea virkistysalueena ja saaneet harrastukselleen myönteistä julkisuutta. Pekka Tyllilä

ryhmän nokkamiehenä on laatinut opaskartan, jossa kerrotaan joen koskien välimatkat, putouskorkeudet ja kuvataan niiden laskettavuus kanootilla tai kierrettävyyden maitse.

Hyvät kuulijat,

Lopuksi kerron tutkimushankkeesta, jonka kolme jyväskyläläistä, juuriltaan pohjalaista tutkijaa ovat Etelä-Pohjanmaan liiton ja Paulaharjun säätiön innostamana virittäneet. Tarkoituksenamme on kartoin, piirroksin, valokuvien ja tekstein kuvata Kyrönjoen historialliset vaiheet esihistoriasta nykypäivään. Etelä-Pohjanmaan rahasto on myöntänyt tutkimukseen tuntuvaan apurahan. Pääsemme kuitenkin käymään työhön käsiksi vasta löydettyämme hankkeelle tilaajan. Esiitykseni yhteydessä näkemänne kartat edustavat murto-osaa Kyrönjoen varresta 1600-luvulta lähtien laaditusta aineistosta. Kyrönjoki-laakso näyttää olevan Suomen tiheimmin kartoitettu alue. Kurikan kansakoulupiirejä esittelevä kartta vuodelta 1899 on esimerkki aiemmin julkaisemattomasta aineistosta.

LISÄYS MIELEEN PALAUTTAMISEKSI:

Samuli Paulaharjun säätiön vetoomuksen mukaan tulisi laatia:

”1. Kyrönjoen kansallismaisema-arviointia täydentävä Jalasjoen ja Kauhajoen latvoilta alkava ja joen suulle saakka ulottuva analyysi luonnon- ja rakennetun ympäristön esteettisistä ja historiallisista arvoista.

2. Osa-alueittain ohjaava suunnitelma viljely- ja luonnonmaiseman ennallistamisesta ja maisema-arvot säilyttävästä käyttämisestä.

3. Osa-alueittaiset ohjeet rakennetun ympäristön ennallistavasta hoitamisesta ja kulttuurimaisemaa kunnioittavasta uudisrakentamisesta.

4. Tehdä esityksiä suojelupäätöksiksi arvokkaimmiksi arvioitavista tai uhanalaisista osa-alueista.”

Kuvat: Kirjoittaja ellei toisin sanota.

Kaksifooninkinen – maakunnan tunnusmerkki

Arkkitehti Panu Kaila

”Yksifooninkinen on monen härmäläisen koti, ja sekin jo aukealla tasamaalla näkyy kauas, punaisena kohoten viheriäiseltä jokirannalta ja piirtyen siintävää lakeutta vasten. Mutta vielä kauemmas näkyy ja komeammalta komottaa härmäläisen kaksifooninkinen asumus. Suuren lakeuden pystypäinen mies on tahtonut talonsa nostaa matalaa maata korkeammalle niin, että se näkyy ja siitä näkee. Ja näkyykin se. Yli koko rakennusrykelmän kaksi-ikkunarivinen tuparati kojottaa ylpeänä, joskus vielä rohkeasti hirsi hirreltä leveten ylöskäsin – samoin kuin vanhat aitat ja riihet sekä varsinkin luhtaladot. Ylituvan ikkunat jo katselevat matalan talon harjan tasalta, ja kurkihirsi on korkeammalla kuin köyhä mies koskaan ylettyykään. Iso isäntä sen on nostanut, rukiin ja kytökauran voimalla on talo rytkähdetty, ja iso isäntä sieltä katselee. Hän saattaa nähdä ylisistä ikkunoistaan ei vain oman kuokkamaansa, mutta kaukaa yli kaikkien aina naapuri-seurakunnan elopellot, luhdat ja kytösavut.”

Näin kuvasi Samuli Paulaharju kaksikerroksista pohjalaistaloa 1932 kirjassaan *Härmän aukeilla*. Härmäläinen Vaasan Jaakkoo eli maisteri J.O. Ikola oli hänet sinne usuttanut. Paulaharju luettelee pelkästään Kojolan kylätörmältä kuusi kaksikerroksista.

Toivo Vuorela mainitsee 1949 julkaisemassaan väitöskirjassa *Etelä-Pohjanmaan kansanrakennukset*, että kaksifooninkisia ”on runsaasti säilynyt mm. Lapualla, Kuortaneella, Isossa- ja Vähässäkyrössä, Kauhavalla sekä Härmässä”. Lisään mielelläni luetteloon ainakin Ilmajoen. Kaksifooninkisista tunnen parhaiten Ilmajoen Yli-Lauroselan, jonka 1978 valmistuneen restauroinnin suunnittelin Museovirastossa. Seuraavassa viitataan useamman kerran tähän taloon.

Juuret

Kaksikerroksisen asuinrakennuksen juuret ovat antiikin maailmassa. Roomalaisen patriisin kaksikerroksisesta maaseutuhuvilasta periytyi

esimerkiksi Venetsian kaksikerroksinen palatsi ja myöhemmin eurooppalainen aateliskartano. Toisaalta muun muassa Pompeijissa esiintynyt umpipihan ympärille ryhmittynyt kaupunkitalo jatkoi olemassaoloaan keskiajan kauppakaupungeissa. Tämä tyyppi, jossa kadunvarsirakennuksessa oli alakerrassa myymälöitä ja yläkerrassa asuinhuoneita sekä pihan ympärillä varastoja ja karjasuojia, löysi tiensä Ruotsiin ja sieltä Suomeen saakka. Ahtailla kaupunkitonteilla kaksikerroksisuus puolsi paikkaansa, ja kaupungeista tapa rakentaa kaksikerroksisia pytinkejä levisi ensin Ruotsissa myös ympäröivälle maaseudulle.

1700-luvun puolivälissä, jolloin kaksifooninkiset ilmestyivät Pohjanmaalle, oli Suomessa sekä kaksikerroksisia kartanoita että hieman paremmin malliksi kelpaavia kaupunkitaloja. Kaksifooninkisen lähemmät juuret löytyvät siten toisaalta Ruotsin Länsipohjan talonpoikaistaloista ja toisaalta Pohjanmaan kaupungeista kuten Vaasasta, jossa mainitaan olleen yli 30 kaksikerroksista asuinrakennusta.

Armas Luukko on kertonut Ilmajoen kirkkoherrasta, joka puhui vauraimpia taloja lähettämään poikiaan Vaasan kouluun. Nämä nuoret isännät alkoivat sitten innolla hankkia kaksifooninkisia myös omiin pihapiireihinsä. Vuorela: ”Lapualta merkityn muistitiedon mukaan sikäläinen kaksikerroksinen rakennusten ’tyyli’ on peräisin Ilmajoelta, jonne jäljet myös asiakirjatietojen pohjalla tuntuvat johtavan.”

Eräs kaksikerroksisten asuinrakennusten nopeaa leviämistä auttanut tekijä oli isojako, joka merkitsi yhteismetsien käytön loppumista. ”Isostakyröstä kerrotaan v. 1769, että isännät metsäjaon ovelta kuin uhallä uudistivat rakennuksiaan.”

1700-luvulla alkanut kehitys saavutti lukumäärällisesti huippunsa 1860 – 1880, kunnes lopahti 1900-luvun alussa.

Yläkerta

Mihin pohjalaistalon yläkerta sitten tarvittiin? Kaupunkitaloissa osa alakerta oli usein varattu

myymäläksi, kartanoissa taas alakerrassa sijaitsi keittiö ja muita taloustiloja toisen kerroksen ollessa varsinainen asuinkerros. Sen sijaan maataloissa alakerta oli huonejaolta ja tilojen käytöltä aivan samanlainen kuin yksikerroksisessa talossa ja toinen kerros jonkunlainen ylimääräinen lisäys. Aivan hyvin voi ajatella, että se oli rakennettu vallan vain komian tähden, talon mahtia näyttämään.

Toivo Vuorela näkee yläkerran talouden kannalta vähemmän tärkeänä juhlatilana, joka usein komistettiin oikein kaakeliuuneilla. ”Käyttöarvoltaan yläkerta vastaa hämäläistä vieraspytinkiä, jolla on merkitystä suurten perhejuhlien, kuten häiden ja hautajaisten aikana ja muissa pitotilaisuuksissa, kuten esim. kinkerikalaasien yhteydessä; ylätuvassa on pidetty raamatunselityksiä, ja joissakin tapauksissa sitä on käytetty mm. käreiden istuntohuoneena. On esimerkkejä siitäkin, että toisen kerroksen ikkunoihin on asetettu ikkunaverhot, jotta se näyttäisi asutulta, vaikkei niin ole laita ollutkaan. Yläkerran huoneita on myös talon nuori väki tottunut pitämään tyyssijanaan etenkin kesäisin, talvella polttopuun säästämisen takia vain osittain. Siinä suhteessa asuinrakennuksen yläkerta on siis rinnastettavissa kesäaitoihin, erityisesti luttirakennuksen yläkerran lutteihin” Yli-Lauroselassa kahden kerroksen päällä olevan korkean ullakon päätykamarin nimenä oli ylälutti.

Yli-Lauroselassa viimeiset omistajat, veli ja sisar, asuivat talvella tuvan peräkamareissa ja muuttivat kesäksi vastaaviin huoneisiin yläkerrossa. Tuvan kohdalla yläkerrossa oli suuri tyhjä yläsali. Yläkerran niin kuin alakerran kamarit oli alkuaan somistettu sabloonamaalauksin, mutta yhdessä yläkerran kamareista oli alimmana hieno ultramariininsininen kukkatapetti. Kuriositeettina kerrottakoon, että restauroinnin yhteydessä löytyi toisesta yläkerran kamarista uudempien kerrostumien alta musta maali, joka peitti seinät, listat ja katon. Joku kylällä tiesi kertoa, että salama oli surmannut talon väkeen kuuluvan ihmisen heinäpelolla, jonka jälkeen huone oli maalattu mustaksi.

Kookkaat kaksifooninkiset

Monet kaksifooninkiset olivat kooltaan vaikuttavia. Vuorela nostaa esiin 1876 rakennetun Lappuan Antilan. ”Se on 30 m pitkä, 9 m leveä ja tasakertaan 7,5 m korkea. Rakennuksen kummankin kerroksen pinta-alaksi saadaan siis 270 m² eli asunnon kokonaispinta-alaksi 540 neliömetriä ja kuutiotilavuudeksi 2.025 m³.”

Piirsin Yli-Lauroselan näyttelyyn päällekkäin julkisivun lähipellolle kootusta tasakattoisesta kolmen asuinkerroksen ja kahden portaan elementtitalosta ja Yli-Lauroselasta. Harjalinja kulki mitä kuinkin tasassa ja Yli-Lauroselan julkisivu peitti puolentoista portaan matkan kerrostaloa. Kaksifooninkisen sisälle olisi sopinut 12 nykyasuntoa. Vuorelan mukaan Isojoella kaksikerroksiset olivat 26-27 ja yksikerroksiset vain 12-13 hirsikertaa korkeita – siis kaksikerroksisissa suosittiin usein myös korkeampia huoneita.

Kilpailussa *Den nya österbottensgården* vuonna 1980 haettiin pohjalaismaiseman täydennysrakentamiseen sopivia talotyyppejä. Palkintolautakunnan jäsenenä näpräsin Yli-Lauroselasta pienoismallin kilpailussa vaadittuun mittakaavaan. Nykyrakentamisen skaala oli niin erilainen, että uudet pohjalaistalot vaikuttivat vanhan rinnalla kääpiöiltä. Ei niistä oikein ollut ainakaan ehjän kyläkuvan täydentäjiksi, leikkimökeiksi olisi luultu.

Pohjanmaalle tyypillinen tapa rakentaa liuhoja, siis ylöspäin hieman leveneviä rakennuksia pääsi oikeuksiinsa vasta kunnollisessa kaksikerroksisessa talossa. Ylöspäin levenevästä talosta tuli päädyistä katsoen kuin rotevan ja harteikkaan näköinen. Levenemisestä oli käytännöllistä hyötyä siinä, että räystästäippa siirtyi etäämmälle alakerran seinästä. Ulkoseinän kallistus oli noin tumman verran kerrosta kohti.

Pariin kertaan olen joutunut miettimään levenevän nurkan ongelmia sisätoissa. Ylihärman Viitasalon kaupassa ylemmässä eli juhla-kerroksessa oli suorakulmaiset kehysmaalaukset, jotka maalari Simo Ilkka taloa restauroitaessa taitavas-

ti kallisti alkuperäiseen tapaan niin, ettei vinous häiritse silmää. Omassa kesätalossamme Kesti-län Tolpassa jouduin itse temppuilemaan tape-tin kuvioden kanssa saadakseni vinon liitoksen näyttämään siedettävältä. Yleensä peruskorjaaja levyttää sisäseinät pystysuoriksi – ja tuhoaa näin talon arvokkaan luonteenpiirteen. Sellaistakin joutuu näkemään, että liuha talo on oikaistu ul-kopuolelta, jolloin alakerran ikkunat uppoavat kuin kuoppiin.

Kaikki kaksifooninkiset eivät suinkaan kuu-luneet mahtitaloihin, vaan myös kolmen ikku-nan mittaisia sivukamaritupia tehtiin. Tämä osoittaa kaksikerroksisuuden olleen muotia; sitä käytettiin silloinkin kun talon jatkaminen yksi-kerroksisena eteisen toiselle puolelle olisi ollut taloudellisempaa. Kaksifooninkisista monet syn-tyivät myös yksikerroksista taloa korottamalla.

Rakentajat

Suurin osa komeista talonpoikaisrakennuksista syntyi ammattirakentajien taidolla. Kirvesmie-het eivät Suomessa muo-dostaneet ammattikuntaa vaan kuuluivat vapaisiin työläisiin. Varsinaista mes-tarintutkintoa ei siten ol-lut. Pätevimvät kirveen käyttäjät kokosivat ympärilleen luotettavan joukon, josta osa kulki mukana työmaalta toiselle ja osa kävi rakennuksilla vain silloin tällöin. Oppipojiksi saatiin tavallisesti rakenta-jien omia poikia. Työryh-mää johtanutta mestaria voi verrata tämän päivän urakoitsijaan. Häneltä työ tilattiin, hän teki kustan-nusarvion ja vastasi lop-putuloksesta. Esimerkiksi Ilmajoen Yli-Lauroselan pystytti 1848 Nisulan ta-

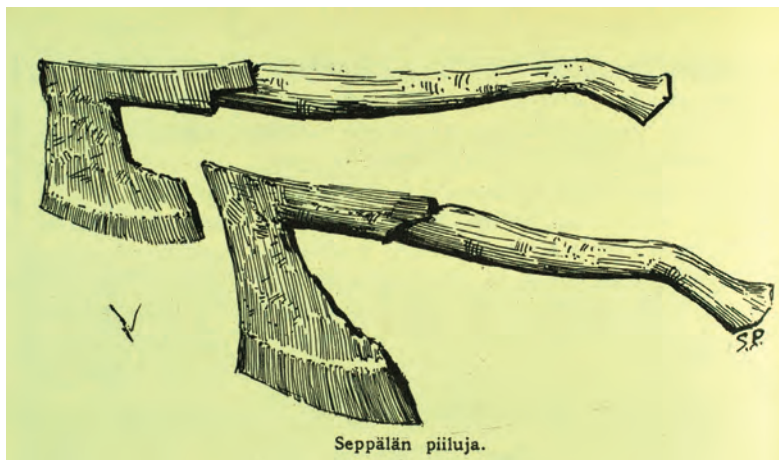
lon Salomon-isäntä, Nisu-Mooni, joka oli tällai-nen ammattirakentaja.

Mestarit, kuten monet alaisistakin, olivat maatilain isäntiä – sen vuoksi heitä nimitetään kansanrakentajiksi. Hirsitalon rakentamises-sa suuri osa työstä puiden kaatamisesta hirren veistoon tehtiin talvella, jolloin pellot makasivat hangen alla. Lisäksi on huomattava, että vielä 1800-luvulla useimmilla säätyläisilläkin oli oma maatilansa – papeilla pappila, aatelisilla kartano, upseereilla sotilasvirkatalo. Jopa porvareiden ke-sähuviloilla harjoitettiin alkuunsa myös maata-loutta.

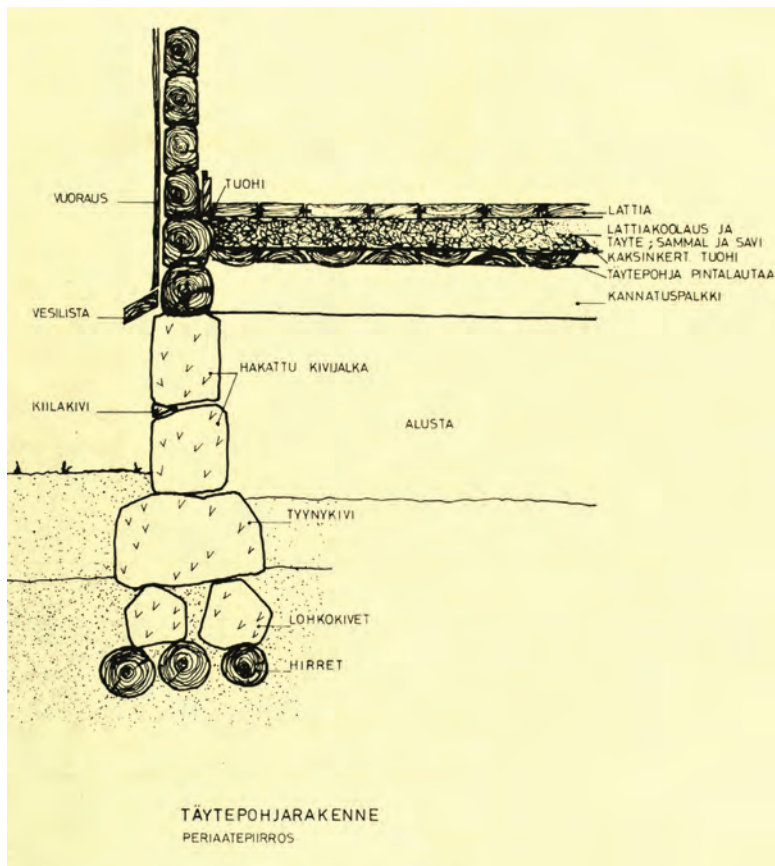
Pienempiä rakennuksia pystyttivät monetkin isännät poikineen ja renkeineen. Kirveen käytön perusosaaminen kuului jokamiehen taitoihin.

Rakenteet

Kaksikerroksinen hirsitalo ei yleensä tarjoa ra-kenteellisia yllätyksiä. Tavallinen vaakasuora hirsisalvos – jolle tutkijat ovat antaneet huvit-tavan nimen lamasalvos – nostettiin yleensäkin

Puut kaadettiin tavallisella kirveellä ja parkattiin kuorimaraudalla. Noetulla räpsylangalla merkittiin hirren päästä päähän suorat linjat, joiden mukaan veistettiin piilulla hirren kyljet – yleisin hirren vahvuus oli kuusi tummaa eli 15 cm. Varalla piirrettiin alemman hirren selän linja päälle tulevan mahaan. Hirsi käännettiin, tuettiin kiinni hirsiaalla ja sen mahaan hakattiin V-muotoinen tilkevara, joka täytettiin seinäsammalella. Tilkettä voitiin lisätä myös jälkeenpäin kiilalla hakkaamalla. Nurkat tehtiin tavallisella kirveellä samoin kuin ovien ja ikkunoiden pieliin tulevat karapuun lovet. Napakairalla porattiin reiät tapitusta varten ja ras-kaalla hirsinuijalla kumauteltiin kehikkoa kokoon. Hirsityö tapahtui seinän päällä sitä mukaa kuin talo nousi. Usein sisäpinta viimeisteltiin puhtaaksi piiluamalla vasta kun runko oli valmis. Lattia tehtiin yleensä omille peruskivilleen mutta väli- ja yläpohjan palkit lovettiin seinään, samoin kuin vesikaton orret. Paulaharjun piirtämät Seppälän piilut, *Härmän aukeilta*, 1932.

Kaavakuva Yli-Lauroselan perustuksesta. Rakenne on tyypillinen pohjalaisilla savimailla. Paitsi kivijalka, myös muurit ja savupiiput on perustettu hirsien varaan. Vajaan metrin syvyydessä kulkeva hirsipeti säilyy terveenä ilmattomassa savimaassa, mutta joutuu helposti uhanalaiseksi kun kylätie rakennetaan nykyaikaisiksi kaduiksi. Jos savi kuivuu, hirret lahoavat ja perustukset alkavat sortua. Koko kivijalkaa ei silloin kannata perustaa uudelleen, vaan nurkkiin tehtävä pilariperustus riittää. Selvää on, ettei tällaista rakennetta saa salaojittaa. Perustuksen alta kaivettavat vesijohto- ja viemärikanavat täytyy tiivistää, ettei niistäkään muodostu hirrelle tuhoisaa salaojaa.

Lattiatäytteen alla oleva tuohti on nostettu seinähirttä vasten. Tuohti ei saa niin tiiviiksi, etteikö sen taa jäisi rakasia kylmälle pakkasviimalle. Lattia peitettiin talveksi kauttaaltaan räsymatoilla, mutta vasta tuohen poistaminen olisi tehnyt lattiasta lämpimän. Saman virheellinen rakenne löytyy usein myös uudemmista taloista, joissa alapohjan tervapahvi nousee seinälle. Härö ja Kaila, *Pohjalainen talo*, 1976.

hieman yläpohjan täytettä korkeammalle, ja kaksikerroksisissa vain jatkettiin seinää täyteen huonekorkeuteen.

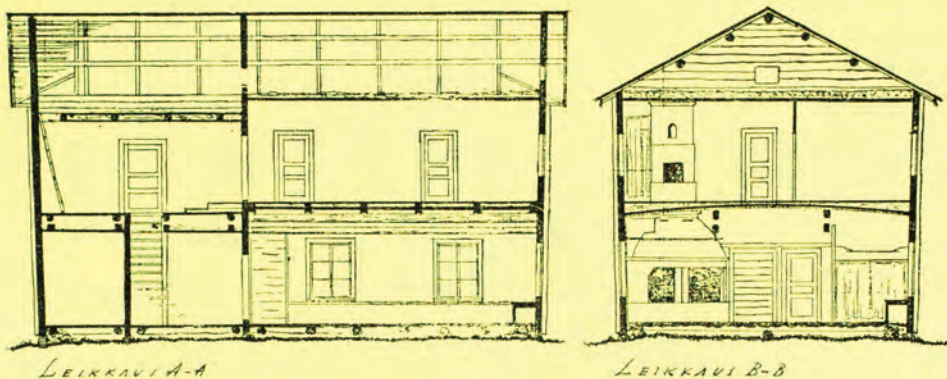
Eräs yllätys tuli kuitenkin vastaan Yli-Lauroselassa. Kun talosta tehtiin tarkka mittapiirustus, huomattiin välipohjan paksuudeksi reilusti yli puoli metriä. Alakerran katon ja yläkerran lattian naularivit kulkivat kuitenkin samaan suun-

taan, niin kuin yleensä, kun ne on lyöty saman palkin alle ja päälle. Lattia avattiin ja sen sisältä paljastui kolminkertainen palkisto. Koska talvisin vain alakerta pidettiin lämpimänä, saatiin välipohjasta näin paremmin eristävä. Myös yläsalin tavallisesti hieman notkahteleva lattia tuli jäykäksi. Kolmantena syynä voi olla yleinen tavoite nostaa kaksikerroksinen talo mahdollisimman korkeaksi. Edellä jo viitattiin suurempaan huonekorkeuteen. Kaksikerroksisten kivijalatkin tuppasivat olemaan tuplasti korkeampia kuin monen yksikerroksisen. Myös ääneneristys parani huomattavasti, mutta tähän lienee tuskin kiinnitetty huomiota.

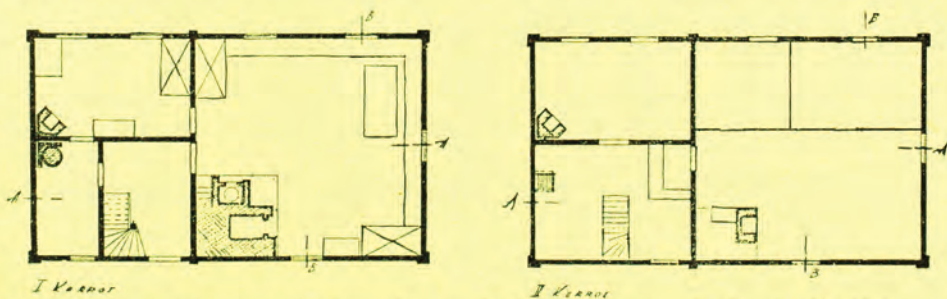
Joskus on suurimpien tupien mittaa perusteltu hirren pituudella, niin kuin tukipilarikirkkoja tai ristikirkon sakaroita. Hirren jatkaminen keskellä seinää oli kuitenkin helppoa, ja myös tukipilarikirkoista löytää näitä jatkoksia. Sen sijaan pitkän hirren käsittely kahden miehen voimin – yksi kummallakin nurkalla – oli

raskasta. Sanotaan, että 15 kyynärää eli vajaa 9 metriä oli se raja, jota ei mielellään salirakennuksissakaan ylitetty. Paksuja tyvihirsiiä ei mielellään käytetty, koska niiden kaventamisessa tavanomaiseen kuuden tuuman mittaan oli niin paljon työtä.

Pohjalaistalojen nurkkaliitoksena on yleensä ristinurkka, joka oli rakenteena luja ja verraten

Kuva 27. Pispan tuparati. Vähäkyrö, Hiiripelto. — K. Vilkuna—H. Harmia 1930. EPO:n arkisto.

Kuvat 28—29. Pispan asuinrakennuksen pohjakaava; vasemmalla I, oikealla II kerros.

Pispan tuvassa on vanhanaikainen kolmitaitteinen katto, jollainen tehtiin alun perin savutupiin ylös nousevaa savua kokoamaan. Vesikatto on orsirakenteinen joten myös väliseinä nousee ylös saakka orsia tukemaan. Vuorela, *Keski-Suomen kansanrakennukset*, 1949.

helppo tehdä. Se oli kestävämpi kuin lyhyt lohennyprstö, jota käytettiin kaivon kehissä, ja helpompi kuin kirkkojen lukkonurkka. Hirren pääpuu on vettä imevä ja arka laholle, jonka vuoksi nurkat mielellään suojattiin laudoituksella. Komeat talot myös vuorattiin, jolloin myös räystäös voitiin paremmin muotoilla empiretyylisellä laudoituksella. Yli-Lauroselassa on vaaka-suora empirevuoraus, joka punaiseksi maalattuina näyttää kauempaa katsoen paljaalta hirreltä.

Verrattomasti yleisin oli pysty peiterimalauditus. Sen taustalla oli sileä pystylaudoitus, jolla jäljiteltiin kivitalon sileää pintaa. Vuoraus oli

pontattu, ja säissä haristuvat ponttaukset peitettiin myöhemmin koristellulla listalla. Tästä saatiin ajatus ponttaamattomaan rimavuoraukseen.

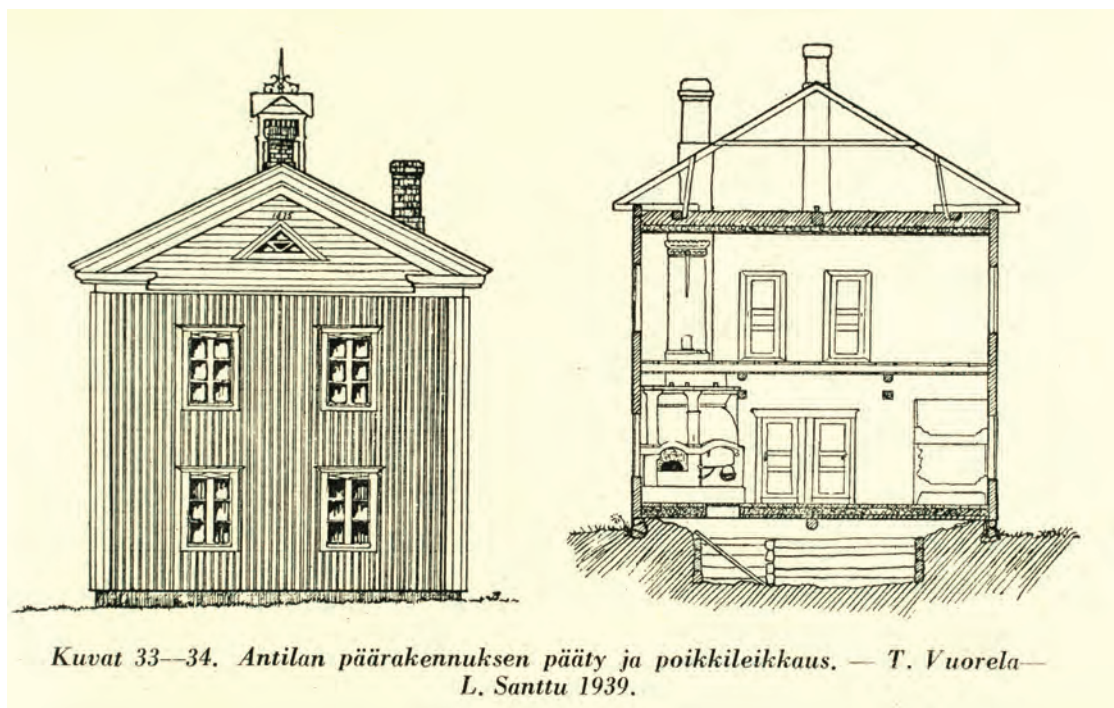
Kattorakenne perustui alkuunsa pitkittäisiin orsiin, joka vaati myös poikittaisten väliseinien nostamisen vesikattoon saakka. 1800-luvun kuluessa pappiloissa ja kartanoissa käytetyt katto- tuolit tulivat myös tuparatien kattorakenteiksi. Vesikatteenä oli 1800-luvun puoleenväliin ja sen ylikin tervattu lauta; myöhemmin naulakoiden yleistyessä päre ja 1930-luvulla sementtitiili.

Arvostuksen alamäki

Kaksifooninkiset antoivat omalaatuisen leimansa pohjalaiselle kyläkuvalle aina viime vuosisadan puoliväliin saakka. Sen jälkeen varsinkin 1960-luvulla riehunut tasakattoisten lättöhatutalojen ihannoiti ja valtionkin taholta kannustettu rakennuskoon pienentäminen johti erityisesti kookkaiden kaksikerroksisten purkamiseen. Maatalouden yhteisvaliokunnan 1959 julkaisema tulevaisuudensuositus *Maatalouden peruskorjaukset 1960-1980* otti tavoitteekseen koko rakennuskannan uusimisen aina 40 vuoden välein halpoja lautarakenteisia tyyppejä käyttäen. Kirjassa oli kuva hämäläisestä suurta-
lostasta: ”Kaunis vanhanaikainen 40 peltihehtaarin tilan asuinrakennus. Maatalouden koneellis-

tuttua riittää suuremmillakin tiloilla pienempi ja halvempi rakennus. Kuvassa esitetyn päärakennuksen nykyaikaistamisen kustannuskin on kohtuuttoman suuri.” Siis myös kauniiksi myönnetty vanhat maatalot suositeltiin hävitettäväksi.

Käsitys vanhan korjaamisen kannattamattomuudesta ja sokeus oman perinteen arvolle oli varsin tavallinen vielä 1970-luvulla. Kerätessäni materiaalia 1976 ilmestyneeseen kirjaan *Pohjalainen talo – rakentajan opas* osuin kylään, jossa tien toisella puolella vanhassa pihapiirissä kyykötöi uusi aika keskinkertainen matala pientalo, kun taas sitä vastapäätä kohosi komea kaksifooninkinen. Poikkesin tähän perinteiseen tupaan ja pyysin lupaa valokuvata komeaa takkamuuria. Siinä sivussa pahoittelin vanhan talon purkanut-

Antilassa on käytetty ns. ruotsalaisia kattotuoleja. Takkamuurin torni eli korsteeni sijaitsee katon lappeella, jolloin syntyy vaikeasti tiivistettävä ja usein huolta aiheuttava vesikatteen lävistyskohta. Yli-Lauroselassa, jossa ullakko eli kokki on paljon korkeampi, on takan savujohto viety lankkutuen varassa keskelle harjaa. Tuvan alla näkyy perunakuoppa, jonka laareihin perunat kaadettiin lattiassa olevan torven kautta.

Yli-Lauroselassa on kamarin lattiassa kivijalan läpi ohjattu puutorvi pesuvesiä varten, ja porstuan lattiassa aukko alla olevaan kuivien roskien tunkioon. Aukkoja peittää puutulppa. Vuorela, *Keski-Suomen kansanrakennukset*, 1949.

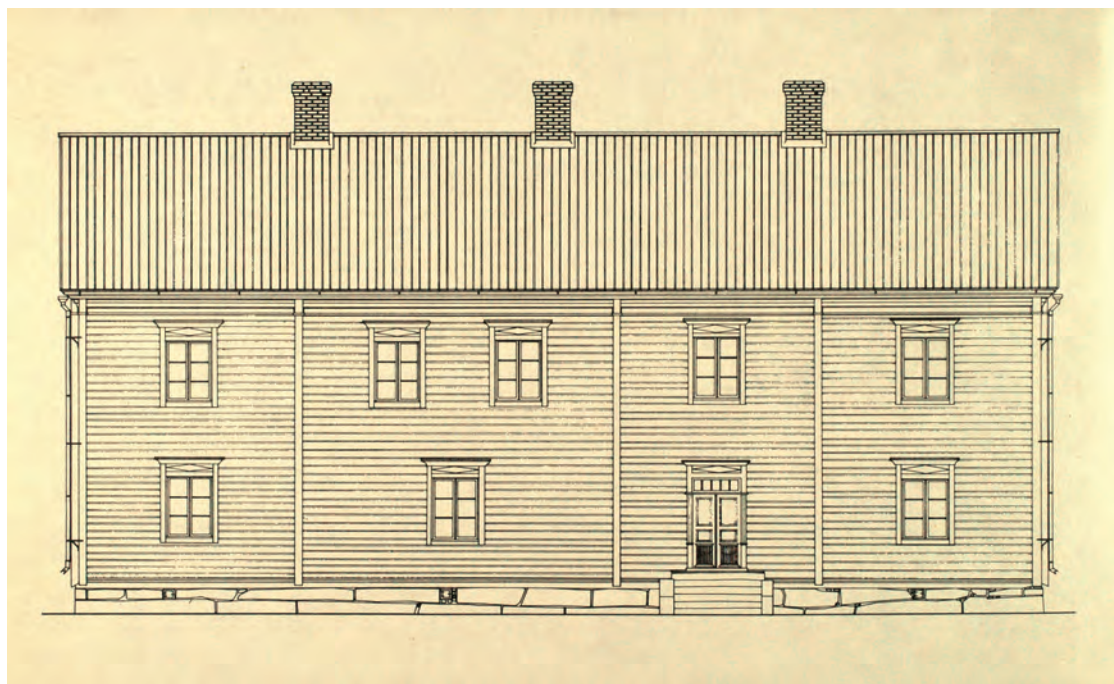
ta naapurina, jolloin talonsa juuri sukupolvenvaihdoksessa perinyt nuori isäntä totesi lyhyesti: ”Kyllä tämäkin tästä häviää heti kun päästään jaloilleen.”

Ilmajoella eräs komean kaksifooninkisen isäntä pyrki peruskorjaamaan taloaan, mutta viisi eri rakennusmestaria antoi yhtäpitävästi lausunnon että ei tule mitään, ei kannata. Niin isäntä luopui haaveestaan ja talo korvattiin modernilla – tosin kauniilla – joka kuitenkin näyttää nyt aukolta kaksikerroksisten naapureidensa rivistössä jokitörmällä. Nähtyään tuloksen tuo isäntä omistautui perinteisen rakennuskulttuurin pelastamiselle.

Yli-Lauroselan tonttia Ilmajoen keskustassa oltiin 1970-luvun alussa myymässä kerrostalorakentamiseen. Paikallisten aktiivisuuden vuoksi Museovirasto sai kuulla asiasta. Suojelua suunniteltiin, kunnes valtio sitten osti tontin pyydetystä hinnasta ja siirsi talon Museoviraston hallintaan.

Onneksi silmät ovat vähä vähältä avautuneet ja maisemaan voimakkaasti vaikuttavien kaksifooninkisten säilyttäminen aletaan ymmärtää kansallisesti tärkeäksi tehtäväksi. Säilyttäminen ei kuitenkaan ole koko ratkaisu, vaan talo voidaan pilata myös väärällä korjauksella. Energiankriisi 1970-luvulla johti monessa tapauksessa kuoliaaksi korjaamiseen. Voimme vain toivoa, että nyt uusien energiansäästövaatimusten edessä oltaisiin viisaampia. Perinteisillä maataloilla, tai edes kaikella ennen vuotta 1917 syntyneellä rakennuskannalla ei ole promillenkään merkitystä Suomen kansantaloudessa. Sen sijaan Suomen kulttuurille ovat talonpoikaisen rakentamisen muistomerkit, ja niistä komeimpina Etelä-Pohjanmaan kaksifooninkiset, korvaamattoman arvokkaita.

Kuvat: kirjoittaja

Yli-Lauroselan julkisivu. Savupiipuissa ei ole erillishormeja nykyiseen tapaan, vaan koko piippu on yhtenä putkena yläpohjasta alkaen. Piiput kunnostettiin siten, että mies laskeutui tikapuiden avulla piipun pohjalle ja ylös tullessaan korjasi laastilla kuluneet tiilensauhat. Tämä antaa kuvan talon jyhkeistä mittasuhteista. Härö ja Kaila, *Pohjalainen talo*, 1976.

Pohjalaisesta huumorista

Kirjailija Antti Tuuri

Joitakin vuosia sitten olin Joensuussa seminaarissa, jossa puhuttiin itäsuomalaisen ja länsisuomalaisen huumorin eroista. Olin mukana paneelissa, jota johti Seppo Knuuttila, Joensuun yliopistoon professoriksi joutunut jalasjärveläinen; toisena keskustelijana oli kirjailija Heikki Turunen, Karjalan oma poika.

Minä alustin ensin. Kerroin muutamia esimerkkejä, joille viime aikoina olin nauranut ja joille olivat nauraneet monet pohjalaiset tuttuni. Esimerkkini olin löytänyt pienistä lehti uutisista. Luen niitä mielelläni Ilkasta, Pohjalaisesta ja Vasabladetista.

Ensimmäinen esimerkkini oli käräjäuutinen Kurikasta tai sitten jostakin toisesta Etelä-Pohjanmaan pitäjästä ja se oli tällainen:

Isä ja poika olivat juopotelleet kotona, isä oli viisissäkymmenissä, poika alle kolmenkymmenen. Jostakin heille oli tullut kova riita ja isä oli yrittänyt käydä nyrkit pystyssä poikansa kimppuun. Tämä oli juossut pakoon, mutta isä lähtenyt perään ja saanut pojan kiinni ulkoportilla, siepannut porraspäästä luudan ja lyönyt sillä poikaa selkään niin että luudasta oli katkenut varsi. Poika oli suuttunut sen verran, että oli mennyt puuliiveriin, ottanut kirveen ja käynyt isän kimppuun kirves kourassa. Isä oli lähtenyt nyt vuorostaan pakoon, ja poika oli seurannut kirves tanassa. Siinä vaiheessa naapurit olivat soittaneet poliisit paikalle. Ennen kuin virkavalta saapui, poika oli päässyt humauttamaan isää kirveellä, tosin hamarapuolella. Terveyskeskuksessa isän päähän oli ommeltu rivi tikkejä. Koska tappelussa oli käytetty teräasetta, syyttäjä vei jutun oikeuteen, laki kai vaatii niin. Oikeudessa sekä isä että poika kiistivät kaikki syytteet ja molemmat omissa puheenvuoroissaan paheksuivat jyrkästi, että viranomainen oli tuonut käräjille näin mitättömän asian. Kumpikin vakuutti, että heillä ei ollut mitään riitaa.

Yleisö Joensuussa oli aivan hiljaa, vain Seppo Knuuttila nauroi.

Ajattelin valaista pohjalaista huumoria vielä toisella esimerkillä, pienellä lehti uutisella, jolle monet pohjalaiset tuttavani olivat nauraneet:

Mies tuli kirjastosta Kurikassa tai Ylistarossa tai Teuvalla, Lapualla; paikkakunta ei ole enää muistissani eikä sillä ole niin väliäkään. Hän oli jättänyt moponsa kirjaston eteen. Joku istui luvatta mopon selässä. Mies meni mitään puhumatta ja löi mopolla istuvaa nyrkillä otsaan.

Edelleenkin Joensuussa yleisö ei nauranut, vaikka minä nauroin ja Seppo Knuuttilakin nauroi.

Yritin vielä kolmatta juttua, joka minustakin liikkui jo hauskan ja surullisen rajoilla, ehkä jo surullisen puolella. Olin kuullut kertomuksen, ja sen väitettiin olevan tosi:

Mies oli eräällä paikkakunnalla, sanotaan vaikka Ylihärmässä tai Alahärmässä tai Kauhavalla tai Korteesjärvellä, koska ne kaikki ovat ensi vuoden alussa samaa kaupunkia, saanut vaimonsa kiinni aviollisesta uskottomuudesta, ja se oli käynyt hänen luonnolleen niin, ettei hän ollut siitä päässyt ajattelemalla yli. Hän oli hankkinut dynamiittia ja sytytyslankaa, ja sitten kerran tuvassa pannut nallin dynamiittipötköön, raappaissut tulen sytytyslankaan, siepannut vaimon syliinsä niin, että dynamiittipötkö oli heidän välissään, ja huutanut, että nyt lähdettiin yhdessä. Vaimo oli kuitenkin saanut riuhtaistua itsensä irti ja juossut ulos. Dynamiitti oli pudonnut lattialle ja räjähtänyt siellä vieden mieheltä molemmat jalat ja toisen käden.

Monet pohjalaiset tuttavani olivat nauraneet jutulle, vaikka olivatkin heti myöntäneet, ettei siinä oikeastaan ollut mitään nauramista. Ensireaktio oli kuitenkin ollut nauruun purskahtaminen.

Joensuussa yleisö oli aivan hiirenhiljaa, vain Seppo Knuuttilalta pääsi nauru.

Sitten ruvettiin kuuntelemaan Heikki Turusen juttuja. Hän kehui maalaiselämää, ja erityisesti maalaiselämää Pohjois-Karjalassa, jossa on

”Se lai loppuu, sanoo Junnoo kun akka ku-
ali.”

”Söi sanansa kuin koira oksennuksensa.”

”Lyä vaan hurria puukooalla, ei silloo sialua.”

”Meen minä, vaikka sataas puukkoja.”

Kaikki sanonnat eivät perustu kuitenkaan kars-
kiuteen, jotenkin hellyttävältä kuulostaa Ylista-
rosta lähetetty sanonta:

”Silimät kun pakojäniksellä.”

Ja aivan jo haikeutta on laihialaisen huokaukses-
sa:

”Rakkaus on raatua, se repii pairankin yltä.”

Hyvä on myös härmäläisten viisaus:

”Ei oo isoosta akasta, piäni ja musta on luja.”

Tilannekomiikkaa on muisto Härmästä:

”On se ennen mahtunu, sanoo Piikki-Matti
kun akkaansa kirkon ovesta sisälle tukkii.”

Komeilu kuuluu pohjalaiseen huumoriin, ja se
on huumorin laji, jota muiden maakuntien ih-
misten on ollut vaikeinta ymmärtää. Se on kä-
sitetty totiseksi leuhkimiseksi, jota se huonoim-
millaan tietenkin onkin, mutta parhaimmillaan
saa aikaan hyvän mielen ainakin pohjalaiselle,
joka ymmärtää trossaalun leikiksi:

”Täs se on poika keskeltä mailmaa.”

”Elämä on kun nisua.”

”Rahalla saa vaikka linnun maitua.”

”Rahaa, jottei jalaan tilaa.”

”Rahaa on kun köyhillä seinäpaperia.”

”Köyhiä ei haasteta kun kökkähän eikä oi-
keen köyhiä sinnekkään.”

Itse olen pitänyt paljon parista nurmolaisesta
sananparresta.

”Ei mihinään oo niin hyvä olla kun täs mail-
mas ja Kitinojan kyläs.”

”Rukihit on parasta leivän jatketta.”

Pohjalaisia sanontoja ja sananparsia ovat Vaa-
san-Jaakoon jälkeen keränneet monet muutkin
ja julkaisseet kirjoina; olen niitä ostanut, kun
käteen ovat sattuneet.

Syntymäpitäjästäni Kauhavalta on kerät-
ty juttuja kirjaan, jonka nimi muistaakseni on
yksinkertaisesti *Kauhava nauraa*. En löytänyt
kirjaa hyllyistäni, vaikka se varmasti minulla on.
Siitä jäi erityisesti mieleeni yksi juttu, joka kuvaa
erästä pohjalaisen huumorin lajia, rankimman
päälle ilkeilyä, josta sen kohteeksi joutuneen ei
saa suuttua. Sen lajista leikinlaskua oli jo Här-
män häjyillä äärimmäisyyksiin vietyä, kun häjy
piti puukosta kiinni sillä tavalla, että terää oli
vain tuuma paljaana, ja sillä sitten viilteli mies-
ten selkänahkoja. Jos joku tällaisesta leikinlas-
kusta suuttui, siitä syntyi tappelu, jossa lyötiin
jo kokoterällä.

Kauhavalaiset taas olivat nauraneet tällaisel-
le jutulle: Joku kauhavalaismies, jonka nimikin
kerrottiin, oli voittanut vakuutusyhtiön asia-
mieskilpailussa viikon etelänmatkan ja saanut
yhtiöltä ilmoituksen, että hänen pitäisi olla
määrättynä päivänä Helsinki-Vantaan lentoken-
tällä, johon palkintomatkan voittaneet asiamie-
het silloin kokoontuisivat lähtöä varten. Hän
oli aika tavalla trossannu voitollaan kavereilleen
Kauhavalla. Nämä olivat juonineet vakuutusyh-
tiöstä aitoa kirjepaperia, jossa oli painettuna yh-
tiön nimi ja muita tietoja niin kuin niissä tapaa
olla. Sitten he olivat kirjoittaneet kirjeen, jossa
oli kerrottu matkalle lähdön siirtyneen viikolla,
ja hoitaneet kirjeen Helsingistä postiin. Kun
kauhavalaismies oli tullut lentokentälle, sieltä
ei muita palkittuja asiamiehiä ollut löytynyt, ja
pian oli selvinnyt, että he olivat jo viikon olleet
etelässä. Mies tuli vähin ääniin Kauhavalle ja oli
niin kuin ei mitään olisi tapahtunutkaan.

Olen usein muistellut tätä pohjalaisjuttua
surullisella mielellä: minkälaisia kavereita ihmi-
sellä on, kun he tuollaisia temppuja kaverilleen
tekevät? Ja minkä takia tarina on juuri vitsikir-
jaan painettu? Hauskempiakin juttuja Kauha-
van vitsikirjassa kyllä on.

Laihialaisvitsestä ei tässä yhteydessä ehkä
kannata puhua, ne ovat jo karanneet lakeudel-
ta ja muuttuneet koko kansan omaisuudeksi ja
kertomaperinnöksi. Niistä on Suomalaisen Kir-

jallisuuden Seurakin julkaissut pienen kirjasen:
Justihin piisas kun kesken loppuu.

Siitä vain yksi juttu:

”Vihkitoimituksen aikana suntio kulki kolehtihaavin kanssa ja kuiskasi häävieraille:

- Kyllähän tämä mustakin vähä ilikiältä tuntuu, mutta morsiamen isä on tätä aivan erikoo-
sesti pyytäny.”

Ylihärmäläisten keräämästä kirjasta *Moon Härmästä* kannattaa tässä tilaisuudessa lukea lopuksi

seuraava kertomus:

”Paulaharju oli rouvinensa Härmän maita kiertämässä ja kulkeentuivat vanhaan Seppälään. Vieraat istuivat kahvipöydässä, Paulaharju polvihousuissaan ja rouva myös matkapukeissaan. ”Seppäläinen” istui sivupenkillä ja jänkötti suutupakkaa ja tuumi itsellensä, mutta niin lujaa, että Paulaharjakin kuuli:

- On siinä sakki.

Tauon jälkeen ohjelman aloitti Kymmenen poikaa Kurikasta -lausuntaryhmä.

"Lapuan laiskat, Ilimajoen ilikiät"

Eteläpohjalaiset köllinimet

Kouluneuvos Kirsti Mäkinen

Jotkut keräävät kahvikuppeja, jotkut traktoreita. Minä olen jo pitkään kerännyt pilkkanimiä eli köllejä, näitä Lapuan laiskoja ja Ilmajoen ilikiöitä. Komeaa perinnettä - ja kansainvälistä. Esimerkiksi Badenin asukkaat ovat olleet aaseja ja pitkäkorvia (Esel, Langohren), Orleansin asukkaat litteänenäisiä ja kyttyräselkäisiä (les camus, les bossus). Sveitsiläiset ovat olleet jo 1600-luvulla lehmänturpia (Kuhmäuler). Antiikin kreikkalaiset haukkuivat germaaneja barbaareiksi (barbaras ‘mölisijä, mongertaja’). Suomalaisilla on ollut neukkuaikana omat kotiryssänsä ja venäläisillä kotitsuhnansa.

“Kurikan puulaukut, Jalasjärven sianselästä pudonneet, Laihian sielut, Härmän häjyt ja Lopen keltamahat ja sitten me Ilmajoen komiat.” Suomalaiset köllit ovat kiinteästi vanhojen pitäjien (ja kylien) nimeen liittyviä, asukkaille kollektiivisesti omistettuja liikanimiä eli korkonimiä. Länsi-Suomessa on tunnettu pilkkanimen synonyymina *keltti*, Keski-Pohjanmaalla *költti*, idempänä *kölly*. Sanan taustalla on ruotsin kielien skälla ‘haukkua, nolata, nimitellä’. Myös talot ja yksityiset ihmiset ovat “saaneet keltin käteensä”.

Pitäjäköllejä on saatu kokoon parituhatta koko maasta, vanhimmat niistä peräisin keskiajalta. Kölliperinne on voinut erityisen hyvin tiiviin kyläasutuksen alueilla, Länsi-Suomessa ja Etelä-Karjalassa. Etelä-Pohjanmaan pitäjäköllejä on tiedossa vähän yli 400, keskiarvo kahdeksan nimeä pitäjää kohden. Se on Suomen ennätys. Hämeessäkin keskiarvo on “vain” viisi nimeä. Pohjanmaan vanhojen pitäjien nimet ovat hyvin latautuneita, esimerkiksi Laihiaan liittyviä köllejä on merkitty muistiin 36, Ilmajokeen 21, Kurikkaan 12 köllinimeä. Ei ihme, että olen kiinnostunut pohjalaisesta sielunmaisemasta.

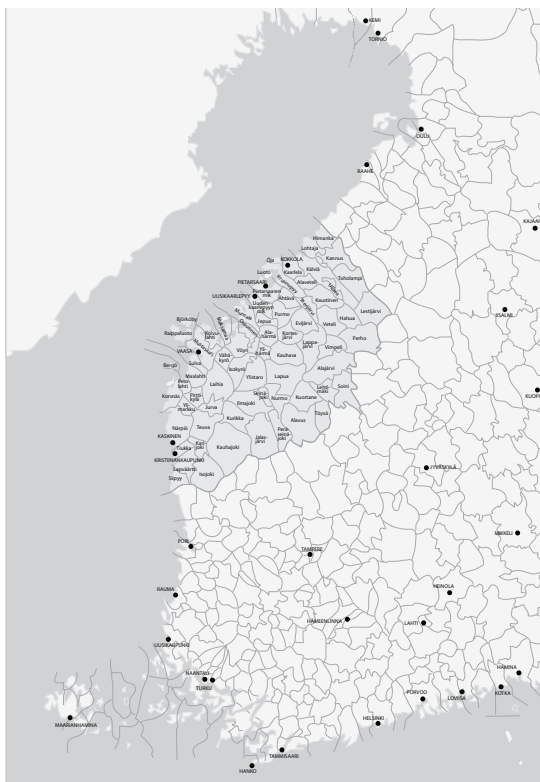
Härmän että, Kauhavan jotta

Naapurihuumori on ikivanhaa perinnettä, suositua kaikkialla maailmassa. Eteläpohjalaiset

ovat sitä herkällä kielellä kehittäneet. Esimerkkinä Pohjanmaalla tunnettuja sananparsia:

Narraa mua, moon Nurmoosta!
 Olis kaatunu jonsei olis Töysästä.
 Laihialainen itköö hauralla kun pitää haurata
 rumhin nahkooneesa.
 Köyhyys käsköö elää lapuaksi.
 Perhossa ei elä jos ei aina liiku.
 Ookko hullu vai Kyrööstä?
 Jurvas on hyvä turvas. Teuvalla on räkä leuvalla.
 Synti se on kun Jalasjärvellä syntynyt on.
 Jos tua järvi oils ryynivelliä, niin moni alijärvellä-
 ne tappaas het ihtensä.¹

Köllit ovat arkikielen kiteytynyttä huumoria. Kölleistä ja niihin liittyvistä sananparsista ja tarinoista revittiin viihdettä markkinoilla, kortteeripaikoissa, kirkonmäellä ja pitkillä tieosuuksilla naapurien kohdatessa. Sen vuoksi

köllit olivat pääasiassa miesten perinnettä. Samuli Paulaharjun mukaan “kaikkein enimmin kaupunkimatkoilla, kun monien kirkkokuntien miehiä sattui samalle syöttöpaikalle taikka samalle metsätaipaleelle, saatiin monta kertaa kuulla, mistä kukin oli kotoisin ja millä költillä mitäkin kirkkokuntaa kunnioitettiin”. Jostain syystä naapuri piti osoittaa tyhmäksi, köyhäksi ja takapajuiseksi ja ainakin omaa porukkaa huomommaksi - ehkäpä sen vuoksi, että itse asiassa oltiin kovin samanlaisia. Kylätappeluissa köllejä on käytetty vastapuolta ärsyttämään. Köllit ovat arjen ronskia runoutta, niiden tyylikeinoja ovat iskevä rytmi, alkusointu, loppusointu, metaforat, kiertoilmaukset (esimerkiksi kälviäläisiä on sanottu kielensä puolesta *kovertajiksi*), liioittelu ja vastakohta-asettelu (“Ilmajoen rikkahat, Lapuan komiat ja hullut nurmolaaset”, “löylynlyömiä niinku jalasjärviset ja hallanpanemia kuin jurvalaaset”).

Samuli Paulaharju teki merkittävän työn esitellessään Pohjanmaan köllejä vuosisadan vaihteen Virittäjässä ja Kotiseutu-lehdessä. Monista vanhoista kölleistä tieto on Paulaharjun varassa. Paulaharju tiesi tarkkaan myös köllien käyttötilanteet. Vuonna 1929 hän kuvaa köllien vaikutusta Kotiseutu-lehdessä:

“Vetelin vellimaha oli paras ‘sananpaukaus’, jolla veteliläinen saatiin melkein kiukusta kihi-semään. Eikä Vimpelin mieskään tahtonut pysyä nahoissaan, jos häntä sanottiin vaanpitäjä-läiseksi tai pyöreän kirkon mieheksi. Vimpelin sääksjärveläinen ihan tuhisi, kun toinen todisti hänelle: ‘Sinähän olet Pyöreänkirkon pitäjästä, Pikkulinnun kylästä.’”

Monet pohjalaiset köllihokemat ovat rytmisiä taidonnäytteitä, eräänlaista entisajan räppiä:

Härmän häjyt,
Ylistaron ylpiät,

Lapuan laiskat, Ilmajoen ilikiät
ja ne hullut nurmolaaset.

Lappajärven laineenlyömät,
Lehtimäin lehtikerput,
Kuortaneen nokiottat,
Alajärven hetjäreiläiset,
viinit vimpeliläiset,
Karstuse koirankuonolaiset.

’Halsuan hoperot,
Kaustisen koriat,
Käläviän kitupiikit
ja kylmät lamppilaiset.

Laihian sialuuset,
Ilmajoen piänlinkkaaset,
Kuortaneen nokiottat,
Ylistaron ylpiät,
Isokyrön viattoman vasikan piiskaajat,
Vähäkyrön fyrrykyröläiset,
Jurvan hullut,
Teuvan revenkirkkooset,
Jalasjärven anturakirkkooset,
Kurikan paitapiiskan kirkkooset,
Kauhajoen isoon lusikan kirkkooset.

Suosittu hokema osoittelee puheenparren ero-
ja, mutta varsinaisena kohteena ovat tervapitäjä
Kuortaneen asukkaat:

Härmän että,
Kauhavan jotta,
Lapuan notta,
Kuortaneen nokiotta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanru-
nousarkisto on köllien tutkijan aarreaitta. Olen
saanut aineistoa myös kotiseutujulkaisuista ja
pitäjänhistorioista. Valtakunnallisia kyselyjä
on järjestetty 1950- ja 1960-luvulla, viimeisin
sanomalehtien välityksellä vuonna 1968. Olen
tehnyt lisensiaatintyöni eurooppalaisista köllini-
mistä vuonna 1969. Siihen pohjautuu teos *Lol-*

lot ja kollot. Suomalaista naapurihuumoria, joka
ilmestyi vuonna 2007.

Saksassa ja Ranskassa ilmestyi pilkkanimi-
julkaisuja jo 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun
alussa. Saksassa jopa suositeltiin 1800-luvun lo-
pulla pilkkanimijulkaisuja osaksi kouluopetusta;
niiden uskottiin vahvistavan kotiseututunnetta
ja -tuntemusta.

Köllien aiheita

Paitanuija ja lampaansyöttömaa

Vanhakantaisessa maalaisyhteisössä naapurikon-
taktit ovat olleet vähäisiä ja satunnaisia. Naapuri-
pitäjän asukkaita kohtaan on tunnettu loputon-
ta uteliaisuutta ja epäluuloa ja heitä on pyritty
nolaamaan monin keinoin. Aiheeksi on sopinut
milloin puheenparsi, kirkon muoto, naapurien
vaatetus, ulkomuoto, milloin eläinvertedukset,
kaskut ja tarinat. Pilkka on osattu kätkeä vihjai-
leihin kielikuviiin ja kiertoilmauksiin.

Etelä-Pohjanmaalla on erityisen runsaasti
pitäjien nimillä leikitteleviä köllejä. Ulkopuo-
lisesta ne tuntuvat harmittomilta, mutta niiden
tiedetään aiheuttaneen vastapuolessa myös suun-
natonta raivoa. Lehtimäki on *lampaanruokamaa*.
Kurikka on *Paitanuija* ja asukkaat *pyykkivasaran*
ja *paskavasaran kirkkoosia*, Kauhajoki on *Isolu-*
sikka ja Jalasjärvi *Anturameri* (reen jalasta kutsu-
taan ‘anturaksi’). Kylien nimistö on varmasti ol-
lut useinkin köllin aiheena, mutta ulkopuolisen
on toisinaan vaikea näitä taustoja selvittää.

Puheenparsi on vaihdellut usein jopa kylit-
tään. Oma kieli on “sitä oikeata”, muut ne vain
“murtavat”. Vähäkyrön asukkaat ovat *ärrän tä-*
rittäjiä, *slaihiaskotit asuvat* Laihialla. “Laihialais-
ten ensimmäinen arvonimi on slaihiassieluuset,
piimälieluuset sekä toinen slaihiasskotit”, Pau-
laharju kirjoittaa vuonna 1908. “Laihian kansa
näet sanoo poikasta skotiksi ja käyttää ahkerasti
ässää rantanaapuriensa ruotsalaisten mukaan.”
Kauhajokiset ovat *jottamaalta*. “Se on se jotta
niillä joka sanassa kaikilla”, Isojoella selitetään.
Nuoret miehet huutelevat: “Mennäänpäs jotta-

hittijän valtakuntaan”, toisin sanoen Töysään. Naapurien korvaan sattuu toki pahasti outo ääntämys ja vieraat sanat. Näin kaikkialla maailmassa.

Suomalaisia köllinimiä tarkastellessa ei voi sivuuttaa **kirkon ja seurakunnan** merkitystä nimittelykulttuurissamme. Pitäjätietoisuus on ollut itse asiassa seurakuntatietoisuutta: “No, sinähän oot saman kirkon miehiä kum minäkin.” Isojokelaiset ovat *puuleilin kirkkoisia*; he ovat perinteisesti valmistaneet kotiteollisuustuotteina leilejä ja muita puuastioita. Jorma Ollilakin on *paitavasaran kirkkoonen*. Puukirkkoiset jäävät kivikirkkoisten varjoon: “Mies sen puukirkkomiehen puhheista.” Vanhat keskiaikaiset kivikirkot ovat olleet seurakunnan ylpeys, ja kun Markus Hiekkänen osoitti tutkimuksessaan vanhat kivikirkkomme parisataa vuotta luultua nuoremmiksi, alkoi kova meteli. Vaivihkaa ovat seurakunnat tehneet muutoksia nettisivujensa tietoihin.

Kirkko on seissyt keskellä entisajan yhteisöä. Jako emä- ja kappeliseurakuntiin erotti naapurit selvemmin kuin hallinnollinen kuntajako, joka itse asiassa virallistettiin vasta 1870-luvulla. Silloinkin rajat määriteltiin yleensä vanhan seurakuntajaon mukaan. Kirkkorakennus oli usein talkootöin pystytetty, se oli yhteisöllisyyden konkreettinen symboli. Protestanttisissa maissa Suomessa ja Saksassa vaikuttaa seurakuntaelämän, kirkkorakennuksen ja pappien persoonan osuus pilkkanimissä selvästi runsaammalta kuin esimerkiksi katolisessa Ranskassa. Kirkolliseen elämään liittyvät köllit ovat keskeisiä erityisesti suomalaisessa kölliperinteessä.

Kappeliseurakunnan ja emäseurakunnan asukkaiden välit ovat olleet ongelmallisia kaikkialla Suomessa. Kurikkalaiset haukkuivat ilmajokelaisia, entisiä emäseurakuntalaisiaan, *puukirkkoosiksi*, sillä heillä itsellään on ollut tiilikirkko vuodesta 1847. Vetelin kappeli Halsua tunnetaan runonpätkästä:

Halsua on pieni kappeli,
jossa pappi ja lukkari tappeli.
Seurakunta laulaa luritti,
kun pappi lukkaria kuritti.

Kirkkorakennus on hyvä aihe köllille. “Ne on niitä revenneen kirkon miehiä, sano karijokiset teuvalaisia.” Työmies saattoi ilmoittaa olevansa *korialta kirkolta*, ts. Ylistarolta. Kauhajoen kirkko on joen rannalla ja muistuttaa pitkävartista kiulua yhteen liitettyine kellotapuleineen (*rantakiulun kirkkoiset*), Ilmajoen kirkkoa on kor-

jattu monta kertaa (*vipukirkkoiset*). Isokyrö on *Mulkkerokirkko*. Isonkyrön vanhassa harmaakivikirkossa ei ollut tornia, niinpä isokyröläiset olivat *tornittomalta kirkolta*.

Pappi on ollut paikkakunnan tärkein virkamies. Suomessa on ilakoitu monenlaisilla pap-

piskaskuilla ja kehitelty suorasuokaista pappien käyttäytymistä karrikoivaa huumoria. Erityisen suosittuja ovat olleet ns. pilasaarnakatkelmat. Ne vaikuttavat kovin paikallisilta, tiettyyn pappiin liitetyiltä, mutta ne ovat silti usein vaeltavaa kansanperinnettä. "Hyvästi Käläviän rikkahat ja ylypiähät kannuslaiset, hyvästi Himangan vaivaiset ja hullut lohtajalaiset", on Lohtajan pappi muistitiedon mukaan saarnannut jäähyväissaarnassaan. Nurmon pappi on muka huutanut saarnastuolista seurakuntalaisilleen: "Voi teitä hullut nurmoollaset kun te ette aja partaanne ennen kirkkoon käymistänne, kun mun täytyy jakaa Herran pyhää ehtoollista niinku karhun persehin."

Pilasaarnat ovat tunnettuja myös kirjallisuudessaamme. Jukolan Laurin saarna Hiidenkivellä on kuohuttanut aikanaan *Seitsemän veljeks*n lukijoita samoin kuin Hil-tusen rivo saarnamukaelma Hannu Salaman *Juhannustansseissa*. Pilasaarnoissa parodioidaan Raamatun kielen rytmiä ja tyyliä: "Voi teitä, kirjanoppineet ja fariseukset, te ulkokullatut, kun te olette valkeiksi kalkittujen hautojen kaltaisia; ulkoa ne kyllä näyttävät kauniilta, mutta ovat sisältä täynnä kuolleitten luita ja kaikkea saastaa!" (Jeesus pääsiäisenä pyhäkössä, Matt. 23:27)

Kirkonkäynnin sosiaalista merkitystä on nykyisin vaikea arvioida. Kirkolle tultiin pitkien matkojen takaa, usein yövyttiin kylällä, ja meno oli kortteeripaikoissa hyvinkin maallista. Kirkonmäellä oltiin näkyvillä, miehet mittauttivat asemaansa. Taitava kielenkäyttäjä oli sankari. Naisten ei sopinut lähteä tähän leikkiin.

Kuuluisia köllejä eri puolilta Suomea 20 kärjessä

*Huittisten hullut, Liedon
parmat, Pöytyän
pöllöt, Loimaan lollot,
Paavolan pakanat, Kiteen
kirkonpolttajat, Muolaan
hölmöt, Tuusniemen
oikeat immeiset,
Orimattilan onnettomat,
Paattisten varekset,
Porin pirut, Rääkkylän
rustokorvat, Kuortaneen
nokiottat, Maarian
vaivaiset, Sysmän
keltamahat, Hollolan
holosuut, Pieksämäen
piimäpuntarit, Kokemäen
komeat, Multian keltiäiset,
Euran ylpeät.*

Kuunsammuttajia Ranskassa ja Suomessa

Kaskut ja tarinat ovat jalostuneet monin paikoin iskeviksi köllinimiksi. "Ruumhinvarkhat" oli kaustislaisten haukkumanimi veteliläisistä. Vetelin ja Kaustisen kylien rakentaessa yhteistä kirkkoa syntyi riita. Sovittiin, että kummasta kylästä ensin joku kuolee, sinne kirkko rakennetaan. Kaustiselta kuoli ensin, mutta veteliläiset varastivat ruumiin ja saivat kirkon. Vähäkyrön asukkaat on ristitty *koirasoihtareiksi*. Ovat näet joskus erehtyneet koiravainajalle kuolinkelloja soittamaan. "Soittakaa Seppälän Liisallekin, se on kuallu", oli akka hu-

tanut kellonsoittajille. Liisa olikin koiran. Tieto on vuodelta 1909.

Isossakyrössä asuu *viattoman vasikan piiskaajia*: humalaiset kyröläiset olivat pimeänä talviaamuna kirkkotarhassa piiskanneet henkivieriin valkoisen vasikan, jota luulivat piruksi. Tätä hölmöläistarinaa on kerrottu Laihialla. Lestijärvellä - niin kuin muuten kymmenellä muullakin pitäjällä - on hölmöläismaine *lehmänkengittäjistään*. Pitäjän miehet olivat tarinan mukaan varastaneet lehmän, sitoneet sille kengät väärin päin ja taluttaneet sen oman pitäjän alueelle. Tällainen moneen pitäjään kiinnittynyt ns. vaellustarina on tuttu eri puolilla Suomea, vaikka se yleensä kerrotaan paikallisin yksityiskohdin, jopa tekijät mainiten.

Yllättävän monet köllinimet liittyvät vaelta-
viin hölmöläistarinoihin. Näitä tarinoita kerro-

taan eri puolilla Eurooppaa. *Kuunsammuttajia* on Ranskassa ja Elsassissa mutta myös Etelä-Karjalassa Uukuniemellä: täysikuun heijastusta on luultu tulipaloksi ja riennetty sitä sammuttamaan. Köllien hölmöläistarinoihin liittyvä tausta yllättää usein tutkijankin, saati asukkaat. Esimerkiksi Liedossa on urheiluseura *Liedon Parma* ja Keuruulla soudetaan kesän alkajaisiksi karhunsoutu (*karhunsoutajat*). Nimen yhteyttä hölmöläisperinteeseen ei ole paikkakunnalla tiedetty.

Vaikka pohjalaisten köllien taustalla olevat tarinat pilkkaavat naapurien hölmöyttä, niistä puuttuvat riettaat kaskut, joilla Itä-Suomessa, Päijänteen itäpuolella, herkutellaan. Etelä-Pohjanmaan kölliperinne on yhtä ilkeää kuin muualla Suomessa, mutta sukupuolielämän noloilla sattumuksilla ei siinä ole osaa. Savolaisten ja karjalaisten *vitut*, *perseet* ja *nussijat* puuttuvat. Kyse voi olla kahdentasoisesta kontrollista, niin kyläyhteisöjen omasta kuin tiedonantajienkin häveliäisyydestä. Muualla Suomessa se ei ole näköjään estänyt naistenkaan lähettämästä jo 1930-luvulla reipasta muistitietoa Kansanruno-usarkiston kokoelmiin.

Lisäesimerkkejä köllien erilaisista aihepiireistä:

Vaatetus: Ilmajoen *pienilinkkaiset* (miehillä oli tapana kiinnittää pieksut housun lahkeen yli nilkan ympäri kierretylä paulalla), Jurvan *valakuhousuudet* (miehillä työhousuina vanhakan- taiset rohdinhousut), Töysän ja Soinin *mätäkpieksut* (yksipohjaiset lapikkaat, tallukat).

Ruokatavat viittaa- vat yleensä naapurien köyhyYTEEN: Lappajär-

ven *norssimahat*, Lohtajan *silakkamahat*, Vete- lin *vellimahat*. “Ullavalaiset ei saa vanhaksi tul- tuaan paitaa pois päältänsä siitä syystä, kun ovat syöneet paljon särkiä ruotoneen ja särjen ruojot ovat tunkeutuneet nahan läpi ihon pinnalle”, Kälviällä väitetään (Ullavan *norssit*).

Elinkeinot: Isojokelaiset ovat *mahlaleilejät* (pitäjässä tehtiin puuleilejä myyntiin). Vähäkyrö on *Fyrrykyrö*, sillä pitäjässä oli runsaasti läkkise- piä. “Vähäskyröös johona tunkiokkin kiiltää” (*fyrry* ‘hyrrä’). Alavuden tervakourat viittaa ter- vanpolttoon. Alavutelainen oli Kuortaneella ri- ioissa. “Sinä oot maannu Alavure tervakouraa”, sanottiin tytölle aamulla.

Elintaso: Jurvan *hallanpanneet*, Töysän *köy- hälääset*. Töysäläisiä *piimänkerjäläisiä*, sanotaan Alavudella sääskistä. Närpiön köllinimi *näl- käiset* on 1700-luvulta. Pitäjä on pitkään ollut Etelä-Pohjanmaan vauraimpia seutuja. Vaurau- teen viittaa Vimpelin, Ylivieskan ja Ylistaron köllinimi *ylpeät*. Vauraita on kadehdittu muual- lakin: vauraan hansakaupungin Zwollen asuk- kaat ovat *sinisormia*, sillä heidän sormensa ovat värjäytyneet kolikoiden kuparivihtrillistä. *Sinisormet* on ikuistettu hollantilaiseen historial- lisia kaupunkeja kuvaavaan postimerkkisarjaan.

Eläimet ovat läsnä kölliperinteessä kaikkialla Suomessa, erityisesti kaskujen koomisissa sattumuksissa (Mikkelin *variksenpaistajat*, Kuopion *kissakukkolaiset*, litin *sudennussijat*). Alavuden ja Isonkyrön asukkaat ovat *variksia*, Lappajärvellä asuu *pöllöjä*, Teuvalla, Töysässä ja Ullavassa *sääskiä*. *Silkkisiivet* ovat Perhon *perhosia*. Viimeistään monet suositut eläinvertaukset osoittavat köllit runoudeksi; mitkään kansatieteelliset tosiasiat eivät perustele näitä *pöllojä*, *vareksia*, *sikoja*, *lampaista*, *sääskiä*, *harakoita* tai *keltiäisiä*.

Samuli Paulaharju tiesi jo vuonna 1908, että "Ilmajoen komeilevaa, ylpeästi elävää kansaa nimittävät naapurit useasti Ilmajoen komijoiksi". *Komeita* asuu myös Kauhavalla, *kaukaa koreita* Ilosakyrössä mutta Lapualla ja Nurmossa *ru-*

mia; sekin on ollut miesten kielessä ansiokasta. **Ulkomuotoon** viittaavat köllit on helppo osoittaa monimielisiksi. Nivalassa väitetään, että haapajärveläiset ovat *lättäpäitä*, sillä he ovat pudonneet saunan lauteilta ja heidän päänsä ovat siinä litistyneet. Koko porukka? Soinin *pitkäkaulat* joutuivat köyhinä venyttämään kaulaansa olkia ostaessaan.

Luonteenpiirteet ovat usein pitäjännimen ja alkusoinnun ohjaamia (Lapuan *laiskat*, Ylistaron *ylpeät*). Eri puolilla Suomea asuu *hulluja* (32 pitäjää), kuuluisin heistä *hullu mies Huittisista*. Etelä-Pohjanmaalla *hulluja* asuu ainakin Jalasjärvellä, Jurvassa ja Nurmossa. Samaan ominaisuuteen viittaa kölli Lappajärven *laineenlyömät*. Järveen iskeytynyt meteoriitti on nostanut aallot

jännimiä (*hailinhirt-täjät, kirkonpolttajat, surmantappajat* . Suomen ruotsinkielisten pitäjien pilkkanimis-tä on vain hajatietoja, sillä niitä ei ole sys-temaattisesti kerätty eikä tutkittu. Vöran (Vöyrin) asukkaiden haukkumanimi on *korvbältare*. *Korpeltti* on vanha suomen-ruotsalaisten pilkka-nimi Pohjanmaalla.

Kaupunkiköllejä on melko vähän. Ni-met ovat yleensä kau-punkeja ympäröivien maalaiskuntien asuk-kaille tarkoitettuja: Porin *pirut*, Helsingin *vellinahmijat* (Hel-singfors *vellingsupare*). Kuopiolaiset ovat *her-rain kaapunkilaisia* ja maalaiskunnan asuk-kaat *kissakukkolaisia*. Tamperelaiset ovat *tehtaanrottia*, tosin nimitys on osoitettu lähinnä naispuolisille tehtaalaisille; näille

hieman liian korkealle...

Härmässä ja Lapualla on sentään ollut *häjyjä* aivan todistettavasti.

Turskat ja nuuskahuulet

Köllinimet ovat kaikkialla Suomessa melko samantyyppisiä. Joitakin eroja sentään voidaan osoittaa. Länsi-Suomessa on runsaasti alkusoin-tua ja lyhyitä nimiä (*hullut, kollot, lollot, tollot, pöllöt*). Itä-Suomessa on runsaasti kaskuihin ja tarinoihin perustuvia köllejä ja siten myös teki-

kaupunkiin muuttaneille maalaismiehet huu-telivat Tampereen markkinoilla. Muuten kau-punkilaiset olivat vieraita maalaismiehille, kas-votonta joukkoa, jonka kanssa ei yritettykään kilpasille. Köllit ovat samanarvoisten keskinäistä huumoria.

Kansanhuumorin tutkija Seppo Knuuttila muistuttaa, että huumori on "yleisinhimillinen mielen suuntaus, joka käsittelee ristiriitoja se-kä *samanlaisuuden* ja *erilaisuuden* kysymyksiä ja esittää näennäisiä vastauksia" (kursivointi

kirjoittajan). Kun naapurit tunnetaan ja samanlaisiksi tiedetään, heistä pitää vimmatusti erottausta; näin kansanhuumori toimii. Jonkin asian esittäminen tai näkeminen koomisena on Knuutilan mukaan “samalla sen merkityksen tajuamista”. Naapurit olivat loputtoman kiinnostuksen kohteina. Ja jos yhteisö on tärkeä, sitä myös nimitellään.

Kölleihin on ennen reagoitu niin kuin pilkkaan kautta aikain: tosikkomaisesti raivostuen mutta myös hyväntuulisesti naureskellen. Köllit ovat aiheuttaneet raivoisia tappeluja mutta myös loputonta ilonpitoa. Kun köllit ovat leppoisaa viihdettä, ollaan jo sosiaalisesti toisella aikakaudella: on kontakteja naapureiden kesken, sosiaalisia taitoja ja niiden myötä uutta itsetuntoa.

Nykyisin kölleihin liittyy nostalgiaa, jopa ylpeyttä. “Minä olen Piiskakylän tyttäriä”, iäkäs nainen esittelee itsensä - Kurkijoelta kotoisin tietenkin. Helsingissä perustettiin vuonna 1962 kotiseutuyhdistys *Sakkolan rotuporsaat*. Köllit ovat päätyneet kunnan vaakunaan (Paattisen *varekset*, Sauvon *hakkiset* ‘naakat’). Sipoon *sudet* irvistelivät sipoolaisten mielenosoituksessa Helsingissä marraskuussa 2006. Paikallisia urheiluseuroja ovat *Liedon Parma*, *Nousiaisten Sudet*, *Perttelin Peikot*, *Sibbo Vargarna*. On kotiseutujulkaisuja (*Karhunsoutaja* Keuruulla), paikallislehtiä (*Purkiainen* Eräjärvellä, *Komiat* Kauhavalalla). Huittisissa on *Hullu mies* -niminen kauppa. Hämeenkyrössä nimitetään uusia jäseniä juhlallisin menoin *Sarvipäiden ritarikuntaan*. Karvialla valitaan vuosittain *Krupulaukku*, Joutsenossa joka toinen vuosi Joutsenon *tulentalloja*.

Uusia köllejä ei enää taida syntyä perinteisellä konseptilla (Lapuan *laiskat*, Kuortaneen *nokiottat*, Kurikan *pairanpiiskaajat*). Nyt nimitellään paikkoja (Vantaan Hakunila on *Harlem*, Kuopiossa tunnetaan *Mölymäki* eli Myllymäki) ja yhteisöjä, jotka eivät sitoudu tiettyyn paikkakuntaan vaan esimerkiksi ammattiin, sukupuoleen tai sukupolveen. Ruotsalaiset rekkakuskit kutsuvat norjalaisia *turskiksi* ja norjalaiset ruotsalaisia kuskeja *nuuskahuuliksi*. *Kinuskit* ovat kiinalai-

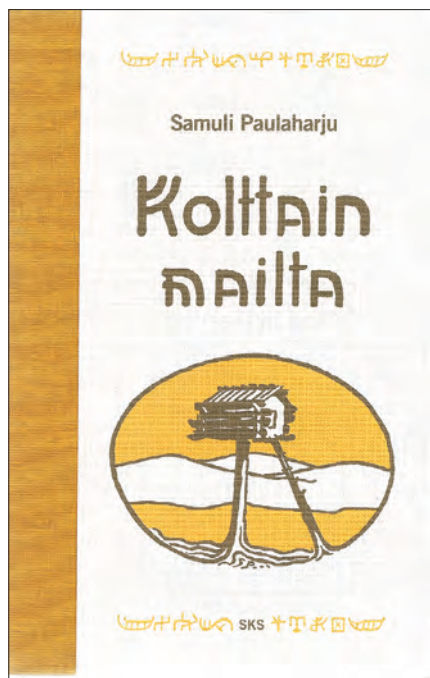
sia, *rautakourat* metallimiehiä. Tunnettuja ovat myös *pissikset* ja *pullamössösukupolven* edustajat.

Perinteiset köllit ovat arkikielen rytmikkäitä säkeitä, varsinaista arjen runoutta. Kyllä niitä tulee ikävä. Kun kuntauudistus ravistelee koko maata, vanhat köllinimet tuntuvat yhä kotoisammilta. Yhä kannattaa kysyä, mistä naapuri tai työtoveri on kotoisin ja mistä hänen vanhempansa. Hän näet kertoo sen mielellään. Suomalaisen identiteetti on lujasti sidoksissa hänen paikalliseen taustaansa varsinkin jos hän on kotoisin Etelä-Pohjanmaalta. Kurikasta vai Kuopiosta, onhan siinä eroa.

VIITTEET

1 Sananparret ja köllien selitykset on saatu arkistoihin 1800- ja 1900-luvulla eri lähteistä. Niiden murreasu vaihtelee.

Kuvat: Otavan kuva-arkisto

Kolttain mailla

Pekka Laaksonen

Samuli Paulaharjun (1875-1944) komean Lapin teosten sarjan aloitti *Kolttain mailta* vuonna 1921. Sen julkaisi Kustannusosakeyhtiö Kirja. Hieman aiemmin WSOY:ssä oli arvioitu, että tällainen kirja ”ei tule saamaan suurta lukijakuntaa - ei kannata kustantaminen”. Arvio ei ollut aivan väärä. Kahden tuhannen kirjan painosta riitti myytäväksi pitkään.

Kirja ilmestyi kuitenkin otolliseen aikaan. Tarton rauhassa Petsamo oli vastikään liitetty Suomeen. Kiinnostus tätä maankolkkaa koh-

taan oli melkoinen. Sen maisemia, luontoa ja historiaa esitteleviä kirjoja ilmestyi melkoinen määrä. Paulaharjun teos poikkesi niistä ja jäi ehkä niiden varjoon. Se ei ollut helposti syntynyt, romanttinen matkakertomus tai matkaopas, vaan paljon työtä vaatinut kansatieteellinen kuvaus Kuolan Lapista. Se kertoo kolttakansan vanhasta elämästä ennen suuria rajojen ja ihmisten siirtoon liittyviä mullistuksia. Se on ensimmäinen osa Paulaharjun moniosaiseksi kehkeytyneestä Lapin eepoksesta. Sen arvo on kaiken aikaa kasvanut. On oikeastaan yllättävää, että vasta nyt *Kolttain mailta* -teoksesta otetaan toinen painos.

Lapin retkille lähtiessään Paulaharju oli jo kokenut, tutkijoiden arvostama kansanperinteen kerääjä, taidokas piirtäjä ja valokuvaaja. Takana olivat Karjalan retket, joiden tuloksena oli syntynyt 600-sivuinen käsikirjoitus Pohjois- ja Itä-Karjalan rakennuksista satoine kuvineen. Sen julkaisemiseen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralla ei kuitenkaan ollut varoja vuonna 1909. Se oli suunnaton pettymys Paulaharjulle.

Näissä tunnelmissa hän lähti seuraavana kesänä ensimmäiselle Lapin matkalleen, raja-retkelle Kuhmosta kohti pohjoista. Hänen tehtävänään oli pitää kirjaa rajapyykeistä, mutta kamera ja muut perinteen kerääjän apuvälineet olivat myös matkassa. Kun retkikunta saapui Raatteen kylän kohdalle, hän muiden levätessä heitti repun selkäänsä ja ”juoksaisi” peninkulman päässä olevassa Latvajärven sadunhoiteisessa runokylässä merkitsemässä muistiin tietoja Miihkali Perttusesta. Se oli ensimmäinen kosketus Vienan Karjalaan.

Paulaharjun päiväkirja päättyy Korvatunturille, jonka laelta hän tähyilee Venäjän puolella häämöttäviä jääpeitteisiä tuntureita ja pohjoisessa kohoavia monilukuisia pahtoja. Retkikunnan saavuttua kolttien kesäpaikalle Madzasjäyrin rannalle Paulaharju kirjoittaa ensimmäiset koltamuistiinpanonsa ja piirtää Fofonovien kesäkentän pohjapiirroksen. Lappi ottaa miehen lumoihinsa.

Mutta seuraavat retket eivät häntä Lappiin vieneet. Kesän 1911 hän kierteli Suomalais-ugrilaisen seuran lähettämänä Inkerin kyliä, uusine polkupyörineen. Piirsi, valokuvasi ja tallensi ainutlaatuisen aineiston inkeriläistä rakennuskulttuuria. Seuraavana kesänä hän lähti omin varoin ja suunnitelmin Hailuotoon ja näin syntyi 1914 teos *Kuvauksia Hailuodosta*, jolle Paulaharju pani alaotsikoksi Vanhan väen muistelman mukaan. Hänen kiinnostuksensa alkoi suuntautua yhä enemmän rakennuskulttuurin sijasta henkisen perinteen ja tapakulttuurin puolelle. Hän halusi tutkia ja kuvata kansanelämää laajemmin.

Paulaharju oli suunnitellut tekevänsä tutkimusretken myös Kainuuseen. Mutta nyt U.T. Sirelius, josta myöhemmin tuli suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori, alkoi houkutella häntä retkelle Kuolan Lappiin. Koltista ja Kuolan muusta väestöstä oli niukasti tietoja tarjolla. Sireliuksella oli suunnitteilla kaksiosainen laaja teos, jolle tuli nimeksi *Suomen kansanomaista kulttuuria*. Siihenkin tarvittiin tietoja. Paulaharjun taloudellinen tilanne ei tuolloin ollut kovin hyvä. Hänellä oli myös perheongelmia. Hänen vaimonsa Kreeta-Liisa oli kuollut syksyllä 1913. Paulaharjusta oli tullut viiden lapsen yksinhuoltaja. Mutta kaikesta huolimatta hän päätti kesän tullen lähteä. ”Kaukainen, outo Lappi ja sen asukkain alkuperäiset olot, niiden näkeminen ja kuvaaminen niin kyllä kovin puoleensa vetävät”, hän kirjoitti Sireliukselle.

Paulaharju lähti matkaan toukokuun lopulla 1914. Sirelius oli antanut hänelle varsin tarkat keruuohjeet. Ne hieman rasittivat kulkijan mieltä, koska hän tiesi, että kaikkea muutakin kiinnostavaa tulisi vastaan. Kolmen viikon tavalluksen jälkeen hän saapui Sodankylän ja Ivalon kautta kulkien juhannukseksi Nellimiin. Sieltä hän aloitti puolitoista kuukautta kestäneen retken kolttien asuinsijoilla Suonikylän ja Nuortijärven alueelle ja kokosi tämän kirjan pohjana olleen ainutlaatuisen aineiston. Paulaharju oli aiempien kenttäkokemustensa myötä kehittänyt erinomaisen muistiinpano- ja piir-

rostekniikan. Tällaiset tutkimusretket vaativat myös kovaa kuntoa ja sitähan Paulaharjulla oli – päiväkirjoista ei juuri löydy valituksia matkan rasituksista.

Vuotta aiemmin nuori maisteri T.I. Itkonen oli tehnyt kansatieteellisen tutkimus- ja esi-neidenkeruumatkan Suonikylään ja Nuortijärvelle. Hänellä oli mukanaan myös fonografi, jolla hän tallensi melkoisen määrän joikuja. Itkonen kehui kolttien kertojan taitoja: ”Juttelussa koltat ovat talvisessa seuraelämässään kehittyneet mestareiksi, joilla tuskin on vertaa lappalaisten keskuudessa. He pohtivat pienimmätkin seikat, muistot ja tapahtumat perin pohjin.” Seuraavana vuonna samoihin aikoihin Paulaharjun kanssa Itkonen lähti omalle tutkimusmatkalle Kuolan niemimaan pohjoisrannikolle, mutta joutui keskeyttämään sen maailmansodan sytyttyä. T.I. Itkonen kaksiosainen Lapin tutkimuksen klassikko *Suomen lappalaiset* ilmestyi vuonna 1948. Hän toimitti myös kaksiosaisen Koltan- ja kuolanlapin sanakirjan 1958. Terho Itkonen julkaisi isänsä matkakertomukset teoksessa *Lapinmatkani* postuumisti 1991. Sen koltista kertovia jaksoja on kiinnostavaa lukea rinnan tämän kirjan kanssa.

Kolttain mailta ilmestyi toukokuussa 1921. Sillä on myös alaotsikko, jollaisia Paulaharju ei myöhemmin harrastanut: Kansantieteellisiä kuvauksia Kuollan-Lapista. Jo tässä teoksessa Paulaharju ratkaisi ne kirjan tekemisen rakenteelliset ongelmat, joiden edessä jokainen kansankulttuuria yleistajuisesti, laajoin linjoin esittelevä aina on sekä sisällöllisten että esitysteknistenkin seikkojen suhteen. Runsaan aineistonsa Paulaharju on jakanut 21 lukuun, joissa tarkastellaan eri näkökulmista kolttaheimon henkistä ja aineellista elämää. Kutakin lukua elävöittävät jo sekä piirrokset että valokuvat. Myöhemmissä teoksissa tutuksi tulleet murrenasanat ja kertojien luettelo puuttuvat vielä tästä.

Ohjeiden mukaan omat luvut on omistettu kalastukselle, metsästykselle, poronhoidolle, rakennuksille ja ruokataloudelle. Mutta hän on

Kuollan Lapin lapsia.

laatinut myös oivallisen kuvauksen oikeauskoisen koltan elämästä tai kesäpäivästä koltan asunnolla. Harvinaista tietoa sisältyy lukuun, jossa Paulaharju kertoo Kuolan Lapin tuolloin lähes tuntemattomista syrjääneistä ja samojedeista. Hyvinvoivalla 400-500-päisellä syrjääniläisvähemmistöllä oli erinomainen porokarja ja heiltä koltat oppivat korkeakaplaisen sani-reen käytön. Samojedien määrä oli vähäisempi, tuskin puoltasataa. Paulaharjun mukaan koko Kuolassa oli tuolloin 15 000 asukasta. Suomalaisia oli 2 000 ja heiltäkin Paulaharju tallensi muisteluksia.

Vaikka Kolttain mailta -teoksesta ei tullutkaan myyntimenestystä, se sai myönteisen vastaanoton. Ilmari Kianto ehätti kehumään kirjaa, tosin pienin varauksin: ”Paulaharjun tyyliä ei jäykistä mikään ’akateemisuus’, hän selittää kokemuksensa ja näkemyksensä kouraantuntuvasti ja vaatimattomasti kuin asiantunteva suomalainen, mutta keskittämisen puutetta ja siitä

johtuvaa hajanaisuutta ei hän aiherikkaudessaan ole voinut välttää.” T.I. Itkonen kiitteli myös kirjan suurta ja seikkaperäistä antia: ”Paljon asioita olette saanut mahtumaan suppeahkoon tilaan.” Kianto oli sitä mieltä, että vasta tulevat sukupolvet ymmärtävät kirjan arvon. Monet Lapin ja Paulaharjun harrastajat ovat tätä vaikeasti saatavaa kirjaa sen jälkeen havigelleet luettavakseen. Toisen painoksen tekstiä on jonkin verran toimitettu, mutta koltankieliset sanat ja paikannimet on jätetty entiselleen.

Kolttain mailta kertoo kolttien elämästä ennen maailmansotien mullistuksia. Tarton rauhassa 1920 kolttien asuinalue jakautui kahtia. Osa jäi Suomen puolelle ja osa silloisen Neuvostoliiton, nykyisen Venäjän puolelle. Raja vaaransi koko kolttien identiteetin perinteisten elinkeinojen, poronhoidon, metsästyksen ja kalastuksen vaikeuduttua. Talvi- ja jatkosodan jälkeen Suomi menetti Petsamon alueen ja Petsamon, Suonikylän ja Paatsjoen koltat evakuoitiin Suomeen – Suonikylän koltat Sevettijärvelle, Paatsjoen koltat Ivalon koillispuolelle ja Petsamon koltat Mustolaan, Sarmijärvelle Nellimiin ja Sevettijärvelle.

Paulaharju sanoo kirjansa olevan muistomerkki pienelle erämaan kansalle, joka aikojen vierieessä vähitellen kuolee ja katoaa kansojen joukosta. Tällä hetkellä Suomessa asuu 500 - 600 kolttaa, joista Inarin kunnassa 400. Koltan kieli on uhanalainen, vaikka sen tulevaisuus näyttääkin valoisammalta kuin aiemmin. Koltan kieltä ja osin myös koltan kielellä opetetaan koulussa. Koltansaamelaiset eivät ole katoamassa kansojen joukosta.

Kirjoittaja on professori.

Kuva: Paulaharjun sukuarkisto

Seminaari päättyi paneelikeskusteluun, jossa savolaiset ja eteläpohjalaiset puolustavat rauhanomaisin keinoin omaa sielunmaisemaansa.

Savolaisia keskustelussa edustivat europarlamentaarikko Lasse Lehtinen ja Jalasjärven kunnanjohtaja Kalevi Juntunen.

Eteläpohjalaisia edustivat ansiokkaasti piispa Jorma Laulaja ja ministeri Kalevi Kivistö.

Piispa Jorma Laulajan alustus:

Miksi pohjalaisten ja savolaisten geeniperimät eroavat suuresti toisistaan?

Savolaisuuden ja pohjalaisuuden eroista on vaikea pitkään puhua ilman leikkimieltyä. Siispä!

Hiljattain lehdissä kerrottiin tutkimuksesta, jonka mukaan pohjalaisten ja savo-laisten geeniperimä eroaa toisistaan enemmän kuin esimerkiksi englantilaisten ja saksalaisten. Tähän aiheeseen liittyy myös tutkijoiden vanha pohdinta, mihin Neanderthalin ihmisrotu hävisi Cro Magnon -rodun tieltä noin 28 000 vuotta sitten. Eteläpohjanmaalla on jo kauan tiedetty ratkaistu molempiin ongelmiin. Savolaiset edustavat kaikesta päätellen Neanderthalin ihmisen viimeistä yhteisöä koko maailmassa.

Jos savolaiselta esimerkiksi kysyy, missä sijaitsee tasavallan presidentin kesä-asunto, hän vastaa

pitkään ja mutkitellen, että ”Noantalissa”. Monet luulevat, että ”Noantalin” o-kirjain johtuu ruotsinkielisestä Nädendal-sanasta. Ruotsalainen kerros on kuitenkin melko nuori. Etymologisesti vanhempaa perua on ”Neantal”, ja alun perin sana on ollut pitempi ”Neanderthal”.

Viime jääkauden mannerjään vähitellen sulaessa Neanderthalin ihminen joutui lähtemään pohjoiseen rakkaalta kotiseudultaan Neanderthalista, nykyisestä Saksasta. Vuosituhansia myöhemmin perääntymistie päättyi nykyisen Turun lähelle, laaksoon, jolle uudisasukkaat antoivat entisen kotiseutunsa nimen ”Neanderthal”. Sanat muuntuvat ja lyhenevät vuosituhansien mittaan, mutta vieläkin savolainen tietämättään

Seminaariosuuden juonsi tieto- ja viestintäjohtaja Marjo Timonen.

julistaa kulttuurisia juuriaan sanomalla ”Noantali”.

Samalla selittyy sekin, miksi savolainen mutkittelee ja pohjalainen etenee suoraan. Joissakin ääritilanteissa Neanderthalin ihmiset joutuivat perääntymään varsin nopeaa vauhtia. Takaa lensi keihäitä, nuolia ja pieniä kiviä. Oli pakko väistellä ja mutkitella. Takaa ajavat Cro Magnon -pohjalaiset taas juoksivat ja hiihtivät mutkia oikoen Savon rajalle asti. Neanderthalin ihmiset olivat kuitenkin hyviä hiihtäjiä, ja pohjalaiset joutuivat jättämään takaa-ajonsa ennen nykyistä Pielavettä. Siihen muodostui Pohjanmaan ja Savon raja. Ei ole sattuma, että Pielavedellä syntynyt Urho Kekkonen oli niin etevä hiihtämään ja hyppimään.

Tästä aivan tavalliseksi tarkoitettu teoriasta tuli vahingossa erinomainen, sillä myös pohjalaisten nuijamiesten ikaikainen ase – nuija – saa eittämättömän historiallisen selityksensä tästä vanhasta takaa-ajosta Neanderthalista Neantalin kautta Savvoon.

Paneelin juonsi toimitusjohtaja Heikki Rintarahko.

Seminaarin yleisöä.

"Muistatko kun...?"

Pihtiputaan kirkonkylä 1950-luvulla ja vähän myöhemmin lasten silmin

Ulla Piazza ja Maija-Kaisa Paananen

Tässä se maisema, jossa me kävelylenkimme teemme.

Kävelyretki Pihtiputaan kirkolla keväällä 2008.

Lenkin tekivät Ulla Piazza (o.s. Savinainen) ja Maija-Kaisa Paananen (o.s. Hämäläinen). Muistot perustuvat Pihtiputaan kirkolla vietettyyn lapsuuteen ja ovat vahvasti henkilökohtaisia: näin me se nähtiin.

Scannausavusta kiitämme Pentti Paanasta ja Daniele Piazzaa. Kuvat ovat omista ja vanhempiemme kotialbumeista.

Taustaa
Maija-Kaisa (myöh. M-K)
Synnyin Pihtiputaalla 1952. Äiti oli tullut sairaanhoitajaksi Pihtiputaalle Taivalkoskelta, jonne oli valmistuttuaan mennyt ensimmäiseen työpaikkaansa. Äiti oli kotoisin Viipurista, Karjala oli me-

netetty ja äidin sisaren mies Vilho Mytty oli Pihtiputaalla asutustoiminnan agronomina hoitamassa siirtolaisten ja rintamamiesten asutusta, joten paikkakunnalla oli sukulaisia.

Isä oli pihtiputaalaisia sukupolvien takaa, Turpeelanrannalta. Kyläläiset kutsuivat isää Kauppa-Hei-

Turpeelanrantaa Kauppayhtiöltä nähtynä 1950-luvun alussa.

kiksi, koska hän oli töissä Kauppayhtiöllä, niin kuin Pihtiputaan Kauppa OY:ta kutsuttiin. Mummola oli Kauppayhtiöstä, jossa asuimme, muutaman sadan metrin päässä. Kun kuulen laulun ”On kesän kirkas huomen ja suvisunnuntai...” tulee mieleen lapsuuden kirkonkylä, seison pyhämekossa kujan päässä tuomien tuoksua, Kylä oli rauhallinen, heinäpelot olivat rannan talojen ja kylän välillä. Jokaisesta talosta johti kuja kirkolle.

Ulla (myöh. U):

Elämä Pihtiputaalla alkoi omalta kohdaltani marraskuussa 1954, jolloin olin 3-vuotias. Isän ja äidin kanssa köröttelimme mustalla letukalla paikkakunnalle. He olivat ihastuneet kauniisiin maisemiin vierailukäynneillään äidin enon luona, joka oli rakentamassa Alvajärvellä rautatietä. Maisemat olivat kai melkein Karjalan maisemien veroiset. Ensivaikutelma ainakin oli upea, kulkihan etelästä tuleva tie vielä Niemenharjun yli.

Uudelta asuinpaikalta edellytettiin, että valokuvaajalle pitäisi löytyä töitä ja sopivat työtilat. Liikehuoneisto saatiin vuokrattua Kankaalta sillä ehdolla, että vanhempani ottivat siinä jo toimivan kukkakaupan ja ruumisarkkuliikkeen hoitaakseen. Liike oli päätien varressa olevista kolmesta Kankaan rakennuksista keskimmäisessä. Sen etuosassa oli kangaskauppa; sivusta pääsi meidän liikkeeseen, takaovesta kahden huoneen asuntoomme.

Kävelyretki

Lenkki alkaa Ruukintieltä (hei, tietkin on nykyään ihan virallisesti nimetty!), Ohtolan entisten viljapeltujen nurkalta, missä Ullan äiti asuu rivitalossa. Ohitamme Putikon tienhaaran; Putikon lammen rannalla oli Sirkan ja Vekun, eli Maija-Kaisan äidin sisaren perheen talo. Saunamäen vanha pappila oli tienhaarassa mäen päällä vieressään Ohtola.

Kivisillan Ohtolan puoleisesta päästä kääntyy tie Hanhirannan (M-K: äiti asui siellä vähän aikaa tullessaan Puttaalle; siellä oli sairaalan ja kunnan asuntoja) ja Koivurannan (U: se oli Kempaisen Ritvan koti) ohi sairaalaan. Tie oli ainoa autotie sairaalaan ja vei myös Hiirenniemen sahalle ja myllylle. Vanhaa sairaalaa sanottiin Kermalaksi (se oli ollut ennen meijeri).

Sairaala

M-K: ”Sitä tietä ramppasin usein, kun menin äitiä vastaan töihin tai muuten vaan katsomaan. Saatoin

saunoakin Tiitisen Annin, Selman ym. kanssa, jos he saunoivat töiden päälle. Selma Back oli liinavaatevarastonhoitajana ja auttoi vähän käsitöissäkin iltaisin joulun alla, kun väsäsin jotakin lahjaa äitille. Selmalla oli varmaan kyläkunnan ensimmäisiä ellei ensimmäinen sik-sak-kone. Anni Tiitinen ja Siviä Arkilahti olivat hengessä mukana, kun näitä käsitöitä valmisteltiin.” 1950-luvulla sairaalassa tehtiin leikkauksia ja siellä myös synnytettiin. Ja kun vauvoja syntyi paljon, järjestettiin sairaalassa myös kastejuhlia, jos kotoa oli pitkä matka kirkolle.

M-K: ”Keskimmaisessä (= alemmassa) kuvassa äiti on keskellä ja oikealla Kättilö-Siiri, joka oli lähes meidän kaikkien ”pesumummo”, niin kuin hän itse sanoi. Siiri oli hoitanut paljon synnytyksiä myös kodeissa ja oli tunnettu persoonallisuus, jonka mukaan monta pikku-tyttöä oli saanut nimensäkin.”

Nanni Paananen, Kaisa Hämäläinen, Vieno Pasanen, Gunnar von Hertzen ja Siiri Tiainen.

Yläpuolella olevassa kuvassa on sairaalan henkilökuntaa kahvitaucalla pihassa Hiirenvirran rannalla. Taustalla näkyy pieni autolla ajettava silta, joka johti Hiirensaareen. Rannassa kasvoi iiriksiä.

U: ”Olin eka luokalla ollessa sairaalassa alituisen angiinan takia ja lastenhuone oli iso huone pihalle päin. Talon päädyssä oli iso terassi ja pihalla nuo valkoiset kalusteet. Sitten olin vielä nielurisaleikkauksessa, äitis nukutti eetterillä ja äänet alkoivat huolettavasti loitonemaan. Helpotuksekseni kuitenkin aikanaan heräsin.”

Toinen reitti sairaalaan vei virran yli Hiirensaaren

Kuvassa pyykinpesu meneillään sairaalan rannassa. Ja me seistä nökötetään.

kautta riippusiltaa pitkin. Riippusiltaa kuljettaessa, varsinkin iltaisin, tuli mieleen taulu, jossa enkeli vie lapsia synkän virran yli sekä laulu ”Maan korvessa kulkevi lapsosen tie...” Sillasta puuttui aina silloin tällöin lankkuja ja vesi virtasi siellä alla kovaa...

Kylätie

Sitten tultiin riippusillalta nelostielle (nyt kun riippusiltaa ei ole, me tullaan uutta siltaa pitkin). Tie lähti vasemmalle vanhalle koululle, joka nyt on purettu.

M-K: ”Tolokset asuivat koulun toisessa päässä olevassa asunnossa, Tolosen tytöillä oli leikkimökki koulun takana ison koivun alla ja sen takaa johti polku koulun rantaan.”

Kirkolle päin jatkettiin ennen asematien valmistumista ”nelostietä” pitkin, joka tuli Niemenharjulta ohi Lallelan ja koulun ja jatkoi Kankaalle päin.

U: ”Liisa syntyi Kermalassa tammikuun 1955 alussa, ja mummo hälytettiin Pohjanmaalta hoitoavuksi. Tulomatka viivästyi, kun hän liukkaalla kelillä linja-autoa vaihtaessaan katkaisi kätensä. Matkahuolto oli toisella puolella tietä vinosti meitä vastapäätä, mistä isä haki kelmalla ruumisarkut, jotka toimitettiin linja-autorahtina. Tietysti mummo tuli juuri tällaisella kyydillä ja oli murtua surusta ajattellessaan, että näinkö siinä synnytyksessä kävikin.

Mummolle ja ukille löytyi myös asunto Kankaalta, Raitala nimisestä mökistä. Sen vieressä oli valtava lehtipuu, ehkä raita, jonka alla Liisa nukkui vaunuisaan. Samassa pihapiirissä olivat ulkorakennukset navetoinen ja talleineen. Taempana oleva riihi tuntui

olevan kamalan kaukana. Puiden takana häämötti Niinikankaan kaunis päärakennus, mutta muuten tilan takana ja sivulla oli peltoja. Tien varteen vastapäätä nousi niihin aikoihin upea Kansallispankin rakennus.“

M-K: ”Ennen Kansallispankkia siinä oli Mustosen pihapiiri. Mustosen tontilla ollut asuintalohan oli siinä vielä Kansallispankin aikaan.”

Kansallispankin rakennuksessa oli alun perin mm. Jaakkolan Kukka ja Kemikalio ja kirjakauppa ja sitten myös Rätyn hautauspalvelu ja kalusteliike. Ja yläkerrassa modisti, käsityö ja teetetyt vaatteet olivat arvossaan.

Kankaan talojen jälkeen vasemmalla oli Tuiskun kioski (entinen Lotta-kioski). Se avattiin vappuna ja mieskuoro lauloi kioskin portailla, myöhemmin Kansallispankin portailla.

Kuvassa mieskuoro Tuiskun kioskin portailla ilmeisesti ensimmäisessä kokoonpanossaan kanttori Eino Tiaisen johdolla. Siinä kajahtaa ”Laulu leivon soi, kevät alkaa tulla...” Poplarit ja berberit on päällä ja borsalinot päässä.

Tuiskun kioskin vieressä oli lehtikuusikko ja takana Niinikankaan talo kauniine pihapiireineen.

U: ”Äiti katsoi, että voi lähettää minut turvallisesti kauppa-asioille, koska Osuuskauppa oli samalla puolella tietä. Minun tarvitsi kävellä ylämäkeen Kankaan Villen talon ohi sekä kioskin. Sitten ohitin vasemmalle kääntyvän mökkiiperän tiehaaran. Itse maantiekkin alkoi haaraantua, koska pohjoiseen päin suuntautuva liikenne kääntyi oikealle apteekin ohi ja jatkoi kivisiltaa pitkin joen yli. Mäen päälle teiden väliin jäi kolmiomainen ruohikko, jossa olivat tien-

viitat. Minä jatkoin edelleen tarpomista kunnantoinmiston, sen edessä olevan ilmoitustaulun ja Invalidikioskin ohi Osuuskaupalle.”

Kioskit, Tuiskun kioski ja Invalidikioski aukeivat vapuksi, silloin saatiin ensimmäiset jäätelöt. Ja vaihdettiin poplarit päälle ja baskerit päähän.

Tällä keskellä kylää olleella kolmiomaisella alueella, joka oli jopa aidattu, oli tienviitta, josta näkyivät etäisyydet kaukaisiin paikkoihin kuten Viitasaarelle, Jyväskylään, Haapajärvelle, Ouluun jne. Roomaa ei ollut mainittu. Edellisessä kuvassa apteekki, iso mansardikattoinen rakennus piharakennuksineen. Kesäkuvan taustalla näkyy jo uusi Kansallispankki. Apteekkiin mentiin sisään päätyovesta (jonka kohdalla rouvat kuvassa vaihtavat kuulumisia) ja apteekkarin kotiin aidatun pihan puolelta.

M-K: ”Sunnuntaisin ei jaettu lehtiä, vaan lehdet haettiin itse postilta, jossa ne olivat pinoissa nimilapuilla varustettuina. Isä oli sopinut tuovansa naapurinkin eli apteekkarin lehdet ja usein se homma oli pyhäisin minulla. Jos apteekki oli auki (se kai oli auki silloin, kun oli lääkäripäivystyskin), vein lehdet apteekkiin ja sain palkaksi pussillisen apteekin salmiak-

hia. Jos apteekki ei ollut auki, vein lehdet apteekkari Airi Villalan kotiin ja silloin taloudenhoitaja Alma antoi palan pyhäksi leipomaansa piimäpiirakkaa.”

Apteekissa oli hieno puusisustus ja siellä sekoiteltiin lääkkeitä itse. Sieltä ostettiin tosi rasvaista ihotumarasvaa ruskeassa purkissa ja särkypulvereita valkoisissa paperiliuskoissa. Apteekki vastaanotti tyhjiä tippapulloja ja maksoi niistä jotakin. Näitä pulloja löytyi ojen pohjilta ja keräsimme niitä. Ihmetytti vaan äitien nulvea suhtautuminen tähän urauurta-vaan kierrätysajatuksen.

Kunnantoimisto oli kuusiaidan suojassa ja sen pihan sivussa oli ilmoitustaulu. Ensin ilmoitustaulu oli pieni puutaulu, jossa oli lippa, myöhemmin pidempi taulu. Alun perin kylällä kyllä pantiin ilmoitukset puitten kylkiin, siitä esimerkkinä Kauppayhtiön

edessä ollut petäjä, jonka kyljessä on ilmoitus jo aikana, jolloin kauppa on näytetty tällaiselta – ja siitä on kauan.

M-K: ”Kun-

nantoimisto oli aikaisemmin ollut sairaala. Isä kertoi juttua, että kun he Ohtolan Heikin kanssa nuorina miehinä ennen sotaan lähtöään olivat tapulissa ilmalvalvonnassa, he huomasivat sairaalan katon olevan tulessa ja ryntäsivät apuun. He olivat - pelastustarkoituksessa tietenkin - aikeissa heittää instrumentitkaappia ehjän ikkunan läpi, kun ylihoitaja Nanni Paananen sanoi pojille:” Nyt kun lähete niin kerkiätte!” Tästä tuli meille kotona kuolematon lause, jota aina tarvittaessa toistettiin, kun oli syytä häipyä nopeasti.”

Kunnantoimiston pihassa oli myöhemmin, kun sielläkin oli koulua, pylväs, jossa oli narut ja lenkit, joissa useampi voi pyöriä kerrallaan. Semmosta vehjettä ei varmaan toista ollut kuin ison koulun pihalla.

U: ”Kauppareissuni jatkui ja sitten alkoivat ongelmat. Osuuskaupan ovi oli niin raskas avata, että jos ei muita asiakkaita ollut liikkeellä, en päässyt si-

sälle. Niin minusta tuli Kauppayhtiön asiakas, vaikka se tarkoitti kahden tien ylitystä. Vaaroja oli matkalla; kerrankin lähti auto ilman ohjaajaa Osulan edestä liikkeelle, kääntyi ohitseni niitä siinä välimaastossa olevia koivuja kohti – ja pysähtyi niiden kohdalla olevaan notkoon. Oli siinä pienellä tytöllä ihmettelemistä.” Tuolta se auto on tullut ja pysähtynyt suunnilleen tuon Gulfin bensatankin kohdalle. Takana on osuuskauppa ja männyn luona Paavon kauppa. Paavon kauppa pitivät Jämsenit. Paavon kaupan jälkeen siitä tuli Halosen kauppa.

M-K: ”Kauppayhtiö ja Paavon kauppa olivat aukion yli vastakkain, mutta naapurisopu oli hyvä: äiti laittoi verhon tietyllä tavalla, niin Eeva-Liisa Jämsen tiesi tulla kahville tai päinvastoin.”

Kauppayhtiö

Kauppayhtiötä remonteerattiin viisikymmentäluvun alussa ja katukuva muuttui.

M-K: ”Sillä välin me asuttiin tässä ”Suntion mummon mökissä”. Siinä oli myöhemmin ensin Jaakkolan Kukkakauppa ja sittemmin Maijan Kukka. Nimi Suntion mummon mökki tuli siitä, että siinä oli asunut Kalle-suntion leski Ida Härmäläinen. Mökin pihassa oli aitta ja sen seinustalla, ”kenturalla”, kasvoi kissankelloja ja kissankäpäliä.

Asiakasuskollisuus kirkonkylän kaupoissa oli vahvaa. Jos Kauppayhtiöltä tai Osuuskaupasta loppui jotakin, vaikkapa maito tai kerma, asiakas ei suinkaan lähtenyt toisesta kaupasta hakemaan, vaan kaupat lainasivat toisiltaan ja asiakas sai tuotteensa omasta kaupastaan. Olikohan niillä jonkinlainen clearing-tili? Muutenkin kaupanteko oli joustavaa:

M-K: ”Isä möi tarvittaessa kotoakin kermat. Kerran taas äitin sukset ja yhtenä jouluaattona Siivolan Hilkalle meidän joulukuusen jalan ruuvit. Ja vaikka

aukioloajat olivat suppeat, tuntui joskus, että kauppa oli aina auki; aina oli niitä, jotka kävivät kaupassa ”sisän kautta”.

U: ”Muistan kerran, kun oltiin kaupassa ja isäs oli pannut jo kaupan kiinni. Kello oli viisi yli viisi, kun oveen koputettiin ja Heikki meni avaamaan. Siellä oli Salomon Peltonen, joka selitti, miksi tuli myöhässä. Radiossa oli sanottu, että maailmanloppu tulee viideltä, joten hän odotti sitä. Kun ei sitä tullut, hän tuli maksamaan laskun.”

M-K: ”Kaupassa järjestettiin kerran vuodessa kahvitarjoilu (ja kahvitarjoilulla oli täysin toisenlainen merkitys kuin nykyisin!). Se oli juhlava päivä, Hilda Blomqvist tuli meidän keittiöön suuren kuparipannunsa kanssa, mustassa puvussa, valkoinen esiliina edessä ja valkoinen huivi päässä. Hän oli kylällä kahvinkeiton ehdoton mestari ja hänen isolla pannulla keittämänsä kahvi vietiin sitten pienillä pannuilla alakertaan.”

Elämä kaupan pihassa oli vilkasta, asiakkaita ja kauppamatkustajia tuli ja meni. Kaupan pihassa oli bensatankit (Shellin) ja hevospuomi. Hevospuomin luona oli talvisin heinäpaaleja, joilla keikuttiin ja joilla ei olisi saanut keikkua, ne olivat myytävää tavaraa. Kaupassa istuskeli kylän miehiä ja vaihtoi kuulumisia. Siellä oppi elämän perusasioita, kuten ”pohjatuuli se on kylmä tuuli, tuuli se mistä tahansa.”

Kauppayhtiön Kaisa eli Kaisa Heinonen oli asiantuntija kangaskaupan puolella. Isännät tulivat joulun alla vähän vaivautuneina liikehtimään Kaisan tiskin luo ja eipä aikaakaan, niin oli sopiva paketti emännälle joululahjaksi; Kaisa tiesi juuri, mikä kellenkkin sopi.

Osuuskauppaan veimme sanomalehtipaperia kauppayhtiön käsikärjellä, Osula oli ainoa paikka, joka otti vastaan jätepaperia ja maksoi siitä.

Taka-alalla näkyy jo kylän ensimmäinen R-kioski, Rautatiekioski (oliko se ollut ensin asemalla?). Sen paikalle rakennettiin myöhemmin Säästöpankki ja kioski siirtyi enemmän oikealle.

Elämää kaupan pihassa:

Ylhäällä vasemmalla Soili Jaakkola ”kulahousuissa”,

takana Kesti-Pirtin vieressä on jo kioski. On jo 60-luku.

Oikealla Erkki Pennanen ja Sisko Yli-Maunu konttorin portailla. Ylhäällä oikealla suuri kalansaalitulos kai myytiin.

Kun me leikimme kaupan pihalla - hypättiin ruutua tai kuminauhatvistiä - muisti johtaja Emil Tiainen,

Kuoppalan Eemi, aina kysäistä: ”Mitä ryttypyllyt?” Lisäksi hän puhui meille ”ruotsia”: ”Va ska de vara variksenpylly, viiskuuskymmentä pikkulinnunpylly?” Ja aina nauratti.

Ruutua hypättiin heti, kun piha sulii, Rauta-Riitan (Rautakaupan Riitta erotukseksi Lasten-Aitan Riitasta, molemmat Hämäläisiä) ja Halosen Sirpan (Halosen kaupasta) kanssa.

M-K: ”Sullahan oli serkkuja, jotka asuivat Ruotsissa ja opettivat sinulle – ensimmäisenä paikkakunnalla – kuminauharvistin.”

Urheilukenttä oli Inviskan (Invalidikioskin) luota vasemmalle osuiskaupan takana. Siellä järjestettiin palokuntajuhlia ja kerran esiintyivät jopa Donin kaksakat. Ja tietysti urheiltiin: Tuiskun PM-kisat saivat toimitsijoiksi liikkeelle kaikki urheilun ystävät:

SVUL:n Keski-Suomen piirin
PM-kilpailujen palkinto ruomarit ja toimitsijat
Pähtiputsalla 17.7.54 klo 18,00 ja 18.7.54 klo

Ylituomari: Rautaluoma SVUL:n Keski-Suomen piirissä
Kilpailujen johtaja: Reino Rinne
Ylisiihteeri: Tuomo Jaakkola
Ylitointitsija: Tauno Raassina
Järjestyspäälikkö: Arvi Kinnunen
Tuloksuuluttaja: Tauno Raassina
Läskkari: Kunnanläskkari.
Järjestysmiehet: Pauli Kivivuori, Väinö Hyppönen,
Kilpailujen sihteeri: Raf. Leino
Juoksujen johtaja: Jukka Satama
Juoksujen valvoja: Arvi Kinnunen ja Eino Raasakka
Lähetijä: Eino Tammiuori
Kilpailujen sihteerit juoksussa: Heikki Hämmäläinen
Kierrosalaskijat: Viljo Hämmäläinen ja Yrjö Hakola
Aajanottajien johtaja: Tuomas Myllynen
Ajanottajat: Eille Koljonen, Paavo Jämsén, Vilho Siivola, T.W. Siivola ja Armas Pasan
Maalituomarien johtaja: Matti Kempainen
Maalituomarit: T. Heimonen, M. Sutinen, E. Myllynen
Hyyppkilpailujen johtaja: Kaarlo Varis
sihteeri: Salomo Peitonen
Mittasajat: Jaakko Korhonen ja Paavo Heijlurcos
Heittokilpailujen johtaja: Veikko Elisala
sihteeri: Jeesa Turikka
Mittasajat: Lauri Hämmäläinen ja Roininen
Seiväshyyppkilpailujen johtaja: Hannu Peitso
sihteeri: Heimo Kupsu
Mittasajat: Toivo Pasanen ja
Virallinen tarkastaja: Eeko Hämmäläinen

Kilpailujen onnistumisen vuoksi py...

Sallila

Teiden haarautuessa kaupan edestä kirkolle ja Mattilaan päin jäi väliin Sallilan puisto. Sallila oli Forsellin koti ja siihen kuului kaunis puisto. Anton Forsell, Kauppayhtiön johtaja, oli kuollut maaliskuussa 1952.

M-K: ”Yhtenä aamuna, kun olin pieni, isä otti minut syliin ja näytti ikkunasta, että Sallila on palanut. Pystyssä näkyi vain piippu.”

Vanha tie kulki puiston ohi, toisella puolella tietä Rautakaupan pihassa kasvoi poppeleita. Syksyn merkki oli pimeät illat, muutama katuvalo ja voimakas poppeleiden tuoksu sateisina iltoina (aina vaan tuoksua!).

Sallilan puistoon ulottui siten myöhemmin Turpeelanrannan porukan leikkien ääripää. Puistoa vastapäätä oli Maatalouspankki ja Amerikan Marin mökki. Amerikan Maria juostiin muka karkuun ja kiljuttiin, vaikka hän tuskin ajoi oikeasti koskaan

meitä takaa, vaan eleli erakkona mökissään. Amerikan Mari omisti Maatalouspankin kiinteistön, jossa Kati-täti, Katri Logrén, oli vahtimestarina. Ja kanttori Tiainen o.t.o. johtajana.

Kirkko ja hautausmaa

Puiston päässä mäen päällä hallitsi maisemaa kirkko ja tapuli.

Ympäriällä on hautausmaa:

”Miss’ ovatkaan nyt kaikki nuo, jotk’ oli ennen

meitä...”

M-K: ”Kiviaidan ympäröimä hautausmaa tuli lapsuuden kävelyillä isän kanssa tutuksi. Sankarihautojen luona pysähdyttiin juttelemaan tuttujen kanssa, Taimi Sutinen oli siellä usein jouluna tuomassa kynttilää serkkunsa haudalle. Isä puhui toisten aikuisten kanssa siitä, kun ”poijat” jäivät sinne jonnekin. Ihmettelin aina, kun katseltiin rivissä olevia kiviä ja niissä olevia tekstejä ”Tali”, ”Juustila”, ”Kivennapa”, ketä ne pojat olivat ja mitä tekemistä niillä oli näiden kivien kanssa. Nyt sen ymmärrän: sodasta oli vain kymmenen vuotta; siellä oli oikeasti nuoria poikia; jonkun veljiä, serkkuja, koulukavereita.”

Sankaripatsas paljastettiin 1957 ja sitten Karjalaan jääneiden muistokivi.

Sunnuntaisin kirkonmenojen jälkeen kirkossa pidettiin pyhäkoulua. Osallistumisesta sai aina joko tähden, kukan tai lampaan, joka liimattiin pahviseen pyhäkoulutauluun, joka esitti Jeesusta hyvänä paimena. Vähän maallisestikin taisi ajatus kulkea, mutta lampaan saaminen oli kyllä parempaa kuin tähtien. Kotileipomoa hautausmaan takana piti Martta Tiainen. Se oli sellainen paikka, joka jäi tuoksunsa takia

Pyhäkoululapset ja opettajat.

mieleen. Ihana vastapaistettujen leivonnaisten tuoksu leijaili vastaan ja viihtyisän korihuonekaluin sisustetun lasikuistin jatkona oli myymälä ja tosi kuuma leipomon puoli. Kotileipomon Martan possut olivat pistämätön uimakouluväes.

Jukola

Jukolassa pidettiin juhlia ja näytettiin elokuvia. Jo tuoksu hämärässä eteisessä oli jännittävä. Lippuluukku, naulakko ja sitten saliin. Jukola oli sisustettu rimapaneelilla, se oli hieno.

Viisikymmentäluvun alkupuolella oli vilkasta näyttämötoimintaa. Keskisuomalainenkin huomioi. Ja mieskuoro lauloi, tässä vaiheessa Jorma Tolosen johdolla.

M-K: ”Isä pyöritti Jukolassa elokuvia Tuiskun piikkiin, niistä muistan ainakin Sissi-elokuvat ja Pekan ja Pätjän.”

Fiinimmissä juhlissa näyttää olleen kahvitarjoilu, rovasti on ollut hyvä ja aloittanut. (Nämä juhlat ovat varmaan sankaripatsaan paljastustilaisuuden jälkeen.)

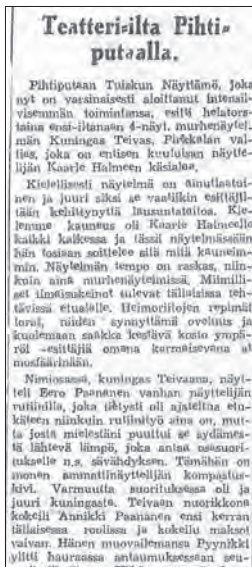
Alemmassa kuvassa tarjoilun hoitaneet: seitsemäs vasemmalta on Hilda Blomqvist, joka ison kuparipannunsa kanssa ehti myös tänne. Hilda Blomqvist asui Jukolan vieressä olevassa punaisessa talossa.

M-K: ”Näyttää, että olen liittynyt V- ja U-seura Pihtiputaan Tuiskuun n. 1 vuotiaana, Veikko Eliala on ollut tehokas jäsenhankkija.”

Pikkujouluissa 1958 seurat ovat yhdistäneet voimansa.

Jukolassa oli myös putka.

Jukolan takana on vanhimäki. Tänne asti opittiin tulemaan, kun koulu oli siinä vieressä. Vankimäessä oli huikeita mäkiä: Kumpulaisesta päin ensimmäinen oli tosi jyrkkä, sitten keskimäiset olivat hurjia, mutta siedettäviä ja paloaseman puoleinen lelli. Meillä oli paperisäkit, jotka oli täytetty heinillä (mistähän ne heinät oli kotoisin?) tai vaneripalat.

Koulu

Koulu oli vanhan tien varrella paloasemasta eteenpäin Kuoppalaa vastapäätä. Sitä sanottiin Rukoushuoneeksi. Sitä se olikin, esikoislaestadiolaisten rukoushuone, joka toimi arkisin meidän luokan kouluna ;

lapsia oli paljon eivätkä enää varsinaiset koulut, entiset iso "yläkoulu" ja pienempi "alakoulu" riittäneet. Koulua pidettiin myös Jukolassa ja kunnantoimistolla ennen kuin uusi koulu valmistui.

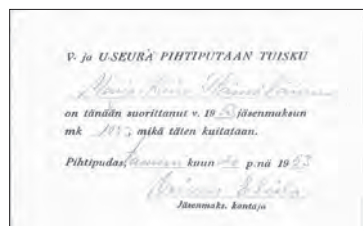
Siellä oli johtajaopettajana Lauri Tolonen, joka myös hoiti uutta kirjastoa koulun siivessä. Kirjaston ikkunassa oli täytettynä – ilmeisesti laittomasti ammuttu? – joutsen, jota käytiin kesävieraidenkin kanssa ihmetelemässä.

Opettajana rukoushuoneella meillä oli Taimi Sutinen, joka oli jämäkkä, mutta huumorintajuinen opettaja. Opetustavat olivat aika nykyaikaisia, oli luokan yhteistä tuntia lauantaina, hän vei meidät kotinsa Niinikankaan (siinä Tuiskun kioskin takana) pihaan pelaamaan palloa (koululla ei ollut pihaa minkäänlaisiin urheiluharrastuksiin) ja kuunteluoppilaita sai tuoda. Squaw Valleyn olympialaisten aikaan opettaja pyysi leikkaamaan lehdestä urheilu-uutisia ja sitten tehtiin seinälle ajantasaista taulua olympialaisista. Ja kun rata valmistui, tehtiin luokkaretki Häyhtiölle! Junassa oli muitakin matkustajia ja opettajan pyynnöstä me laulaa lurautettiin heille.

M-K: "Teiän Liisahan oli kuunteluoppilaana ja lauloi opettajan pyynnöstä. Laulu oli "Musta Saara" ja Liisa lauloi sen tosi tunteella."

U: "Sehän oli Liisan bravuuri. Liisa lauloi sen myös yksissä hautajaisissa ja kuulijat liikuttuivat syvästi."

M-K: "Se oli mahdollista aikana, jolloin Laku-Pek-

kaa ja neekerinsuukkoja ei oltu vielä kielletty.”

Koulun piha oli pieni, siinä oli iso mänty, jonka juurien sisälle me (tytöt) tehtiin leikkejä. Tyttöjen leikkejä koululla ja muutenkin olivat peili, tyhmä kuningas ja valokuvaaja. Pihalla oli ulkokuusi ja siellä käymiseen liittyi aina se riski, että pojat kurkkivat huussin takana – tai ainakin näin otaksuttiin.

U: ”Tykkäsin laulaa iskelmiä ja lauloin kerran huussissa sitä ”...lähtöpässit mä annan sulle, menen muita narraamaan...” ja joku rälli opettajalle. Opettaja sitten nuhteli, pakko kai sen oli, kun iskelmiä laulettiin ja joku kerran rälli.”

Koululla ei ollut muita luokkia, ruoka laitettiin yläkerrassa ja se oli aina lusikkaruokaa. Koululaukuissa meillä oli maitopullot (jotka tietysti falskasivat ja jättivät laukkuun unohtumattoman hajun) ja voileivät. Koska koululla ei ollut opettajanhuonetta eikä muita

aikuisia, opettaja kävi jollakin välitunnilla kahvilla Kuoppalassa Martta Tiaisen luona. Kuoppalassa oli myös bernhardilaiskoira Jeri, joka joskus karkasi ja kun joku näki ikkunasta ja hihkaisi ”Kuoppalan Jeri on irti”, koko porukka lähti takaa-ajoon paljon lupia kyselemättä.

Aprillipäivänä – ensimmäisellä tai toisella luokalla, ne me siellä rukoushuoneella oltiin – kerrottiin opettajalle, että Kuoppalan tati pyysi käymään. Opettaja lähti menemään ulos ja sitten huudettiin kaikki: ”Aprillia!”. Varmaan hän ei arvannut etukäteen!

Annu (Varha) asui koulun vieressä ”uudella” postilla. Yhtenä aamuna Annua ei näkynyt koulussa ja Taimi sanoi rauhallisesti, että menkää joku herättämään Anna-Leena. No, eihän siinä nukkumisesta ollut kyse, ne olivat Paloniemen Tuulan kanssa unohtuneet leikkimään paperinukeilla.

M-K: ”Mulla oli äiti töissä ja mummo laittoi usein letit. Ne oli niin kireällä, että silmät oli vinossa, mutta pysyivät koko päivän. Jos en ehtinyt aamulla mummolaan ja isä laittoi letit, ne irtosivat ennen kuin koulupäivä oli lopussa ja opettaja joutui korjaamaan. Taimi lähettikin kerran kotiin terveisiä, että isäsi veisi sinut parturiin, kun ei tukka pysy kiinni.”

Muistokirjaan opettaja kirjoitti meille :

Kevään kukkasen lailla puhdasna kukoista!
Talven kuusosen lailla raitis ja vihanta!
Enkel ylhäällä taivaassa silmänsä puolees kääntää.
Etkö kuule sieltä hellää, kuiskaavaista ääntä?
Joudu enkeli armas, oi tule luoksemme!
Maailman sumu-yössä kuultemme ääntelet!
Meidät taivaaseen saattele!
Tule ohjailemaan!
Edest’ oikean ja hyvän neuvo taistelemaan!

Kylällä oli neljä suurta naisopettajapersoonaa: Taimi Sutinen, Martta Raasakka (M-K: joka oli opettanut jo isääni, kun hän oli alakoulussa!), Taimi Kempainen ja Kaisa Lehtinen.

Martta Raasakka kirjoitti muistokirjaan seuraavana vuonna näin:

Sä lapsonen pieni, sä kiehkurahaps’.
Sä keväinen kukka, sä Jumalan laps’.

Oo aina, vaik' kevähäs' ohikin on.
Oo Luojas laps' kuin nyt viaton!

Kaiken kaikkiaan muistokirjassa on vahvasti elämän-ohjeluonteisia muistoja, jonkun verran pelotellaan maailman synkkyydellä ja toisaalta on iloisia "ole aina iloisella päällä niin kuin kissa liukkaalla jäällä"-tyyppisiä värsyjiä. Ala-Karjulan Kyllikin muistovärsy tiivistää hyvin:

Vuodet vierii muistot haihtuu
kaunis kesä syksyyn vaihtuu.
Lapsuus ajan kauniit muistot
unhoitu ei milloinkaan.

Silloin, kun me koulu aloitettiin, oli jo valmistunut Asematie. Se vei asemalle. Junaradan tulo oli iso asia.

M-K: "Kun olin pieni, meillä oli isän kanssa tapana kävellä sunnuntaiaamuna kylällä. Usein tavattiin Manda Siekkinen, joka oli sydämellinen ihminen. Tässä kuvassa kävelyreissu on ulottunut katsomaan rakenteilla olevaa rataa. Ohtolan Heikki Maijan kanssa on samalla reissulla." Sitten junarata tuli. Ja juna.

Asemalle asti ja siitä ohikin Hiekan rantaan laajeni alue, kun opittiin kunnolla ajamaan pyörällä ja uimaan. Kierrettiin ylikäytävän tietä ja sitten oikaistiin Kivivuorien talojen ohi. Koska kyseessä oli metsäpolku, ajan kanssa opittiin tuntemaan joka koholla oleva juuri tai paha paikka, jossa piti ajaa seisaaltaan. Nytemmin ajatellen loistavia suorituksia, koska ei tule mieleen, että olisi koskaan kaaduttu. Tai ei vain tule mieleen...

U: "Ei kaaduttu."

Pääkkölän perään tutustuttiin, koska siellä asuivat luokkakaverit Kirsti Jokinen, Eija Peuhkurinen ja Merja Koljonen. Samoilla reissuilla käytiin Pääkkölässä, joka oli Eijan ja Merjan mummola.

Jos tultiin koulusta kotiin asematietä pitkin, jäi Katri Koljosen talon vieressä olevan vanhan riihen luokse pieni kuivahtamassa oleva lampi ja oja, jossa oli hirveästi sammakonkutua. Sitäpä sitten kerättiin purkkiin.

Muuten tien ympärillä avautuivat pellot.

U: "Meitä vinosti vastapäätä oli Nurmivaaran Parturi-Kampaamo ja sitten Lastenaitta, Yrjö ja Sylvi Hämäläisen kauppa. Vaatepuoli oli korkeammassa osassa ja kenkäkauppa matalammassa siivessä.

Lastenaitan lapset olivat rohkeita, vaikka olivat nuorempia, ne uskalsivat kiivetä niiden katolle istuskelemaan."

Varsinkin iltaisin katseltiin näyteikkunoita ("lä-

hetääkö katteleen näyteikkunoita?") ja joka ikkunan kohdalla kysyttiin toisiltamme: "minkä tavaran valitsisit, jos sais ottaa vain yhen?". Lastenaitan ikkunassa oli ihanien vaatteiden lisäksi muutakin katsottavaa: pulska Junnu-kissa valitsi yleensä sopivan paikan näyteikkunasta ja köllötteli siellä päivän. Vesterisen ikkunat olivat myös katsomisen arvoisia, Kauppa-yhtiön ja Osulan jouluikkunoista puhumattakaan.

U: "Kun asematie valmistui, ostivat vanhempani turpealaisilta tontin, jolle rakennettiin koti ja liike. Kuvaamo oli auki kaikkina arkipäivinä ja lisäksi rip-

pipyhinä tai hääkuvauksissa ja hautajaisissa myös sunnuntaisin. Isä kävi lisäksi kuvaamassa kirkossa ja kodeissa.”

M-K: ”Silloin ei alttari täyttynyt edes takaisin kulkevista amatöörikuvajista niin kuin nyt!”

U: ”Isälle oli kunnia-asia liikkua tilaisuuksissa niin, että kuvaus ei häirinnyt toimituksen kulkua.

Päivisin äiti hoiti kauppaa ja isä oli kuvausten lisäksi ”pimmeessä kopissa”, silloin sitä ei saanut häiritä! Kesäisin se oli pimmeessä kopissa yötkin, kun ihmiset valokuvasivat kesällä niin paljon.”

M-K: ”Joskus se kuitenkin ehti pelaamaan kaupanteon välissä shakkia Saarisen Villen kanssa, koska

muistan, että silloin, jos tulit teille, Saarisen Ville joka kerta kysyi minulta, kenenkäs poikia sinä olet ja joka kerta menin helppoon ja aloin selittää, että minä olen tyttö.”

U: ”Jos lauantaihin yhteen mennessä ei ollut tilauksia, niin silloin me lähdettiin reissuun, usein sukulaisiin Pohjanmaalle.”

Muutamana talvena Savinaisen Aaro teki valokuvaamon takapihalle jäädytetyn liukumäen, jossa oli

lopussa huima kaarros, joka antoi vielä vauhdit takaisin päin. Lähiseudun lapsilla oli etuoikeus tähän mäkeen, kauempaakin oli yrittelijöitä.

Kerho

Leikkien ja ajan vieton ydin meillä oli kerho. Se oli Turpeelanrannan lasten itse organisoima kerho, johon kuului rannalla asuvien lisäksi niitä, joiden mummola oli rannalla tai niitä, joiden kodit olivat lähistöllä. Tarpeen mukaan aktiviteetteihin osallistui satunnaisia kävijöitä tai kesävieraita, mutta itse perustoiminta oli kerholaisten omaa. Puheenjohtajana oli Turpeelan Topi, koska hän oli vanhin ja sihteeri-taloudenhoitajana Kotipellon Kaarina, hänkin niin vanha, että osasi ainakin

Ulla ja Liisa mäessä.

kunnolla laskea ja kirjoittaa. Me olimme varsinaisista kerholaistista nuorimpia. Kerhon toimintaa Kaarina rahoitti mm. myymällä meille kotoaan hankkimiaan sokeripaloja. Kilpailuiden ja retkien sponsoreina olivat ainakin Kauppayhtiö ja Kirjakauppa.

Kerhon perustoimintaa oli kerhon kokousten lisäksi kaikenlainen hyörintä Turpeelanrannan talojen pihilla: olimme piilosilla, kymmentä tikkua, vähän isompina eksytystä ja taskulamppupiioloa. Myös kisojen hautajaisia järjestettiin tarpeen mukaan. Kerhon pikkujoulun, jossa vanhemmatkin olivat mukana, avasi puheenjohtaja juhlapuheella: ”Hyvät herrat ja naiset, te siksontiaiset...”

Tämän sivun kuvissa otoksia kerhon kesäkisoista: Sitalan kesävieras Olli Ojala tarkastelee Turkan Tapanin (tiikeriuikkareissa) ja Kivivuoren Erkin kanssa,

leikityn porukalla ”rump-rump-rullaa, reka-reka-rellaa”... ”joka tulee viimeiseksi ompi kuolema!”

Ja viimeinen pari uunista ulos.

Syksymmällä opeteltiin myös laittamaan gourmet-ruokaa: perunat pellolla nuotiossa ovat tosi hyviä!

Tämä oli ranta, jota pitkin viiletettiin, mutta paljon touhusta tapahtui myös talojen pihoissa. Jälkeen päin ajatellen oli hienoa, että ihmiset, jotka olivat jo kasvattaneet omat lapsensa, jaksoivat kestää vaihtelevan lapsilauman

touhuja liitereissään ja ladoissaan. Turpeelan emäntä Hildakin kärsivällisesti kesti jatkuvan läpjuoksun pihallaan. ”Tuprii” kaikui pihapiirissä tiuhaan.

U: ”Paitsi silloin yhden kerran, muistatko..?”

M-K: ”Kun kuljettiin jonossa – ilmeisesti eksytystä – Turpeelan kujan spireapensasaidan viertä ja jaloista kuului tasainen rapina. Ne olivat Hildan kurkkumaan lasit. Silloin tuli kysymykseen ”nyt kun lähete, niin kerkeätte”. Vanhemmatkin esittivät anteeksipyynnön. Turpeelanranta päättyi siltaan. Sillan pielessä oli Siltala ja sen yläpuolella (kuvassa vasemmalla näkyvä vaalea rakennus) Säästöpankki.

Siltalassa oli ennen Kansallipankille siirtymistä kirjakauppa, jyrkkä alamäki vei sinne sillan pielestä. Siltalassa asui ”Aini-neiti”, kirjakauppias Aino Ahrnberg, joka tunnetusti oli myös hyvä leipoja ja teki ehdottomasti kylän parhaat pikkuleivät, erityisesti ässät. Taksiasema sijaitsi asematien risteyksessä. Kuvassa näkyy mm. Olavi Hjelmroosin upea vaaleanpunavalkoinen

Chevrolet. Samalla pellolla oli joskus kesäisin herätystelttoja ja joskus tivoli, jonka

kun Heinosen Seppo hyppää pituutta, alhaalla vasemmalla tuolloin vielä keihäänheittäjälupaus Erkki Kivivuori vastaan ottaa palkintoa ja ylhäällä oikealla osallistujat palkintoiheen yhteiskuvassa. Pekka Turkka on niin pieni, että ei ole ilmeisesti osallistunut. Kohdalla, jossa kuva otettiin, on nyt Kotikunta. Keskimäinen kuva on kerhon kesäretkeltä saareen. Kuvauksessa asetuttiin pituusjärjestykseen.

Ylhäällä vasemmalla hiihtokilpailujen osallistujakuva, mukana myös toimitsijoita ja yleisöä, jota näyttää tulleen kauempaakin, ainakin Irene ja Pauli Hämäläinen sekä Urho Launonen ovat kauempaa. Kisat ovat olleet sunnuntaina ja huomio kiinnittyy yleisön tyylikkääseen pukeutumiseen, ulsterit ja hatut. Niin kesällä kuin talvella oli tuohon aikaan tapana pukeutua pyhänä eri lailla kuin arkena.

Koko touhu kesäisin uimareissuineen oli omatoimista puuhaa: aikuiset tekivät töitään. Vaikka tuntui, että kukaan ei meitä seurannut eikä vahtinut, saat- taan tosi asiassa olla niin, että kaikki aikuiset seurasivat sivusilmällä myös muiden kuin omien lastensa touhuja. Toisaalta pelin henki oli se, että itsestä ja toisista pidetään huolta; uimaan syvemmälle menivät vain ne, jotka osasivat uida ja pienemmät polskivat uimarensa kanssa laiturin vieressä. Jokapäiväinen uinti kuului joka tapauksessa ohjelmaan.

M-K: ”Mummolan pihassa nurmikolla muistan

porukka toi jännitystä kesään.

Suuri kaksikerroksinen talo on Mikkola, jossa asui mm. opettaja Taimi Kemppainen perheineen. Talon yläkerrassa oli myös asutustoimisto. Tien toisella puolella vanha Osuuskassan talo. Kuvassa Suomenselän rakennusta Mikkolan alapuolella puretaan parhaillaan.

Sitalaa vastapäätä sillan toisessa pielessä oli puhelinkekus. Kun palopilli soi (jos palo oli kirkolla, se soi neljää kertaa, jos taas muualla, se soi kolme kertaa), soitettiin tai parhaassa tapauksessa juostiin porukalla keskukseen kysymään, missä paloi. Ikään kuin tämä tieto meillä olisi paljonkin auttanut, mut-

ta touhu kuului asiaan. Keskuksenhoitajat eivät siitä tykänneet eivätkä kai vanhemmatkaan.

Sillan pielessä keskuksen vieressä oli muuntaja ja

sen vieressä pyykkiranta ja pyykkitupa. Mekin kouluikäisinä pestiin siellä mattoja täyttää häkää ja huuhdottiin ne uimalla virrassa.

Joki

Joki ja silta hallitsivat maisemaa. Aikanaan silta on ollut eri paikassa. Tenhusen talo oli jo silloin paikallaan. Ja on vieläkin.

Olemme kivisillalla.

Kävelylenkki on tehty, monennenko kerran? Ja taas seuraavalla kerralla: muistatko, kun...?

Ulla ja Makero

Valitettavasti kaikkia työhön liittyviä kuvia ei ole voitu ottaa vuosikirjaan mukaan,

Elämää ja ihmisiä 50 ja 60-luvun Pirttimaanperällä

Raija Nyberg

“...sitä saa olla kiitollinen ku pieru vielä vappaasti kulukkee...”

Olttiin pottua nostamassa Rajakankaan mailla, kylän kakarat ja mummut ja muu joutoväki. Oisko-hanne ollu Martin peltoja vai olivatko vuokralla jollaki, Iita-mummu ainaki oli kuollu jo aikkaa sitte ja vanaha puoli purettu. Me ruukattiin kulukia talosta talloon tarppeen mukkaan niettä kaikki sai pottusa talaveksi kellarriin. Samalla lailla puittiin vilijat yhteisvoimin. Rysky oli yhtteinen ja se ölijymoottori

joka ryskyä pyöritti ennenku sähköt vejettiin kylälle. Niitä konneita oli mukava seurata, varsinkissen ryskyn käynttiinpano oli jännää, se mitenne remmit ja rattaat ja muut vekottimet lähti liikkeelle. Ja se ääni, miten ahanneesti se ryskyn kita nielasi vilijat; siinä saatto syöttäjältä mennä sormet jos ei ollu varullasa. Me lapset kyllä usseimmiten jouvuttiin ruumenmuoriksi niiettei siitä ollu vaaraa. Vilijan seippäällepäno se oli raskasta hommaa, palijo raskaampaa ku heinänteko. Saatto olla helteinen syyskuun päivä

ku tulttiin koulusta ja suoraa piti mennä ohoraa seivästään. Vieläki käsivarsissa tunttuu se tärräys ku rautakankia hakkas kovvaan savisseen maahan (kangella tehtiin seippäille reijät).

Vai nyt olttiin pottua nostamassa Rajakankaalla. Multa tuoksu ja hevosien vetämä aurakone huiskautti heliänkeltaset mukulat suihkuna pellolle. Se kuva oli ku jostaki kuulluisasta ölijyvärimaallauksesta. Minäki yritin tallenttaa sen paperille ekaluokalla ku opettaja käski piirtää syystöistä taulun. Piirrin vieruskaverillekki hevosien ku sei osannu, ja se sitte autto minua seuraavalla tunnilla laskennossa ku minä en siitä mittään ymmärtäny, pistin vain summassa numeroita peräkkäin.

Niin sielä pellolla:Yksi murnmuista kyykki siinä mejän eessä pitkän hammeesa kaas ja päästi yhtäkkiä ison pierun! Me katottiin toisiihin että miten se nui ihmisten ilimmoilla. No, se mummu huomassen ja sano että se oo kuulkaa lapset niittä sitä saa olla kiitollinen ku pieru vielä vappaasti kulukkee. Meitä nauratti vähä vaikkei me oikein ymmärretty mitä se tarkotti ku meillä ei pierujen kaas ongelmia ollu ja pi-jättääkki osattiin. Vai mukava mummu se oli niinku yllesäkki mummut mejän perällä; kettää ei tarvinu pelätä. Joitaki Huituperän mummuja vierastettiin ku ne oli niin uskovaisia. Ne kuluki mustissa vaatteissa ja niijen silimät näki mejän läpi.Pirttimaanperä oli Jumalan seläntakana vai kyllä meki silti tiijettiin mitä synty oli!

Mummuja oli ennesvanahhaan palijo

Kivelän Liisa-mummun muistan kyllä vain vainajana ku se makasi arkussa kartanolla omissa hautajaisissa. Sitä sai käyvä läheltä kahtomassa ja se oli pieni ja nätti ja kalapia ku vahanukke siinä kaiken kesäviheriän keskellä. Seuraava mummu oli sitte Hautalassa. Hautalan tupa oli hämärä ja sielä oli semmonen vanhanaikanen hällä johon puut syötettiin sivusta ja jossa oli renkkaita erikokosia patoja ja pannuja varte. Lita istu aina samassa paikassa hällävieressä huivi päässä ja hymmyili ystävällisesti niinku peikkoäiti. Meillekki pikkuväjelle se tarijosi kahavit ja sokerikorppuja tai mitä ny sattu nisunpuolta olemmaan. Iita oli kuulluisa siinä että se tykkäs kannoista niin pa-

lijo että sille viettiin tai se kävi hakemassa kanat jotka oli tapettu tai ite kuollu. Se laitto ruokkaa niistä ku kukkaammu ei kanallihhaa osannu arvosttaa. Lita oli siitäki erikoinen että sillä oli selevvää rahhaa josta melekkeen kaikilla siihen aikaan oli puute. Joku oli joutunu ottamaan litalta lainnaa ja mitellie venyny takasimmaksu ku lita oli kahtonu akkunasta nähesaan velallisesa tiellä pyörän päällä ja sanonu:”Siinä näläkkä polokkee ja velekkä pyörrii!”

Nevalan mummu

Minun oma mummu, isän äiti, asu mejän lähimässä naapuritalossa Nevalassa. Ukko kuoli ku minä olin pieni eikä mulle oo jääny siitä minkkäällaista mielikuvvaa. Mummu asu talua kolomen nuorimman poikasa kaas, ja Lahja, toinen minun issoista siskkoista muutti sinne nuorena piikommaan. Mummu oli toiminu kylän lapsenpäästäjänä ennenku Nivalan sairraallaan saatiin synnytysosasto. Vielä -49 se oli auttanu minun serkkupojan maailimmaan. Sillon kyllä taisi laitos (niinku sitä nimitettiin) jo olla ole-massa vai serkkupojalla oli ollu niin kiire etteivät ois hevoskyytillä kirkonkylälle synnyttämää ehtiny. Minä synnyn sitte seuraavana vuonna sillä uuvella laitoksella. Oli ollu sunnuntaipäivä ja kova syväntalaven pakkanen ku olivat hevosella ajanneet sen 10 kilometrin matkan, isä ja äiti. Se huone johon äiti oli joutunu oli ollu aivan täynnä. Yhelle vauvalle oli vielä pappi ollu antamassa hätäkastetta. Äitin oli ol-lu hirviävvaikia olla ku minä olisin halunnu justtiin tulla eikä äiti voinu kellekkää siitä sanua ku oli se pappiki samassa huonneessa. Äiti oli vetäny peiton korviin ja purru huulta ja yrittäny työntää minua takasi. Se hätäkastteen saanu tyttö kyllä ellää vieläki, ja lapsuuvessa sen koti oli yksi niistä kyläpaikkois-ta joissa käytiin ahkerraan kylässä. Sen talon nimi oli Vinola ja se oli Pihilajaperällä. Kesäaikaan sinne menttiin jalakasin suoraa mehtän poikki ja talavel-la hevoskyytillä. Tätä Ritvua, joka sai hätäkastteen, minä ihhailin ja kajehinki ku sillä oli niin ihana luon-nonkihara tukka. Vai en kajehtinu sitte ennää ku sen Ritvan isä kuoli. Sen pää litisty sen oman rattorin kippilavan alle. Me olttiin tietysti hautajaisissa. Yllesäkki kulettiin palijo hautajaisissa ja seurossa. Meille

kaneksille ne oli siitä mukavia tllaisuuksia että saat-
tiin syyvä ja juuva mahat täyteen.

Nevalan mummun kaas käyttiin seurossa joskus kauempanaki. Ainaki Reisjärvellä käyttiin linija-au-
tokyytillä kesähelteellä ja siitä kyytistä jäi mieleen
ku mahanpohjassa tuntu mäjet. Niistäki seurroista
muistavvain että oli kuuma, ja ne syömiset ja juomi-
set. Kaissoli niin yksinkertasta se kotiruoka että oli
aina näläkä ja kaikki erilainen maistu paremmalle.
Mummu oli hyvä ihminen. Se oli aina vähempiosas-
ten puolella. Se oli synnyttäny yheksän omaa lasta,
joista seittemän oli elossa, ja hoitanu vielä lasten-
lapsiasakki, semmosia joitten äiti oli kuollu. Minun
isojen siskojen äiti oli kuollu heti nuoremman tytön
syntymän jälälkeen. Lahja kastettiin Lahjaksi äiti-
sä mukkaan. Lilja oli ristitty mummun kaimaksi. La-
pin talosta Ahtteelta pyyvettiin Taimi-niminen tyttö
mummulle avuksi lapsia hoitamaan. Lilijaki oli
vasta vuojen niettä oikiasttaan vauvoja oli kaksi. Tai-
mi sai hyvää harjotusta ja hakeutu myöhemmin
sairaanhoitoalalle. Sitte ku isä tapasi äitin ja ne meni
naimisiin ja perusti kojn, tytöt sai muuttaa sinne.

Isänpuolelta minun ainuan tätin tyttö oli ussein
mummulassa. Tätillä oli mielentervveysongelmia ja
se oli itekki Nevalassa välillä pitkiä aikoja vaikka oli
jo naimisissa. Minä olin vähä katteellinen serkkuty-
tölle ku huomasin että mummu siitä enempi tykkäs.
Eihän sitä sillon ymmärtäny että mummu huolehti
Marjatasta enempi siksi ku sen äiti oli sairas. Vaikka
puolustihan se meitäki, sisko-Riittaa ja minua ku se-
täpojat meitä kiusotteli. Me käyttiin Riitan kaas us-
sein Nevalassa saunassa ku kotona ei talavisaikkaan
joka lauvantai saunattu. Niinne setät saatto naurraa
seuraavana päivänä että taisi olla kylmä sauna ku
oravannahat oli jäätyny lautteille. Se tuntu pahalle
ku oltiin herkässä iässä kumpiki. Oli vähä vaikia kas-
vua ja varttua siinä ympäristössä ku kylätiellä kävel-
lessäki saatto saaha huommutuksia. Millon oli perse
levenny millon tissit ruvennu kasvammaan. Isäki
saatto käyttää karkkeita sanoja ku herätteli meitä le-
hemiä viemmään aamulla. Eihän niistä ois tarttenu
välittää vai mulla se meni siihen että rupesin häpiäm-
mään omaa ihtiäni.

Valosiaki muistoja on...

niinku lentopalloillat Nevalan lammashaassa. Sillon
olttiin tasavertasia niin tytöt ja pojat ku miehet ja
naisetki. Pelattiin vain ja pijettiin hauskkaa. Urhhei-
lu muutenki piristi. Nuorin setä piti meille kaneksille
juoksukilippailuja riihitiellä. Sillä oli oikia ajanotto-
kelloki ja oiskohan antanu palakinnot parraimmille.
Lampelan tytöt oli semmosia sutjakoita ja nopiakint-
tusia, ei niille pärijänny. Keskimäinen setä oli nuo-
rempana harijottanu korkkeushyppyä piirimstar-
ruustasolla. Vieläki Nevalassa oli ne hyppytelinneet
kartanolla. Ja Lahja harrasti kaikellaista urhheilua
kuulantyönnöstä ja kilipapyörräilystä hiihttoon. Hii-
hosta tuliki sitte sen päälaji ja se pärijäs nii hyvin että
oli yhtteen aikaan Suomen parraita. Minä ruukasin
lähtiä semmukkaan lenkille ja siltä minä opinki hy-
vän hiihtotyylin josta on ollu palijo hyötyä. Lahjjaa
minä saan kiittää (tai syyttää) siitä että liikkumisesta
tuli tarve!

Mina en halunnu ennää olla tyttö!

Pihilajaperällä oli toinenki perhe jonka kaas käyttiin
vuorotellen kylässä. Isä ja se Särkkälän Uno oli ollu
sojassa ja haavottunu kumpiki. Niillä riitti juttua ku
vauhtiin pääsivät. Ussein se Uno tuli kyllä yksinki
meille. Se oli mielluinen vieras ku se oli aina nau-
russasuin ja hyväntuulinen vaikka sillä oli puujalaka.
Särkkälän perhheeseen kuulu seittemän poikkaa ja
meillä oli kuus tyttöä ja vain yksi poika (Pekka synty
sitte myöhemmin). Joskus ne aivan vakavissaan puhu-
– ainaki meistä tuntu siltä – että tehään vaihtokau-
pat; viijjään meiltä tyttöjä sinne ja tuuvaan poikia
tilalle!

Tytöistä puhheenollen kylällä kuluki semmonen
vitsi vai miksi sitä nyt sanos että Koivumaassa – se
oli mejän talon nimi – on niin palijo tyttöjä että
v---- kohalla haissee! (vieläkkään en saata kirjottaa
tai lausua sitä sanna). Minä en halunnu ennää olla
tyttö! enkä varsinkkaan tulla naiseksi ku sitä naisen-
kuvaa aina pilikattiin. Leikkautin pitkät lettini pois,
rupesin käyttämään välijä vaateteita ja tekemmään
enempi miesten töitä. Nevalan mummu anto joskus
nitron kielen alle ku oikkein ahisti ja yhessä ihime-
teltiin ku rupes helepottaan.

Hilima, Viira, Hilta ja Hilima

Nevalan mummun sisko Hilima asu Lampelassa Laasesa kaas. Hilima poltteli piippua ja haisi kaafvärkille. En tiä mihin vaivvaan se sitä kaafvärkkiä käytti vai aina sillä oli pikku pullo vyölinän taskussa. Melekeen kaikki mummut ennen oli pyörreitä ja pehmeitä, ja ku ne nauro, hamppaatonta naurua, niijen mahat hytky jännästi. Vai Hilima oli laiha ja semmonen sukkelan olonen. Laiha oli Laasen siskoki, Viira, joka asu Huituperällä Kulumalassa pienessä vinttikamarissa. Viira oli elättänyt ihtesä hierojana niettä lujat näpit sillä täyty olla vaikka oliko pikkunen ja hintelä. Kulumalan vinttikamari ei ollu meille oikein luonnollinen kyläpaikka vai käyttiin me joskus sielä kuitenkin. Viira saatto tulla aukasseen ovia yöpaita päällä ja yöletinauha päässä ja pyyvella antteeksi ku oli niin saamaton. ”Vaikku kaikki pittää yksin tehä”, se selitti. Viiran poika asu Ahtteella ja oli siitä erikoinen että omisti kameran. Varmmaan suurin osa siihenaiikkaan otettuista valokuvista sillä seuvulla on sen Viiran Taunon ottamia. Sen oli pitänyt tulla minun isän ja äitinki häihin valokuvvaajaksi vai jostaki syystä se ei ollutkaan tullu ja niin niistä häistä ei oo yhttää kuvvaa jääny muistoksi. Hääpari oli yrittäny vielä seuraavana päivänä mennä Taunon asunnolle häävaatteet päällä vai tämä ei ollu ollu kotona ja niin se kuvvaaminen oli sitte jääny.

Toinen mummu jonka kaas muistan tuosta piipunpolttamisesta oli Mäjen Hilta. Hilta oli pikkunen ja puhu isolla äänellä ku sen Tuomas kuuli huonosti. Se puhu isosti meillekki, se oli jääny päälle se ääni, ja nauru sillä oli herkässä. Mäjessä nyt ei käyty kovin palijo muuten ku postinjakoreissulla. Posti piti vuoroviikon hakia maantienvaresta Huituperän Anttilasta, vai se oli meille mielluista hommaa. Joskus sielä postihyllyllä oli pieniä hammastahanaputkia joita Pepsotentti oli mainosmielessä lähettäny. No, me otettiin ne ja syöttiin jo mennessä makiaisena ku ei sitä hyvää niin kovin usein saanu eikä meillä mitään hammasharijoja ollu.

Viimmesessä Pirttimaantien talossa Hietikolla asu Helemi pienessä punasessa piparkakkutalossa. Miten heleppo on kelata Helemi muistista siihen mökkisä ovelle tiirraamaan että kuka sieltä nyt tullee! Sen

paksulinssiset silimälasit kutisti silimät pikkiriikkisen pieniksi, miten niillä ois voinu kettää tuntiakkaan! Kesäsin Helemi kuluki paimentamassa ainuvvaa lehemmääs tienpientarreilla ku sen laivummaa ei riittäny. Helemillä oli ollu kova elämä se oli ollu piikkomassa muillaki paikkakunnilla, ja kaksi sen lapsista oli kuollu aivokalavontulehukseen. Yhtenä aamuna vähä ennen Joulua se tuli aikasin aamulla meille kolluuttelemaan ku sen mies oli yöllä kuollu. Se oli maannu sen kuolleen miehesä vieressä ja oottanu aamua että sais lähtiä hakemaan apua. Kyllä sillon kävi niin Helemiä sääliksi ku oli Joulutulossa ja kaikki.

Vainiomppään Hilimanki mies kuoli aikasin; minä en etes muista sitä Jannea. Hilima jatko elämistä tyttösä perhheen kaas. Sitte yhtäkkiä tytön perhe päätti muuttaa Etelä-Suommeen ja Hiliman piti muuttaa perässä ku Vainiomppää myytiin. Josaki välissä Hilima asu kyllä Viiran kaas Kulumalan vintillä, oisko se ollu ennen tuota etellään muuttua. Minä olin kovasti kiintyny Hiliman työntyttöön jolla oli valakoset enkelinkiharat. Pijin sitä vissiin parraana ystävänä ku olin ristiny kaikki äppiniki (nukkeni) Raunin kolomen etunimen mukkaan. Vai sinne katosi Rauni etellään eikä nähty millonkkaan enää. Hilima muutti kyllä takasi Nivallaan ja vietti viimmeset vuotesa kirkolla vanahusten talossa (minä olin sillon jo muuttanu Ruohittiin). Hilima, Helemi ja Rajakankkaan Iita oli muuten sisaruksia.

Raitakankkaan mummu

Muita mummuja ”katukuvassa” oli Hilarin mummu Maliskylältä. Se oli minun serkkupoikien mummu ja se kävi usein tyttäriesä perhheijen tykönä Viertolasassa ja Peltosaarella. Mummun selekä oli menny aivan koukkuun vai ei se näyttäny sitä haittaavan: se oli aina hyväntuulisen ja ystävällisen näkönen.

Ja minun oma mummu, äitinäiti, Maliskylän Raitakankkaalta, tulla tupsahti tuontuostaki potkukelele talavisaikkaan. Se tuntu mukavalta ja kotoselta vaikka tiijettiinki että rnummu pistäs meijät töihin ku huommais että me laiskotelttiin. Mummu ei osannu olla itekkään jouten; aina sillä oli kujelma käsissä tai sitte se toppas meijän resusia sukkia tai ieikkas matonkutteita. Meki saattiin Riitan kaas

käyvä Raitakankaalla koulustapäin sillon ku kotona oli vähempi tekemistä. Mummu saatto olla ankara ja sanua että ”räkanokastaki ihminen tulee vai ei tyhjän naurajasta” jos me tirskuttiin kahavipöyvässä ilimanaikojaan. Sillä oli aina joku sopiva sananparsi tai Raamatunlause joka asijaan. ”Ei reikä paina eikä ratkein ahista” oli toinen semmonen kätevä lause. Sitä äitiki käytti.

Kaikista paras oli saaha käyvä mummulassa yksin ja olla yökunnissa. Iltasin meillä oli mummun kaas aina sama rituaali:sain lainata Seija-tätin punasta laneliöpaittaa ja se tuntu niin ylelliseltä ku kotona nukuttiin vain aluvaatteissa. Sitte mummu lämmitti maitua lasillisen ja anto juuva sen sokerin läpi. Hamppaita mei ajateltu; mummulla ei tainnu niitä ennää palijo ollakkaa eikä mulla ollu hammasharijaa etes kotona. Jos joku ois nuita iltarituaaleja moittinu, ois mummu varmmaan sanonu että maisttuu se mäkia pienenki suussa! (Semmosta kahavi-maito-sokerinisu-mössyvä mummu oli syöttäny mulle jo sillon ku olin vielä vauva). Minä sain käpertyä mummun ison ja turvallisen selän taa ja yhdessä lujettiin Levolle lasken Luojani. Mummun sänky oli semmonen laijasta vejettävä ja tummanruskia ja seinänpuolella siinä oli koristeellinen kaarmi. Ei se mummu sitä kyllä levittäny ja olokipatjahan ois kuitenkin ollu liika kapia. Hyvin me siihen mahuttiin. Mummu nukahti melekkeen heti ja rupes korssaamaan. Ukon sängystä kamarin toiselta laijalta ei vielä kuulunu mittään. Ukko ei ollu niin väsyny ku ei se pystyny palijo liikukumaan eikä osallistummaan talon töihin. Ukolla oli joku lihassurkastumatauti ja se käveli kainalosauvojen avulla. Minä yllesä kulin mummun perässä vai joskus se patisti minut ukkua puhuttelemmaan. Ukko oli kiltti ja laupijjaan näkönen. Minä arastelin sitä ku se oli niin harras uskovainen. Se istu enimmäksseen sänkysä laijalla ja luki Raamattua. Mulleki se luki päivän tekstin tai jonkun muun sopivan kohan Raamatusta, vai eehän minä siihen osannu suhtautua, tuntu vain enempi syntiseltä.

Ukon lauppeudesta on Nivalan Vanahalla Hautuumaalla tojisteena pieni salanen hauta. On siinä kyllä mummullaki ossuutesa ku se oli sattunu olemmaan Koivumaassa sillon ku sai keskenmenon.

Mummu oli vieny sen tulitikkuloovankokosen ihmisenalun kottiisa kevättä oottamaan. Ja heti ku routa sulii oli ukko jonaki yösyvämmenä pyörräily kirkolle (sillon ei sairaus vielä rajottanu liikumista) ja hauvannu sen pienen nytyin siunattuun maahan. Se oli heijän eesimmäinen lapsenlapsesa.

Minä kuuntelin yön ääniä. Raitakangas oli maantien varressa niittä joskus huristi auto ohi ja heitti akkunankuvan seinälle. Kelloki sielä tikitti erilailla ku kotona. Päivällä ku oli joutilasta aikkaa saatettiin mummun kaas käyvä jossaki naapurissa kylässä. Mummu oli pijetty pitokokki. Se osas järestää ja laittaa ruuat isolle juhulaväjelle vaikkei ollu siihen mittään kouluja käyny. Lukemmaan ja laskemmaan ki se oli oppinu aivan omimppäin. Raitakankaan tupa oli iso ja vanahanaikanen. Sielä oli tilla kanguille joita mummu ahkeraan paukutti. Ennen se oli kutonu kaikki kankaat ja sängynpeitotki ite; nyt oli enimmäksseen mattoja tevon alla. Kaska-enon höyläpenkki seisoo akkunan alla. Siinä Kaska nikkaroihti niinkauanku valua riitti iltasella ja kerto hupasia juttuja. Se oli minun kummi ja tärkeä ihminen. Minä sanon sitä Mokokkoovaksi. Se oli tehenny mulle puu-auton ja nukenvaunut joilla minä kyytihtin ommaa munalintuani (valakiiaa kannaa) ja hajin ruohoja nimikkolehämälle.

Mummulla ja ukolla oli ykstoista lasta joista kaksi oli kuollu aivan pienenä. Silti Raitakankaan ovet oli aina ollu auki kaikille kulukureille ja matkamiehille. Yhtteen aikaan ku nuorin täti vielä kävi koulua, sielä asu yhen mustilaisperhheen Seijan ikänen tytö. Tytöt ystävyysty ja kävivät koulua yhdessä. Seija oli kovasti surru ku perhe yhtäkkiä oli hakenu tyttösä pois ja jatkanu kiertävää elämää. Seija oli kirijottanu kirijanlaitaan että ”Pölijä Sinikka Lindström lähtee pois ja katu”.

Leikku

Miksi muuten kaikilla mummuilla, ja nuoremmilla emännilläki, oli huivi päässä, huonneellaki? Leikun sisaruksilla niitä huiveja oli usiampi päällekkäin. Rauhaa ja Hiltaa pijettiin höperöinä ja olihanne ne vähä erikoisia. Rauha puhu hienosti kirijakielellä ja käyttäyty muutenki hillitysti. Se oli kerran tojennu

(oiskohan kokkeillu?) että “ei pitäisi laittaa kynttilää vakan alle. saattaa palaa hyvä sykärevakka”! Hilta hössötti ja höpötti. Kulukiessaanki se sopotti jotaki äänneen koko ajan. Hilta piti suhteita ulospäin ja kävi kylässä ja asioilla. Leikussa käytiin kahtomassa russakoita ku ei niitä enää muualla ollu. Se oli tosi pikkunen ja matala se Leikun mökki, ja kuuma sielä oli ku ne koko ajan poltti puita pesässä ja kuumentti vettä. Muutenki ne touhus koko ajan; kantovat lähteestä vettä ja keräsivät risuja mehtästä ja kiviä joilla pönkäsivät mökkiä. Joskus niijen velipoika Vilho oli lomalla jostaki hoitopaikasta. Vilho maalasi tauluja öljyväreillä ja kuluki kauppaamassa niitä kylillä. Artisti oli sen taitteilijanimi, sen se oli kirjottanu taulun alalaitaan. Meki ostettiin semmonen maise-mataulu jossa talo näytti olevan puussa ku sen puun runko näky talon alta. Me väliä naurettiin sen tölle ku arveltiin että tuommosia ny ossais kuka hyvästä tehdä. Nevalan setäpojat oli ostanu alastoman naisen kuvan. Ne joutu pitämään sitä mummun takia piilossa vai pyynnöstä sitä sai käyvä kahtomassa niijen kamarissa. En tiijä. onko kellään niitä tauluja jälellä, ne saattas olla arvokkaita nyt.

Hiltasta vielä: Minun pikkusisko Paula oli tavan-nu Hiltan sairraalan käytävällä ja ku Hilta ei oikkein näyttäny muistavan kuka vastaantulija oli niin Paula oli esitelly ihtesä, johon Hilta että: No jos sinä oot Koivumaan Paula niin minä oon sitte Leikun Hilta!

Miten ne pyykit pesttiin?

Pirttimaan talo oli meidänperän vanahimpia jos ei aivan vanahin; musta hirsinen rakennus jossa iso tupa ja pikkunen kamari. Pirttimaassa käytiin pellaamas-sa lsuaherraa ja pomua poikien kaas ja joulunaikkaan kahtomassa kuusta (niinku käytiin joka talossa). Ja postinvientireissulla tietysti. Sillon saatto joskus iso leipätaikina tököttää tuvan pöyvällä eikä leipojja mailla halammeilla. Maunu taisi hävetä sitä että jou-tu tekemmään naisten töitä eikä halunnu näyttää sitä etes meille kakaroille. Siihen aikaan ei miehet osan-nu lypsää, vai Maunu lypsi ja teki kaikki muutki asi-at ku se oli ollu leskenä jo kauan. Vai mitenkähän se pesi pyykit ku ei se ainakkaa Hietikon kololla käyny? Pirttimaan kaivossa oli kyllä hyvä vesi. Sieltä meki

hajettiin kahavivesi, sieltä ja Lampelasta vuoron, ku ei meidän ruostteisseen vetteen voinu etes kahavia keittää. Hietikolla oli hiejanottomontussa kirkasta ja puhasta vettä ja sielä koko perän emännät kävi vuo-rotellen pesemässä pyykkisä. Sinne oli rustattu tuli-sija ja isolla paalla kiehutettiin lakanaveet. Me apu-laiset saattiin veen kannon välissä tuohosttaa omien pikku pesien kaas ja se oliku mukavvaa puuhhaa. Normmaaleina kesinä siinä kolossa riitti vesi kesän yli. Talavella oliku sitte hankalamppaa pyykinpesun kaas ku piti läträtä tuvassa. Vesi sulatettiin lumesta tai hajettiin kauempaa. Joskus kaivosta loppu vesi kesken talaven niettei etes lehemille piisannu. Pihi-lajaperän Vinola oli sillon pelastus. Lastattiin saaveja ja päniköitä reki täytteen ja ajettiin hevosella sinne. Ne oli erilaisia reissuja ku kyläreissut; ei jouvettu pa-lijo puhummaan ja litaki oli aivan eri näkönen navet-tavaatteissa ku sunnuntaisin ku se tuli meille tai ku me käytiin siellä.

Mutalampi

Enneehän Pirttimaan perälläki oli ollu järvi, vai se oli kuivattu siinä toivossa että saatassiin vilijelysmaata. Siitä ei kuitenkaan tullu kunnon peltua niittä 70-luvun loppupuolella minun isä ja muutamat muut isännät rupes hommaamaan sitä takasi järveksi. Niihän ne viimeen pitkien työrupiamien jäläkkeen sai sen ruopatuksi ja pavotuksi ja vesi rupes pysym-mään siinä.

Nyt siinä Mutalammissa on kallaa taas ja linnut on ottanu sen omaksseen. Uimapaikkaki sinne on tehty ja jos on normmaalisatteinen kesä sielä voi aikaihimitetki käyvä pulahtamasa.

Minä en oppinu uimaan ku ne vesipaikat sillon oli niin kaukana ja arka olin muutenki. Rohkiammat kahteli veen vaikka mistä ja oppivat uimaan aivan ite. Vanahemmilla ei ollu siihen aikaan aikkaa ku-lettaa eikä ne osannu varmmaan itekkää uija.

“Haarukka eikä kahaveli”

Meidän perällä oli palijo koulukkaita. Aamulla kokoonnuttiin ylleesä meille ja yhdessä lähettiin oikom-maan Karttatielle ja Kultasaaren kautta koululle. Sa-novat että Kultasaarella ois aarre hauvattuna ja että

sielä mökissä kummittelis niettä senkautta oli liikaki jännä mennä kouluun. Talavella tietysti hiihettiin Pohojansaaren kautta ja laskettiin mäjet mennessä. Kantohankien aikana saatettiin mennä jalakasin tai potkurilla ne joilla semmonen oli. Kerran me Lampelan Sinikan kaas kulijailttiin ja kerättiin hangelta pörrösiä toukkia taskut täyteen. Emmuista mitä me niille sitte tehtiin vai tietysti me myöhästyttiin ja harakka nauro makiasti.

Kouluun oli suoraa semmonen kahen kilometrin matka, tien kautta kolomen. Joskus saatettiin vaihtelun vuoksi tulla tienkautta kottiin ja jos oli tuuria saattiin hypätä maitokuskin reenjalaksille tai kärryn kyytiin ja päästä sillä lailla vaivattomasti kotikartanolle asti. Kevättuluvien aikaan kulettiin tietysti tien kautta. Kerran me Kivelän Eeva-Liisan kaas löyvettiin Kytölän tykyä mehtästä harvinaisen näkönen valakia kukka. Meijän oli pakko nykästä se ylös (ja se lähti juurinneen) ja uittaa sitä joka vesikolossa niittei siitä enää ollu mittää jälellä. Jälestäpäin on ymmärretty että sen täyty olla valakovuokko joita siihen aikaan ei etes kasvanu niillä levveysasteilla! Kytölän ohi muuten piti mennä juoksun kaas ku Heikki oli joskus jotenki pelotellu.

Maliskyläset haukku meitä pirttimaanperäsiä housuttomiksi enkä kyllä vieläkkään ymmärrä mitä ne tarkotti. Oltasko me tytöt pitkkään kulettu hame päällä vaikka hiihtohousuja alako jo olla vai miksi?

Esimmäisenä vuonna mulla oli Sinikka-niminen nuori opettaja. Se oli Helsingistä ja justtiin valamistunu. Se oli luullu että Katajasaaren koulu oli saarella niettä mitellie pettyny ku tuli ja huomasettei vettä mailla halammeilla. Se yritti opettaa meitä sanommaan haarukka eikä kahaveli ja käski meijän oikasta äitiä ja issääki kotona jos ne käytti semmosia vanahoja ruohtinvoittosia sanoja (ja niitähän oli palijo!). Vai miksihän navettaa ois pitäny ometaksi sanua? Seurraavana vuonna Sinikka-opettaja muutti Erkkiperälle ku sielä oli järvi aivan koulun vieressä. Elämänkumppanin se kyllä löyty Huituperältä aivan koulun naapurista.

Sirley Temple tuli tutuksi

Kylläilyt jäi sitte vähemmälle ku televisio tuli tal-

loihin. Eesin se tuli Huituperälle Puolimatikkaan ja Peltosseen. Peltosessa me koulukkaat käyttiin harva se ilta ja istuttiin niinkauanku ruutusta jotaki näky. Monestihhan siitä näky vain lumisajetta ja silti sitä piti ihimetellä. Ja mitehän se Rauni anto meijän istua niinkauan?

1963 meille ostettiin televisio ja se tapahtu kyllä huonnoon aikaan ku mulla oli koulu pahasti kesken. Nyt koko perän nuori väki ja joku vanahempiki kerräänty meille eikä minun läksynluvusta tullu mitään ku en malttanu pysyä kamarissa. Fred Astaire ja Ginger Roger tanssivat Koivumaan tuppaan ja Sirley Templen korkkiruuvikiharat tuli niin tutuksi!

Lääkärisarijoja niinku Ben Keisiä ja Tohtori Kildarea piti seurata ovenravosta sallaa ku äiti ei ois antanu niitä kahtua. Ne tuli myöhhään illalla ja niissä suuvelttiin!

Meille varhaisnuorille jotka ei vielä tansseissa käyty, ei ollu semmosta Iuonnollista kokkoontumispaikkaa. Nuorisokerhotki loppu justtiin parahiksi, oisko ollu television svytä seki? Olin ollu joskus isonsiskon völijyssä kerhossa ”kuunteluoppillaana”, se taisi olla silloin ku Lilli – Lilijaa sanottiin Lilliksi – tuurasi keittäjää ja asuki koululla. Sitä kerhua pijettiin koululla ja niillä nuorilla näytti olevan niin mukavvaa. Tietäähän sen: sieltä saatto löytyä se eesimmäinen syvänystävä.

Meijänperän pikkujoulluista on jääny mielluisat muistot. Lilli ne jaresti: kirjotti meille nuoremmille näytelmät, jako roolit ja ohojasi. Miten se saiki meijät kaikki essiintymmään vaikka olttiin niin ujoja ja ummiskoja? Ja se leipo kakut arvonttaan ja virkkautti meillä pannulappuja niettä joka huusholliin tuli kaksi pannulappua pukinkonttiin. Pikkujoulu pijettiin meillä Koivumaassa ja tupa oli tojella täynnä väkiä. Lilli lähti sitte nuorena kauemmaksi tienesttiin niettä ei niistä juhulista perinnettä tullu ku ei ollu innokasta jatkajaa.

Kuoleva kylä?

Pirttimaanperä oli aika homokeeninen kylä; kaikki oli enempi tai vähempi köyhiä. Elettiin karijatalouvesta ja ne joilla ei ollu lehemää kävi mehtätöissä tai kanavilla. Miehet saatto muutenki käyvä savotoilla

talavisaiikkaan ku oli hilijasemppaa ja vähempi töitä kotona. Naisilla riitti työsarkkaa kotona ja ku naapuri lähti synnyttämään tai sairastu, piti jakssaa käyvä lypsämässä naapurinki lehemät ja kahtua lasten perään jos tarvetta oli.

Elämä saatto olla julummaa. Äiti muistellee kauhulla niitä kumppaaki kerttaa jollon lapsi tuli kesken. Toisella kerttaa se tapahtu ku oli kantamassa vettä lehemille iltalypsyn jäläkkeen: “Verta tuli ainaki ämpärillinen ja kivut niinku synnyttäissä, ja vaikka kuin ois heikottanu eikä jalat tahtonu kanttaa piti jakssaa aamulla taas lypsyllä.”

Oohanne ajat muuttunu. Väki on vähentyny; muuttanu muualle tai kuollu pois. Meitä muutti palijo Ruohittiin 60 ja 70-lukujen vaihteessa. Peltola ja panttiin pakettiin ja sittemmin ne on keskittyny harvemmille vilijelijöille. Kellää ei oo ennää minkäälläista kariijaa. Mummot on melekkein kuollu sukupuuttoon eikä jäläkikasvua juurikkaa oo. Asukkaat ite sannoo että kuoleva kylä tämä on. En tiijä, se rakenne saattaa muuttua niin äkkiä. Yhteen aikaan näytti siltä että Huituperä tyhyjennee kokonnaan vai nyt sinne on rakennettu uusia taloja ja vanahatki on kunnostettu ja saanu uudet asukkaat. Niinkauvan ku on elämmää on toivua, niihän sitä sanottaan.

PS. Tässä kirjittaissani oon huomannu miten minä läpi historian oon ihhaillu ja kajehtinu ihmisiä joilla on luonnonkihara tukka. Oon miettiny ja tullu siihen tuloksseen että se johtuu siitä ku minun Riitta-siskolla oli pienenä kastanjanruskiat kiharat hiukset. Se oli justtiin sen tytön näkönen jonka kuva oli näkkileipäpaketin kylessä 50-luvulla. Kaikki vieraat aina ihhaili Riitan tukkaa eikä minua huomannu kukkaan. Että sillä lailla.

Nyt minun aviomiehellä on nämä kajehtittavat hiukset ja oon saanu läheltä seurata mikä riesaki niistä saattaa olla. Silti olin toivonu että joku lapsista ois saanu periä ne, vai niin ei oo käyny.

Kovilla pakkasiilla
sai mennä
navettaan
kyykkysiile

Tullessa huomasi
revontulet aina
ja tähdet

Tulipalopakkasella
villiintyivät
jääkukat
ikkunoissa

huurtuneet
naulanpäät
tuijottivat seinistä
kuin vanhusten
silmät

muuri halkeili

ja me lapset
katsoimme
taivaanrantaan
paloiko
koulu

Joskus
oli niin
kylmää
että
tukka jäätty
seinään kiinni

aamuaurinko
kultasi
ikkunoiden pitsit

ovi tökötti
kuurasta
jäykkänä

Kotiseutu

Sitä joko vihaa
tai rakastaa
Eikä siitä saisi
kirjoittaa runoa
Siksi sanon vain:
Ladot ja koivut
Mummot
Synti;
minusta tutee syntinen
kun palaan sinne
Ja kuitenkin:
harakatkin siellä
kuin maailman
pihapiissa

Tallentamassa
vanhaa isää
ääninauhalle
sotaa ja sodan
kauhuja kolmanteen
polveen
Granaatit lentävät
yhä
tykinpiippu katsoo
tulevaisuudestakin silmiin

Samaa lapasparia
koko vuoden!
Opettaja
tuskastui minuun
ja heitti kudelmani
nurkkaan

Sinne ovat
käsityöt
jääneet

Raija Nyberg

Kaikki minun mummoni
ikuisesti
teiden varsilla
ikkunoissa
verhojen takana
potkukelkkojen selässä
hurjina
mustat huivit
tuulella lepattaen
seurojen penkillä
viivasuut veisuuseen
parahtaneina
Salaperäiset mummoni
kuin harmaat
niittyladot

Raija Nyberg

SÄÄTIÖN KYMMENEN VUOTTA

Samuli Paulaharjun Säätiö on Kurikan kaupungin perustama; säädekirja on päivätty 13.10.1998 ja Patentti- ja rekisterihallitus antoi perustamisluvan ja vahvisti säännöt 25.11.1998. Säätiö merkittiin säätiörekisteriin 7.6.1999. Kurikan kaupunki myönsi säätiölle perustamiseen käyttö- ja peruspääoman.

Säätiön toimintaperiaatteissa mainitaan, että säätiön tavoitteena on tukea Pohjanmaan kulttuurielämää, kansanperinteen keräämistä ja keruutulosten julkaisemista, kotiseututyön ja perinteisen käsityötaidon kehittämistä ja harrastamista sekä edistää Samuli Paulaharjun elämäntyön tunnetuksi tekemistä.

Tarkoituksensa toteuttamiseksi säätiö jakaa palkintoja ja apurahoja tunnustukseksi säätiön tarkoituksia toteuttaville ja sitä edistäneille henkilöille ja yhteisöille sekä järjestää tilaisuuksia säätiön tarkoituksen tunnetuksi tekemiseksi.

SÄÄTIÖN ALKUTAIVAL

Kurikan kaupunki oli valtuuttanut Anelma Laurilan kutsumaan Samuli Paulaharjun Säätiöön kutsutut jäsenet ensimmäiseen kokoukseen, joka pidettiin 24.5.1999 Kurikassa. Jäsenet oli valittu kulttuurin ja Samuli Paulaharjun asian harrastuneisuuden pohjalta. Valintaa ei saanut tehdä poliittisin perustein.

Säätiö jakautui hallitukseen ja valtuuskuntaan, joihin oli kutsuttu samat henkilöt paitsi että valtuuskuntaan kuului lisäksi kolme muuta henkilöä. Valtuuskunnan puheenjohtaja Jouko Tuomisto ilmoitti lokakuussa 2002, että oli hyvän hallintokäytännön vastaista että valtuuskunta koostuu pääasiassa hallituksen jäsenistä ja että olisi pyrittävä eriyttämään hallintoelinten jäsenet ja tehtävät. Tuomisto ehdot-

ti, että jäsen tullessaan erovuoroiseksi valitsisi joko hallituksen tai valtuuskunnan jäsenyyden. Näin on toimittu jatkossa.

Hallituksen jäsenet 1999–2002 (jäsenkausi kolme vuotta):

Anelma Laurila (pj ja asioiden hoitaja 1999-2/2003), Väinö Lehtinen (varapj 1999, †2000, tilalle Kristiina Salo 2002-, varapj 2/2003-), Minna Leppinen (sihteeri 1999-, rahastonhoitaja 2003-), Oiva Rinta-Kurikka (varapj 2001–2002), Osmo Rinta-Tassi, Marjut Paulaharju (pj / asioiden hoitaja 2/2003-), Sauli Paulaharju

Lisäksi hallitus päätti asettaa työvaliokunnan, joka toimii valmisteluissa puheenjohtajan ja sihteerin apuna. Työvaliokuntaan valittiin Anelma Laurila, Oiva Rinta-Kurikka, Väinö Lehtinen ja Minna Leppinen (siht.).

Valtuuskunnan jäsenet 1999–2003 (jäsenkausi neljä vuotta):

Kalevi Kivistö, Pekka Laaksonen, Anelma Laurila (sihteeri 1999-2/2003), Väinö Lehtinen, Minna Leppinen (säätiön sihteeri 11/2003-) Marjut Paulaharju (varapj 1999-) Sauli Paulaharju, Oiva Rinta-Kurikka, Osmo Rinta-Tassi (pj 1999–2000), Marjo Timonen (2001-), Jouko Tuomisto (pj 2001-)

Hallituksen 13. marraskuuta 1999 pitämässä kokouksessa hyväksyttiin säätiön tilien hoitajaksi (rahastonhoitajaksi) Sirkka Ala-Ilkka. Seuraavan vuoden tammikuun kokouksessa merkittiin tiedoksi Ala-Ilkan kieltäytyminen tehtävästä. Säätiölle ei nimetty tässä vaiheessa ketään hänen tilalleen.

Hallitus on vuosittain kokoontunut 2-3 kertaa, valtuuskunta sääntömääräisiin vuosi- ja syyskokouksiin Kurikassa.

Toiminta

Säätiön toiminta haki vielä muotoaan; kokoukset kuuluivat lähinnä sääntöjen muutoksia, varainhankintoja ja yleisiä toimintaperiaatteita koskeviissa keskusteluissa.

Asetetut tavoitteet ja niiden toteutuminen

A. Alkutaipaleen toiminnan keskeisiä tavoitteita:

1. Herätetään keskustelua kulttuuri- ja maise-maympäristön arvon ja arvostuksen nostamiseen.
2. Nykyajassa kiinni olevan toiminnan kehittäminen.
3. Koululaisten kotiseutu- ja perinnetuntemuk-sen vahvistaminen sekä omien juurien tuntemisen tähdentäminen kasvatuksessa.
4. Oman kotiseudun ja kulttuurin arvostaminen.
5. Järjestetään yhteistyössä Kurikka-seuran ja Kurikka-seuran museoalueen kehittämisprojektin kanssa museopäiviä ja koulutustilaisuuksia, joissa esi-tetään Samuli Paulaharjun tuotantoa, keräysaineistoa ja kotiseututyön tarkoitusta.
6. Valmistellaan pinssien, postikorttien yms. tila-usta yhteistyössä Kurikka-seuran kanssa.
7. Yhteistyössä Kurikka-seuran kanssa Samuli Paulaharjun instituutin perustaminen. Yhteyksiä yliopistojen kulttuuri- ja kansanperinteen laitosten kanssa aloiteltu.

B. Toimintaehdotuksia

Konkreettisia toimintaehdotuksia olivat mm. Paulaharjun tuotantoon tutustuttavat lukupiirit, esi-tetään paikallislehdissä ja -radiossa katkelmia Paula-harjun tuotannosta, Paulaharjun Kurikkaa koskevien lehtikirjoitusten uudelleenjulkaiseminen, Paulahar-jun Kurikkaa koskevien arkistojen siirtäminen Ku-rikkaan alkuperäisinä tai kopioina, Paulaharjun julkaisemattomien aineistojen tutkimuksen käyn-nistäminen, säätiötä esittelevä tiedote, Kampinkylän muistomerkin paikoitustilan rakentaminen, yhteis-työn pohjustaminen elinkeinoelämän kanssa, erityi-sen huomion kiinnittäminen paikkakunnan kult-tuuri- ja luonnonympäristöön, Lohiluoman myllyyn sekä Koiviston kylään.

C. Tavoitteiden toteutuminen

1. Marraskuussa 2000 todettiin, että Paulaharjun tuotantoon keskittyviä lukupiirejä oli jo käynnissä.
2. Säätiö järjesti yhteistyössä Kurikka-Seuran kanssa Samuli Paulaharjun syntymän 125-vuotisjuh-

laseminaarin marraskuussa 2000. Säätiön puolesta tilaisuudessa olivat puhumassa Osmo Rinta-Tassi ja Marjut Paulaharju. Yhteistyökumppanina oli Kuri-kan kaupunki.

3. Säätiön hallituksen ensimmäinen puheenjoh-taja Anelma Laurila, joka oli myös Kurikka-Seuran puheenjohtaja, mainitsi heti ensimmäisissä kokouk-sissa ottaneensa säätiön ohjelmaan säännöissä kirjat-tujen tavoitteiden lisäksi Paulaharju-instituutin pe-rustamisen yhteistyössä Kurikka-Seuran kanssa. Asia julkistettiin vuonna 2001. Hallituksen puheenjohta-jan vaihduttua 2003 hankkeen kehittelyä jatkettiin Kurikka-Seuran puitteissa. Suvun vaatimuksesta hankkeesta poistettiin 2005 Paulaharju-nimi, koska sen käyttöön ei huomautuksista huolimatta pyydetty lupaa.

Kun hallituksen ensimmäinen puheenjohtaja/asi-oiden hoitaja luopui tehtävistään, hän kieltäytyi luovuttamasta hallussaan olevia säätiölle kuuluvia pöytäkirjoja ja kirjanpitoa. Säätiö oli pakotettu lähes kahden vuoden odottamisen jälkeen lähettämään Seinäjoen kihlakunnan poliisilaitokselle virka-apu-pyyntöön saadakseen itselleen kuuluvat asiakirjat. Näin aineisto lopulta saatiin takaisin säätiölle.

TOIMINNAN VUODET

Hallituksen jäsenet:

Hannu Alanen (4/2008-)
Arja Hissa (2004-)
Satu Jarva (4/2008-)
Anelma Laurila (siirtyy valtuuskuntaan 2004)
Minna Leppinen (sihteeri vuoteen 2006)
Juha Mikkilä (2004-, varapj 5/ 2006-)
Marjut Paulaharju (pj)
Sauli Paulaharju (eroaa 10/2005 säätiöstä)
Oiva Rinta-Kurikka (siirtyy valtuuskuntaan 2005, varapj 2005-)
Osmo Rinta-Tassi (siirtyy valtuuskuntaan 2004)
Kristiina Salo (varapj 2/2003–4/2006, vt. rahas-tonhoitaja 1/2005-8/2005, eroaa säätiöstä 2006)
Minna Silander (2006)

Kari Öörni (2005 -2007)
Heikki Rinta-Rahko (2007-)
Tapani Tuohiniemi (2006–2007)

Hallitus on kokoontunut 2-5 kertaa vuodessa tarpeen mukaan, usein on neuvoteltu puhelimitse tai sähköpostitse. Työvaliokunta lakkautettiin 2003.

Valtuuskunnan jäsenet

Alpo Keinänen (2006-)
Kalevi Kivistö (pj 2007 -)
Pekka Laaksonen
Esa Latva-Rasku (2006–2007)
Jorma Laulaja (2007-)
Anelma Laurila (- 2006)
Minna Leppinen (2006 eroaa valtuuskunnasta ja jää hallitukseen)
Arvo Pakka (2007-)
Marjut Paulaharju (varapj -2004)
Sauli Paulaharju 2003- (eroaa 10/2005 säätiöstä)
Oiva Rinta-Kurikka (varapj 2005-2006)
Jouko Tuomisto (pj -2006, varapj 2007-)
Marjo Timonen

Valtuuskunta on kokoontunut sääntömääräisiin vuosi- ja syyskokouksiin, joinakin vuosina kevätkokous on pidetty Helsingissä, syyskokous aina Kurikassa.

Säätiön ulkopuoliset sihteerit

Arja Hissa (vt. 1/2005-4/2005)
Saara Ujainen (sihteeri ja rahastonhoitaja 2005–2007)
Johanna Ujainen (sihteeri ja rahastonhoitaja 2007 - 2008)
Raimo Teräväinen (sihteeri, rahastonhoitaja ja kirjanpitäjä 2009-)
Tilintarkastajina ovat kymmenvuotiskauden ajan toimineet HTM-tilintarkastaja Veikko Tuohimäki (varalla HTM ekonomi Pentti Kujanpää) ja ekonomi, pankinjohtaja Pekka Nokso (varalla KTM toimitusjohtaja Kari Pihlajamäki).

Toiminta

Toiminnassa on keskitytty määrätietoisesti Kurikkaa laajempaan alueelliseen ja valtakunnalliseen työhön. Hallitus on työskennellyt aktiivisesti ja pyrkinyt toteuttamaan aiemmin asetettuja tavoitteita niiden kelpoisuuden mukaan, ja valtuuskunta on tukenut omalla toiminnallaan hallituksen hankkeita sekä ollut mukana ideoimassa toimintaa.

Säätiö on järjestänyt neljä seminaaria sekä kolme valtakunnallista ja yhden Etelä-Pohjanmaalle suunnatun perinteenkeruukilpailun.

Seuraavassa on mainittu kukin tapahtuma säätiön tavoitteiden mukaisesti jaoteltuna.

A. Pohjanmaan kulttuurielämän tukemiseksi, kotiseututyön ja perinteisen käsityötaidon kehittämiseksi ja harrastamiseksi säätiö on järjestänyt neljä pohjalaista kulttuuria käsittelevää seminaaria

Ensimmäinen seminaarimme 2003 oli aiheeltaan *Kärrynpyörästä kännykkään - Eteläpohjalaisen yrittämisen tie maailmalle – mitä siitä voi oppia?* Yhteistyökumppaneina olivat ÄOL, SKS:n kansanrunousarkisto, Kurikka-lehti ja Kurikan kaupunki. Lähinnä tätä tilaisuutta varten valmistettiin myös säätiön esite sekä www-sivusto.

Vuonna 2004 järjestettiin maakunnallinen kulttuuriseminaari *Murretta ja sanataidetta*. Yhteistyökumppaneina olivat Kurikan kaupunki, Kurikan kirjakauppa, Kurikan yhteiskoulu ja Kurikan Rotaryklubi.

Vuonna 2006 yhteistyössä Etelä-Pohjanmaan liiton kanssa järjestettiin maakunnallinen *Hantvärkistä maailmanmarkkinoille* -yrittäjyysseminaari. Muina yhteistyökumppaneina olivat Kurikan kaupunki, Pohjalainen Yrittäjä, I-print, Komas, Parkanon säästöpankki, Seinäjoen seudun elinkeinokeskus, Kurikan Yrittäjät, MSK Group sekä Jokipiin pellava.

Marraskuussa 2008 oli vuorossa 10-vuotisjuhlaseminaari, teemana *Pohjalaisen sielun maisema*. Tapahtumaa tukivat Kurikan kaupunki, Kurikan kaupungin kulttuuritoimi, Ilkan lehtimiesseura, Painotalo Casper, Kurikan Osuuspankki, Kurikan Nordea, Parkanon säästöpankki, Ruukki Oy, Rakennus-

liike S.Ollila ja hotelli-ravintola Pitkä-Jussi.

B. Tarkoituksensa toteuttamiseksi säätiö jakaa palkintoja ja apurahoja tunnustukseksi säätiön toimintaperiaatteita toteuttaville ja niitä edistäneille henkilöille ja yhteisöille

Juhlaseminaarin yhteydessä (2008) säätiö jakoi ensimmäisen kannustuspalkintonsa, jonka sai FM Arja Toivanen musiikkineuvos Lasse Lintalan muistokirjan kokoamista varten.

Tammikuussa 2009 säätiö myönsi apurahan pro gradu -työn tekijälle Maiju Tuiskulle (Turun yliopistoon suoritettava, folkloristiikan alaan liittyvä pro gradu-työ *"Puukkojunkkariuden ja pohjalaisuuden representaatiot Samuli Paulaharjun etnografioissa"* käsittelee puukkojunkkariutta ja pohjalaisuutta Samuli Paulaharjun keräelmien ja kansankuvauksen valossa.)

C. Säätiö kiinnittää huomiota myös pohjalaisen kulttuurimaiseman säilyttämiseen

Toukokuussa 2007 säätiö kävi ojentamassa Etelä-Pohjanmaan liitolle julkilausuman, jossa säätiö ilmoittaa huolestumisensa Etelä-Pohjanmaan suurimman joen Kyrönjoen perinnemaiseman ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten riittävästä suojelamisesta. Säätiö ehdottaa vetoomuksessaan maakunnallisen hankkeen aloittamista Kyrönjoen kansallismaiseman kokonaisvaltaiseen hoitamiseen.

Julkilausuman yhteydessä (2007) dosentti Osmo Rinta-Tassi ilmoitti, että säätiön tukema Kyrönjoki-hanke on teos, jossa esitellään Kyrönjoen ja jokivarren historiaa sekä nykypäivää. Tutkimus on jo alkanut ja työryhmässä ovat mukana professori Janne Vilks ja FT, Suomen historian erikoistutkija Heikki Rantatupa.

Fil. tri Osmo Rinta-Tassin johtama tutkijaryhmäanoi ja sai 2008 Suomen kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahastolta apurahaa Kyrönjoen ja jokivarren historiaa ja nykypäivää koskevan teoksen laatimiseen ja julkaisemiseen.

D. Säätiö tukee pohjalaisen kansanperinteen keräämistä ja keruutulosten julkaisemista. Säätiö on järjestänyt kolme valtakunnallista perinteenkeruukilpailua ja yhden Etelä-Pohjanmaalle suunnatun kilpailun.

Vuonna 2003 säätiö järjesti ensimmäisen valtakunnallisen perinteenkeruukilpailun yläasteen ja lukion oppilaille yhteistyössä ÄOL, Jyväskylän yliopiston äidinkielen opiskelijoiden, Kurikan kaupungin, SKS:n kansanrunousarkiston sekä WSOY:n ja Otavan kanssa. Kaukaisimmat työt lähetettiin Brysselistä.

Syksyllä 2005 alkoi valtakunnallinen kansanperinteseen ja kulttuuriin liittyvä keruukilpailu, joka suunnattiin ammatillisten oppilaitosten opiskelijoille. Samanaikaisesti järjestettiin kyseisten oppilaitosten opettajille oma perinteenkeruukilpailu. Molemmissa kilpailuissa mukana olivat ÄOL ja SKS:n kansanrunousarkisto.

Syyskuussa 2005 aloitettu kädentaitokilpailu suunnattiin Etelä-Pohjanmaan alueen ammatillisten ja koti- ja taideteollisten oppilaitosten toisen asteen opiskelijoille. Kilpailu aika oli koko lukuvuosi. Sponsorina toimi Ruukki Oy.

Säätiö järjesti keväällä 2008 valtakunnallisen perinteenkeruukilpailun yhteistyössä Sanomalehtien paikallislehtineuvottelukunnan, Paikallislehtien päätoimittajayhdistys ry:n ja SKS:n kansanrunousarkiston kanssa. Etäisimmät työt tulivat Ruotsista.

Säätiö on toimittanut vuosikirjat 2003 ja 2006, joihin on koottu seminaarien esitelmät sekä kansanperinteseen ja kulttuuriin liittyvien keruukilpailujen palkitut työt. Vuosikirjojen toteutumisesta avusti Kurikan kaupungin kulttuuritoimi.

Vuoden 2008 seminaarin esitelmät sekä perinteenkeruukilpailun parhaimmat työt tullaan julkaisemaan Ilkan lehtimiesseuran tukemana säätiön vuosikirjassa 2009. Tällä kertaa kertynyt keruukilpailuaineisto on niin monipuolinen, laajasti perinnetietoa sisältävä ja pohtiva, että kilpailutoistia julkaistaan erillinen kyläperinteestä kertova kirja.

Kaikkiin perinteenkeruukilpailuihin tulleet työt on luovutettu ja myös vuoden 2008 työt tullaan luovuttamaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistoon säilytettäväksi tulevia tutkimuksia varten.

F. Säätiön säännöissä mainitaan säätiön yhdeksi tavoitteeksi edistää Samuli Paulaharjun elämäntyön tunnetuksi tekemistä.

Hallituksen puheenjohtaja Marjut Paulaharju

kokosi Samuli Paulaharjun Etelä-Pohjanmaata koskevat lehtiartikkelit julkaisuksi *Kytösavujen mailla* (WSOY 2005).

Säätiö teetti kansanperinteen kerääjän prof. Samuli Paulaharjun elämästä ja tuotannosta kertovan dvd-tallenteen säätiön 10-vuotistaipaleen kunniaksi. Tarkoituksena oli jakaa dvd-tallennetta lahjana juhlaseminaarissa kaikille seminaariin osallistujille. WSOY:n kirjallisuussäätiö ja Kurikan kaupungin kulttuuritoimi tukivat hanketta.

Seminaarin yhteydessä julkistettiin myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) ja Samuli Paulaharjun Säätiön yhteistyönä toimittama Samuli Paulaharjun *Rintakylä ja larvamaita* -teoksen äänikirja, jossa lukijana on Osmo Rinta-Tassi.

G. Kotiseututyön ja perinteisen käsityötaidon kehittämiseksi ja harrastamiseksi säätiö järjesti kutsunäyttelyn.

Vuonna 2004 säätiö kutsui Kurikan ala-asteen oppilaita järjestämään *Minun Kurikkani* -näyttelyä. Oppilaita pyydettiin kertomaan piirroksin, käsitöin sekä taide- ja perinnetöin omasta kotiseudustaan. Juhlanäyttelyn tukijoina olivat Kurikka-lehti ja Kurikan kaupunki sekä näyttelyn rakentajina koululaisia.

Vuonna 2008 saatu tunnustus

Säätiön arvokas panostus vuoden 2008 suomalaisen kulttuurin tukemiseksi päättyi hienoon tilaisuuteen: itsenäisyyspäivän juhliissa Kurikan kaupunki ojensi säätiölle *Vuoden kulttuuriteko* -palkinnon.

Juhlaseminaarin esiintyjä. Oik. Riitta Pihlajamäki, Kalevi Kivistö, Mari Kiviniemi, Lasse Lehtinen ja Heikki Rinta-Rahko.

Samuli Paulaharjun Säätiön hallitus 25.10.2008 alkaen

Lehtori Marjut Paulaharju (puheenjohtaja), merkonomi Juha Mikkilä (varapuheenjohtaja), toimitusjohtaja Arja Hissa, lehtori Minna Leppinen, toimitusjohtaja Heikki Rinta-Rahko, kehittämisspällikkö Hannu Alanen ja toimittaja Satu Jarva.

Samuli Paulaharjun Säätiön valtuuskunta 25.10. 2008 alkaen

Ministeri Kalevi Kivistö (puheenjohtaja), professori Jouko Tuomisto (varapuheenjohtaja), muotoilija Alpo Keinänen, professori Pekka Laaksonen, piispa Jorma Laulaja, rakennusmestari Arvo Pakka, lehtori Marjut Paulaharju, maanviljelijä Oiva Rinta-Kurikka, dosentti Osmo Rinta-Tassi ja tieto- ja viestintäjohtaja Marjo Timonen.

Säätiön sihteeri

Raimo Teräväinen

Säätiö kiittää seuraavia tahoja, jotka ovat tukeneet säätiötä juhlaseminaarin ja *Kylässä*-perinteenkeruukilpailun järjestämisessä:

Kurikan kaupunki
Kurikan kaupungin kulttuuritoimi
Ilkan lehtimiesseura
Painotalo Casper
Kurikan Osuuspankki
Kurikan Nordea
Parkanon säästöpankki
Ruukki Oy
Rakennusliike S. Ollila
Hotelli-ravintola Pitkä-Jussi
Sanomalehtien paikallislehtineuvottelukunta
Paikallislehtien päätoimittajayhdistys ry
SKS:n kansanrunousarkisto

Valokuvat

Arietta Kaila sivu 29

Minna Leppinen sivut 42, 56, 84

Pentti Yli-Karjanmaa sivut 5, 9, 12, 16, 19, 37, 41, 55, 56 (kuva alhaalla)

